

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**MİTOLOJİK KAYNAKLARDA DOĞU KARADENİZ
BÖLGESİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Nisa Nur ESER**

**Danışman
Doç. Dr. Salih KAYMAKÇI**

NİSAN 2024, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

“Mitolojik Kaynaklarda Doğu Karadeniz Bölgesi” adlı **Yüksek Lisans** tezimi tarafımda incelenmiştir. Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu çalışmada yer alan tüm materyal ve sonuçları tam aktarıp referans gösterdiğimi beyan ederim.

Nisa Nur ESER

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Tarih Anabilim Dalı

Program Adı :Tezli Yüksek Lisans

Tez Başlığı :Mitolojik Kaynaklarda Doğu Karadeniz Bölgesi

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 120 sayfalık kısmına ilişkin 30/04/2024 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı %23'tir.

Filtrelemeye **turnak içerisindeki alıntılar** dahil edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimedenden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 30/04/2024

Danışman: Doç. Dr. Salih KAYMAKÇI

Öğrenci: Nisa Nur ESER

KILAVUZA UYGUNLUK

“Mitolojik Kaynaklarda Doğu Karadeniz Bölgesi” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Nisa Nur ESER

Danışman

Doç. Dr. Salih KAYMAKÇI

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Salih KAYMAKÇI danışmanlığında **Nisa Nur ESER** tarafından hazırlanan “**Mitolojik Kaynaklarda Doğu Karadeniz Bölgesi**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı’nda **Yüksek Lisans** olarak oy birliği kabul edilmiştir.

30/04/2024

JÜRİ:

Danışman : **Doç. Dr. Salih KAYMAKÇI** (İmza)
Üye : **Doç. Dr. Derya ÇIĞIR DİKYOL** (İmza)
Üye : **Dr. Öğr. Üyesi Kemal TAŞCI** (İmza)

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /2024 tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /2024

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Anadolu, tarih boyunca her anlamda birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. İnsanoğlu dünyaya gelişinden itibaren ilahi anlamda bir şeylere inanma ihtiyacı duymuştur. Kimi topluluk havaya, kimi topluluk suya, kimi toplulukta doğa olayların da müdahale edemediği her şeye ilahi bir kutsallık atfetmiştir. Doğru- yanlış, güzel- çirkin, her davranışın ilahi bir karşılığı aranmış, yanlış olan tavırların hem toplum tarafından hem de ilahi bir güç tarafından cezalandırılacağına inanılmıştır.

Yapılan bu çalışma da Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan halkların inandıkları tanrılarına ve efsanelerine yer verilmiştir. Bölge de antik dönemlerden itibaren günümüze kadar devam eden inanışlar mevcuttur ve bu inanışlar halk arasında kutlanan festivallere dönüşmüştür.

Çalışmamız beş ana bölümden oluşmaktadır. İlk üç bölümde Doğu Karadeniz bölgesinin coğrafi özellikleri, tarih öncesi ve tarihi çağlarda bölgenin durumu ve bununla beraber M.Ö. I.binyılda bölge de yaşayan halklar hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde Doğu Karadeniz bölgesinde var olan mitoslara ve efsanelere yer verilmesinin ardından bölgede yapılan festivallerin temel inançlarına ve ritüellerine değinilmiştir. Beşinci ve son bölümde Doğu Karadeniz bölgesinde yetişen bitkilere ve burada yaşayan hayvanların hakkında var olan mitoslara yer verilmiştir.

Öncelikle çalışma esnasında beni yönlendirip hiçbir desteğini esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Salih KAYMAKÇI'ya ve hocam Doç. Dr. Derya ÇIĞIR DİKYOL'a desteklerinden dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Lisansüstü çalışma arkadaşım Emine KILIÇ'a, Hümeysra POLAT'a ve dostum Ebru ÖZSOY'a teşekkür ederim. Ayrıca eşim Harun ESER'e, babam Nihat ÇINAR'a, annem Ayşe ÇINAR'a, ablam Rümeysa ÇINAR FIRAT'a ve kardeşim Muhammed Talha ÇINAR'a maddi ve manevi desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

Nisa Nur, ESER, Erzincan, 2024

MİTOLOJİK KAYNAKLARDA DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ

Nisa Nur ESER

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Nisan 2024

Danışman: Doç. Dr. Salih KAYMAKÇI

ÖZET

Türkiye'nin Doğu Karadeniz bölgesini kapsayan bu çalışma günümüz illerinden Giresun, Trabzon, Rize, Artvin, Gümüşhane, Bayburt ve Ordu ilinin bir bölüm dahil edilmiştir. Bölgenin antik çağlardaki sınırı ise batısında Paphlagonia ve Galatia bölgesi, güneyinde Kappadokia, doğusunda Kolkhis bölgesi yer almaktadır. Bölgenin kuzeyinde de Pontus bulunmaktadır. Mitoloji konusu üzerine birçok çalışma ve araştırma yapılmıştır. Doğu Karadeniz bölgesini kapsayan mitolojik çalışmalar yok denecek kadar azdır. “*Mitolojik Kaynaklarda Doğu Karadeniz Bölgesi*” başlıklı bu tez de, bölgenin hem mitolojik unsurlarına hem de bu mitolojik unsurların geçmişten günümüze gelen yansımalarına ve ayrıca bölgede ki inançlar ve festivaller üzerinden açıklamayı amaçlamıştır. Tez çalışması hazırlanırken ana kaynak mitoloji üzerine yazılmış eserlerdir. Mitoloji kaynakları ile birlikte bölgenin mitolojik unsurları hakkında bilgi veren antik yazarlarda, önemli kaynak olarak görülmüş bu sebeple çalışmada antik kaynaklara da yer verilmiştir. Mitolojik ve antik kaynakların yanı sıra bölge de yapılan yüzey araştırmaları ve kazı çalışmaları sonucunda bulunan heykel ve nümizmatik buluntular gibi bölge mitolojisi hakkında bilgi edinebileceğimiz eserlere de yer verilmiş ve böylelikle kaynaklardan elde edilen verilerin doğruluğu desteklenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Karadeniz, Pontus, Mitoloji, Efsane, Tanrı ve Tanrıça.

EASTERN BLACK SEA REGION IN MYTHOLOGICAL SOURCES

Nisa Nur ESER

Erzincan Binali Yıldırım University,

Graduate School of Social Sciences

Master's Thesis, April 2024

Supervisor: Assoc. Prof. Salih KAYMAKÇI

ABSTRACT

This study covers the eastern Black Sea region of Turkey and includes today's provinces Giresun, Trabzon, Artvin, Gümüşhane, Bayburt and a part of Ordu province. The borders of the region in ancient times were the Paphlagonia and Galatia regions in the west, Kappadokia in the south, and the Kolchis region in the east. Also, Pontus is located in the north of the region. Many studies and research have been conducted on the subject of mythology. There are hardly mythological studies covering the Eastern Black Sea region. In this thesis titled "Eastern Black Sea region in mythological sources", it is aimed to explain both the mythological elements of the region and the reflections of mythological elements from past to present, as well as through the beliefs and festivals in the region. While preparing the thesis, the main source is the works written on mythology. In addition to the mythological sources, ancient writers who provided information about the mythological elements of the region were also seen as important sources, therefore ancient sources were also included in the study. Along with the mythological and ancient sources, artifacts from which we can obtain information about the mythology of the region, such as sculptures and numismatic finds found as a result of surface research and excavations in the region, are also included, thus trying to support the accuracy of the data obtained from the sources.

Keywords: Eastern Black Sea, Pontus, Mythology, Legend, God and Goddess.

İÇİNDEKİLER

MİTOLOJİK KAYNAKLARDA DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	12

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNİN COĞRAFI ÖZELLİKLERİ

1.1Doğu Karadeniz Bölgesinin Coğrafi Özellikleri.....	14
---	----

İKİNCİ BÖLÜM

TARİH ÖNCESİ VE TARİHİ ÇAĞLARDA DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ

2.1 Orta ve Geç Tunç Çağları.....	22
2.2 Hitit Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Durumu.....	23
2.3 Kaşkalar	26
2.4 Doğu Karadeniz de Kimmerler	27
2.5 Diauehi Krallığı	29

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

M.Ö. I. BİNYILDA DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE BULUNAN HALKLAR

3.1 Makronlar	31
3.2 Kolkhlr.....	32
3.3 Driller.....	33
3.4 Mossynoikoslar	34
3.5 Khalybler.....	35
3.6 Tibarenler.....	36

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDEKİ TAPINIMLAR- KÜLTLER VE MİTOLOJİK UNSURLAR

4.1.1 Apollon.....	39
4.1.2 Ares	40
4.1.3 Artemis.....	41
4.1.4 Asklepios	42
4.1.5 Athena	43
4.1.6 Dionysos	43
4.1.7 Dioskurlar.....	45
4.1.8 Herakles	46
4.1.9 Hermes	50
4.1.10 Kybele	50
4.1.11 Medusa.....	53
4.1.12 Mithras.....	53
4.1.13 Nike	55
4.1.14 Pan.....	55

4.1.15 Poseidon	56
4.1.16 Zeus	57
4.2 Doğu Karadeniz Bölgesi İle İlgili Mitoslar	59
4.2.1 Karadeniz'in Oluşum Mitosu	59
4.2.2 Amazon Mitosu	60
4.2.3 Altın Post- Argonautlar	66
4.2.4 Ordu- Atmaca Kale Efsanesi	69
4.3 Antik Dünyadaki Mitosların Günümüze Yansıması	69
4.3.1 Mayıs Yedisi Miti	70
4.3.2 Karagöl Miti	73
4.3.3 Mart Dokuz Miti	73
4.3.4 Marioba Miti	74
4.3.5 Hamza (Humuza) Taşı Efsanesi	76

BEŞİNCİ BÖLÜM

BÖLGEDE BULUNAN BİTKİLERİN VE HAYVANLARIN MİTOLOJİDEKİ YERİ

5.1 Ceviz	77
5.2 Arı (Melissa)	78
5.3 Balık	79
5.4 Kurt	80
SONUÇ	82
KAYNAKÇA	85
EKLER	94
ÖZ GEÇMİŞ	118

KISALTMALAR LİSTESİ

C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
ed.	: editör
ETÇ	: Erken Tunç Çağı
KTÜ	: Karadeniz Teknik Üniversitesi
KAREN	: Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
m.	: Metre
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri

GİRİŞ

İnsanın yaradılış fitratında var olan inanç duygusu, insanı bir arayış içerisine sürüklemiştir. Doğa olayları, iklim şartları ve müdahale edemeyip çaresiz kaldığı anlardaki arayışı onu tanrıya inanma ihtiyacına yöneltmiştir. İnanç duygusu insanın savunmasız ve çaresiz kaldığı anlarda bir sığınma aracı olmuş ve insan kendini bu sayede güvende hissetmiştir. Öyle ki önemli bir karar alacağı sırada ilk olarak inandığı tanrıya ne yapması gerektiğini sormuş ve hayatlarını içselleştirdikleri inançları doğrultusunda şekillendirmiştir. Bu inanç duygusu zamanla kült sistemine dönüşmüştür. Oluşan kült sistemlerinde mitoslar önemli yer tutmuştur. Mitos kelime anlamı olarak, kuşaktan kuşağa aktarılan ve belli bir anlamı ya da kalıcı değeri olan masallardır. Çalışmamızda çok sık karşımıza çıkacak mitoloji ise bu mitosları inceleyen bilim dalına verilen addır.

Tezimizin konusu kapsamında incelediğimiz Doğu Karadeniz bölgesi, içerisinde yer alan mitolojik unsurların araştırması yapılırken iki farklı kaynak türü temelde ele alınmıştır. Bunlardan ilki tez çalışmamızın başlığında da yer alan mitolojik kaynaklardır. Mitolojik kaynaklar; tanrıları, kahramanları ve olağanüstü varlıkları konu alan, anlatıların yer aldığı eserlerdir. Mitolojik kaynakların, Doğu Karadeniz bölgesi hakkında tanrıları ve efsanelerinin yer edindiği bilgiler incelenip günümüze kadar gelen inançları değerlendirilmiştir.

Çalışmamızın bir diğer ana kaynağı ise antik kaynaklardır. Bu yazarlar ve eserler hakkında genel bilgi verecek olursak ilk olarak antikçağ yazarlarından Homeros'un kaleme aldığı İlyada ve Odysseia eseri, Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan haklara ve bu toplulukların inandığı tanrılar hakkında bilgi vermiştir. Bir diğer yazarımız Hesiodos, Tanrıların Doğuşu, İşler ve Günler adlı eserinde tanrıların doğuşu, tanrısal varlıkların soyları ve evrenin yaratılışını anlatmaktadır. Tarihin babası olarak bilinen Herodotos'un yazmış olduğu Historia (Tarih) çalışması, M.Ö. V. yüzyıldaki Pers-Yunan ve Anadolu tarihi ile coğrafyasını anlamamıza olanak sağladığı için çok önemlidir. Savaş muhabiri olarak adlandırılan Ksenophon, Anabasis (On binlerin Dönüşü) adlı eserinde, M.Ö. 401 yılında Kunaksa'da yapılan savaşta Yunan askerlerinin komutasını almış ve onları Karadeniz kıyılarından Trakya'ya getirmiştir. Yapmış olduğu bu yolculuk esnasında Anadolu halklarının, coğrafyası, gelenek ve göreneklerini içeren önemli bilgiler vermektedir. Kullanılan mitolojik ve antik kaynakların yanı sıra modern kaynaklara da

yer verilmiş böylelikle Doğu Karadeniz bölgesinin mitolojik unsuları açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışma esnasında bölge de bulunan arkeolojik araştırmalar ve burada bulunan arkeolojik veriler incelenmek üzere Giresun Müze Müdürlüğü'ne dilekçe yazılmış fakat olumlu bir sonuç alınamamıştır. Bu sebepten daha önce çekilen fotoğraflarına tezimizde yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNİN COĞRAFI ÖZELLİKLERİ

1.1 Doğu Karadeniz Bölgesinin Coğrafi Özellikleri

Antikçağ da Pontus tabiri ilk olarak Herodotos ile karşımıza çıkmaktadır. Pontus kelimesinin kökeni hakkında bazı araştırmacılar Yunan kökenli olduğunu belirtirken¹ diğer araştırmacılar ise Yunan kökenli bir kelime olmayıp Trakya veya Ermeni dillerinden Yunanca'ya adapte olduğunu söylemektedir.² Pontus tabiri bazı kaynaklarda deniz, bazı kaynaklarda ise Kızılırmak Nehri'nin (Halys Irmağı) doğusunda kalan bölgenin Antik Çağ'daki adı olarak geçmektedir. Bölge tarihi için kullanılan Pontus'un kökeni "*Kapadokya'nın deniz kıyısı*" cümlesinin kısaltılmış halidir.³

Pontus, Küçük Asya bölgesinin kuzey-kuzeydoğusunda bulunmaktadır. (**Harita.1.1**) Karadeniz (Pontus Euxinos) bölgenin kuzeyinde yer alırken batısında Paphlagonia ve Galatia, doğusunda Kolhis ve Armenia, güneyinde ise Kappadokia bölgesi yer almaktadır.⁴ Paryadres dağları Pontus bölgesini sahil ve iç bölge olarak ikiye ayırmaktadır. Sahil şeridine uzanan dağları Kızılırmak Nehri, Yeşilirmak (İris Irmağı) Kelkit Çayı, Terme Çayı (Thermodon.) gibi nehirlerin açtığı vadilerle bölünmekteydi.⁵ Pontus yani Doğu Karadeniz bölgesinde var olan dağlık alanlar hem kıyı hem de iç

1 Pontus, óvtoç terimi Pont- ya da bent- kökünden türetilmiştir. Yol veya geçiş yeri anlamında kullanılmış olabilir. Latince'deki pons (köprü) tabiri ile aynı kökten gelmektedir. Bu bakımdan pontos sözcüğünün anlamı, deniz üzerindeki yol, deniz yolu olup, zaman içinde deniz anlamı kazandığı tahmin edilmektedir. Bkz. Özhan Öztürk, Pontus; Antik Çağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi (İstanbul: Nika Yayınevi, 2018), 315.

2 Murat, Arslan. "Pontus'tan Karadeniz'e: Bir Adlandırmanın Ardındaki Önyargılar Varsayımlar ve Gerçekler", OLBA XIV (2006):76.

3 Öztürk, Pontus, 315.

4 Veli Sevin, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013) 1-2.

⁵ Öztürk, Pontus, 315.

kesimler de oldukça yüksektir buda bölgeyi üç bölüme ayrılmaktadır; Sahil Yöresi, Yukarı Kelkit Havzası ve Çoruh Yöresidir.⁶

Türkiye sınırları içerisinde ladin ormanları yalnızca bu bölgede bulunmaktadır. Dağların yüksek kısımlarına ladin, sarıçam ve Gökmar ağaçlarından oluşan iğne yapraklı ormanlar hâkimdir. Yukarı Kelkit Havzası ve Çoruh Yöresi ise az yağış alan bölge olup, çalılıkların hâkim olduğu bir alandır. Vadi yamaçlarının üst kesimlerinde ise iğne yapraklı ormanlar bulunmaktadır.⁷

Günümüzde Doğu Karadeniz olarak adlandırılan bölüm Gürcistan sınırından başlayarak Melet Irmağına kadar ulaşmaktadır. Bu kısmın içerisine Giresun, Trabzon, Rize, Artvin, Bayburt ve Gümüşhane bölgeye dâhil edilmektedir.

Giresun yani eski ismiyle Kerasous, “*Kiraz Diyarı*” anlamına gelmektedir. İl, Karadeniz kıyı kesiminden başlayarak güneyde Kuzey Anadolu Dağları’nın hizasına kadar dayanmaktadır. İlin kıyı kesimleri ile iç kısımları arasında iklim farklılıkları vardır. Dağlar ile kıyı arasında kışlar ve yazlar ılık geçerken ilin güneyindeki Kelkit vadisi ile diğer vadiler de kışlar soğuk yazlar ise oldukça sıcak geçmektedir. İklim ve yağış sebeplerinden dolayı hem bozkır hem de orman bitki örtüsü vardır. İlin en önemli akarsuyu ise Harşit Çayı (Philabonites)dır.⁸ Bu çay, günümüzde bölgenin elektrik ihtiyacını karşılamak için kullanılmaktadır.

Trabzon il sınırının doğusunda Rize, güneyinde Erzurum ve Gümüşhane, batısında ise Giresun bulunmaktadır. Bölgede bulunan Zigana ve Rize Dağları, Trabzon kentinin güneyine doğru uzanmaktadır. Dağlar üzerindeki en üst nokta buzul göllerinin yer aldığı Çakırgöl Dağı bulunmaktadır. (3.063 m) İl üzerindeki ulaşım ancak vadiler yoluyla sağlanabilmektedir. Trabzon da doğal bitki örtüsünü kayın ve ladin den oluşan nemli ormanlar oluşturmaktadır. İl ekonomisi ise tarıma dayanmaktadır.⁹

Bölgenin ikinci ili olarak bulunan Rize ilinin coğrafyası genel itibari ile dağlık ve engebelerdir. Rize dağlarının 2400 m’yi aşan zirve noktalarında çok sayıda buzul gölü

⁶ İbrahim Atalay, Kenan Mortan, *Türkiye Bölgesel Coğrafyası* (İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2007), 99.

⁷ Atalay ve Mortan, *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*, 99-105.

⁸ Metin Tuncel, “Giresun”, *İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi*, (İstanbul: Milliyet Yayıncılık, 1991), 2: 414-415.

⁹ Hakkı Dursun Yıldız ve Yusuf Dönmez, “Trabzon”, *Görsel Türkiye Ansiklopedisi*, (İstanbul: Görsel Yayınlar, 1985), 6: 1119-1128.

vardır. Rize ilinde var olan önemli akarsular İyidere ve Fırtına deresidir. Rize ilinde yazları serin kışları ılıman bir ilkim görülürken bütün mevsimler de yağış almaktadır. Bol yağışa bağlı olarak bol bitki örtüsü vardır.¹⁰

Artvin ilk defa M.Ö. VI.yy'da Grekler tarafından adlandırılmıştır. İlinin doğusunda Kars, güneyinde Erzurum, batısında Rize bulunmaktadır. Çok dağlık ve engebelidir. İl sınırları içerisinde 3000 m'yi aşan zirveler vardır. İklim koşulları, denizin etkisi ve bol yağışlar Artvin ilinde gür bitki örtüsünün gelişmesini sağlamıştır. Dağların güneye bakan yüzlerinde kuru ormanlar yer alırken kuzeye bakan yüzlerinde nemli ormanlar bulunmaktadır. Artvin ilinde yükseltiye, deniz etkisine ve yer şekillerine bağlı olarak hem Karadeniz iklimi hem de karasal iklim görülmektedir. Bölge ekonomisi Tarıma dayalı olarak gelişim göstermektedir.¹¹

Gümüşhane ilinin doğusunda Bayburt, batısında Giresun, kuzeyinde Trabzon, güney ise Erzincan ili bulunmaktadır. İl sınırları içerisinde bulunan Abdal Musa Dağı zirve noktasıdır. (3.331 m) Gümüşhane de görülen iklim özelliği yalnızca kuzey-güney doğrultusunda değil, doğu-batı doğrultusunda da farklılık göstermektedir. Harşit Vadisi Doğu Karadeniz iklimine uyum sağlarken, Kelkit Vadisi Doğu Anadolu iklim özelliklerini taşımaktadır. Gümüşhane ve çevresinin başlıca akarsu kaynakları ise Kelkit ırmağı, Harşit çayı, Karadere ve Yanbolu dereleridir.¹²

Bayburt ili, coğrafya bakımından Doğu Karadeniz'in kıyı şeridinden farklı bir karaktere sahiptir. Doğu Anadolu bölgesi ve Karadeniz bölgesi arasında köprü vazifesi görmektedir. Doğu Karadeniz'in sınırları içerisinde bulunmasına rağmen, bitki örtüsü bakımından Doğu Anadolu Bölgesi'nin iklim özelliklerini taşımaktadır.¹³ Ksenophon eserinde Gymnias¹⁴ için şu şekilde bahsetmektedir; "...Yunanlılar, Taokhlar ülkesinden

¹⁰ Abdülkadir Emeksiz, "Rize", *Karadeniz Kültür Envanteri*, (İstanbul: Bilnet Yayıncılık, 2019): 2, 17-18.

¹¹ Hakkı Dursun Yıldız ve Yusuf Dönmez, "Artvin", *Görsel Türkiye Ansiklopedisi*, (İstanbul: Görsel Yayınlar, 1985), 1: 153-160.

¹² Abdülkadir Emeksiz, "Gümüşhane", *Karadeniz Kültür Envanteri*, (İstanbul: Bilnet Yayıncılık, 2019): 1, 293-294.

¹³ Abdülkadir Emeksiz, "Bayburt", *Karadeniz Kültür Envanteri*, (İstanbul: Bilnet Yayıncılık, 2019): 1, 131-132.

¹⁴ Gymnias kenti Ksenophon'un çeviri eserinin dipnotun da Gümüşhane veya İspir olarak not düşülmüş fakat Veli Ünsal makalesinde kentin Bayburt olduğunu söylemektedir. Bkz. Veli Ünsal, "Doğu Karadeniz'in Tarihi Coğrafyası" *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/2(2006): 133, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/2818/37960>.; Mutlu Adak, "Yer Adı Olarak Bayburt", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 9/26, (2020):562.

çıkınca dört plethron eninde olan Harpasos ırmağının kıyısına vardılar. Oradan günde yirmi parasang aşır Gymnias adlı zengin ve kalabalık bir şehre ulaştılar."¹⁵

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin jeomorfoloji¹⁶ yapısı (**Harita 1.2**) hakkında bilgi verecek olursak, bölge yüksek ve engebeli arazilerden oluşmaktadır. Kuzey Anadolu Dağlarını; Küre Dağı, Canik Dağı ve Doğu Karadeniz dağları oluşturmaktadır. Bu dağ kuşağının bir diğer adı da Karadeniz kıyı dağlarıdır. Doğu Karadeniz Dağları ile Çoruh-Kelkit havzasının güneyine uzanan Kızıldağ, Çimen dağı, Pulur Dağı, Kop, Akdağ, Yalnızçam ve Mescit Dağları'ndan oluşmaktadır. Bu akabinde Rize Dağları sırasında Soğanlı ve Dilek dağları bulunmaktadır. ¹⁷Doğu Karadeniz Dağları ise kıvrımlı ve volkanik bir yapıya sahiptir.¹⁸ Bu dağların jeolojik yapısı tabanında bulunan metamorf serilerin ve granitlerin üzerinde kalınlığı 2000 metreyi geçen volkanit ve sedimentler birbirlerini takip etmektedir.¹⁹

Antik kaynaklarda Paryadres dağ silsilesi olarak adlandırılan dağlar günümüzde Rize, ve Soğanlı, Kaçkar dağları olarak adlandırılmaktadır. Dağlar akarsular tarafından yarılmış olup eğimli ve engebeli topografyaya sahiptir.²⁰ İlk coğrafyacı olarak bilinen Strabon, Paryadres dağ silsilesinden şu şekilde bahsetmektedir;

"Bölgede genel olarak Paryadros dağ silsilesi ardında iyi sulanmış ve ormanlık yerlerin bulunuşu ve birçok yerlerin derin vadiler ve dik uçurumlarla kaplı oluşu, böyle kaleler yapmaya çok elverişlidir." ²¹

Doğu Karadeniz bölgesinde mevcut olan iklim sahil kıyıları boyunca ılıman ve sıcaktır. Sahil yöresi, ülkenin en yağışlı kesimini oluşturmaktadır. Yıllık yağış ortalaması 2000 mm'nin üzerindedir. Sahil şeridi hattında yağın yoğun yağış, Karadeniz üzerinden gelen kuzeybatı rüzgârlarının bir sonucu olarak oluşmaktadır. Kış aylarında olduğu gibi, yaz aylarında da gri bulutlar sıklıkla görülmektedir. Isı derecesindeki değişim arazinin

¹⁵ Ksenophon, *Anabasis(Onbinlerin Dönüşü)*, çev. Ari Çokona, (İstanbul :Türkiye İş Bankası Yayınları, 2020), 130.

¹⁶ Jeomorfoloji: Coğrafya'nın yüzey şekillerini inceleyen koludur. Bkz. Emrullah Güney, *Toprak-Bitki Ekocoğrafya Sözlüğü*, (İstanbul: Çantay Kitapevi, 2003), 196.

¹⁷ Atalay, Mortan, *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*, 26.

¹⁸ Cemalettin Şahin, *Türkiye Fiziki Coğrafyası*, (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık,2002),25.

¹⁹ Peter Kronberg, "Doğu Karadeniz Dağlarının (Kuzeydoğu Türkiye) Tektoniği Üzerinde Fotojeolojik Veriler", *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, 74/57 (1970): 57.

²⁰ Osman Emir, "Eskiçağ 'da Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Jeopolitik Önemi", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 7/13 (2012):10.

²¹ Strabon, *Geographika (Antik Anadolu Coğrafyası)*, çev. Adnan Pekman, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları,2015),40.

yükseltisi nedeniyle değişmektedir. Bölgede yaşanan İkinci iklim tipi, Doğu Karadeniz dağlarının güney yamaçlarında görülmektedir. Görülen bu iklim sebebiyle kış aylarında yağış oldukça az iken, yaz ayları da bunun tam tersi olarak uzun ve kurak geçmektedir. Bölgede görülen mevsimsel sıcaklık farkları fazladır.²²

Karadeniz Bölgesinde görülen bitki örtüsü hakkında bilgi verecek olursak, toprak geniş yaprağa sahip ağaçlar ve yüksek kesimlerde bulunan iğne yapraklı ağaçlarla kaplıdır.²³ Pontus bölgesi, deniz seviyesinden 800 metre yüksekliğe kadar Kolşik flora denilen ormanlardan ibarettir. 200 metreye kadar güneşli araziler de maki, yabani asma, eğreltiler, geniş yapraklı ağaçlar ve mor dağ gülü bulunmaktadır. 200 metre üzerinde ise yayvan ve iğne yapraklı ormanlar varken daha yukarı bölgede alp çayırları kuşağı bulunmaktadır.²⁴ Kıyı bölgesinin gerisinde bulunan dağ yamaçlarından yukarı doğru çıkıldıkça geniş yapraklı ağaçlar arasına çam ağaçları da karışmaktadır.²⁵

Karadeniz Bölgesi, Türkiye sınırları içerisinde akarsu ağının en yoğun olduğu bölgedir. **(Harita 1.3)** Kızılırmak dışındaki akarsular bu bölgeden doğup Karadeniz’e dökülmektedir. Bölgede bulunan akarsuların su oranında yaz ile kış arasındaki fark oldukça azdır. Akarsuların yukarı havzalarında karlı dağ rejimi hâkim olduğu için akarsuyun beslenmesinde kar suyu oldukça etkilidir. Bölge de zaman zaman Mayıs-Haziran aylarında akarsu taşkınları görülmektedir.²⁶

Pontus bölgesi ile Orta Karadeniz bölgesini birbirinden ayıran Melet ırmağı (Melonthios), Karagöl dağlarından doğup, Esat deresi ile birleştikten sonra Karadeniz’e dökülmektedir. Pontus’un akarsu havzası içerisinde yeri oldukça önem arz etmektedir.²⁷

Çoruh Nehri²⁸, Erzurum Dağları üzerinden Doğu Karadeniz’e ve akabinde Gürcistan’a ulaşıp Karadeniz’e dökülmektedir. Bu nehir 390 km’lik uzunluğa sahiptir.

²² Anthony Bryer ve David Winfeld, *Karadeniz’in Orta çağ Dönemi Eserleri ve Topoğrafyası Cilt: 1*, çev.İsmail Köse, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020), 6-7.; İzbirak, *Türkiye-I*, 326.

²³ Hilal Kahveci, Cengiz Acar ve Özlem Candan Hergül, “Doğu Karadeniz Kıyı Alanlarında Yetişen Perennial (Çok Yıllık Otsu) Bitkilerin Peyzaj Mimarlığı Açısından Değerlendirilmesi”, *Journal of Social Humanities Sciences Research*, 5/31(2018):4569.

²⁴ Ersin Güngördü, *Türkiye’nin Coğrafyası*, (Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2006), 380.

²⁵ Reşat İzbirak, *Türkiye-I*, (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001) 339.

²⁶ Atalay, Mortan, *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*, 45.

²⁷ Bülent Vercep, Serkan Serdar, Ali Erdem Özçelik ve Turan Yüksek, “Doğu Karadeniz Havzası Akarsuları Fiziko-Kimyasal Su Kalitesinin Değerlendirilmesi ve Dağılımının Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Kullanılarak Belirlenmesi”, *Anadolu Çevre ve Hayvancılık Bilimleri Dergisi*, 5/4 (2020): 726.

²⁸ Akampsis veya Boas. Bkz. Ezgigül Doğan, “Yakınoğlu’da Nehirler”, (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015) 84.

Çoruh Nehri Dünyanın hızlı akan ilk on nehrinden biri olup, en uzun rafting nehirlerinden biridir.²⁹ Ksenophon eserinde nehri Harpasos olarak nitelendirmiş ve nehirten bahsederken Hellenler'in Taokh'lar ülkesinden çıkınca dört plethron eninde Harpasos ırmağının kıyısına vardıklarından söz etmiştir.³⁰

Kelkit Irmağı, Yeşilırmak'ın ana kollarından biri olup, uzunluğu 320 km.'dir. İrmak, Gümüşhane sınırları içinden doğup, Tokat ilinin ilçeleri olan Reşadiye, Niksar ve Erbaa ilçeleri üzerinden Amasya iline ait, Taşova ilçesi yakınlarında Yeşilırmak'la birleşmektedir. Kelkit Çayı Havzası'nın batı bölümünü Taşova ile Sivas ilinin Koyulhisar ilçeleri arasındaki bölge oluştururken, Sivas ilinin Suşehri, Giresun ilinin Şebinkarahisar ilçesi, Gümüşhane'nin Şiran ve Kelkit ilçeleri de doğu bölümünü oluşturmaktadır.³¹

Gümüşhane ili doğu sınırında ki Vauk Dağı'nın kuzey eteğinde bulunan Harşit Çayı, Torul ve Kürtün ilçelerinden Giresun il sınırları içerisine girmektedir. Bu çay Doğu Karadeniz akarsu havzaları içerisinde en geniş yatağa sahip olan akarsudur.³² Rize ilinin Fırtına Deresi, Ayder, Büyükdere, Tunca ve Durak dereleri birleşerek Ardeşen ilçe batısından Karadeniz'e dökülmektedir. Fırtına deresi, Harşit Çayından sonra en geniş havzaya sahip olan deredir. Kaynağından başlayarak denize kadar olan uzunluğu 57 km'dir.³³

Giresun ilinde bulunan Pazarsuyu deresi, Bulancak ilçesinin batısından Karadeniz'e dökülürken, Aksu deresi Giresun il merkezinin doğusundan Karadeniz'le birleşmektedir. Aksu deresinin yıllık ortalama debisi 14,796 m³/sn'dir.³⁴

Gümüşhane iline bağlı olan Değirmendere; Meryemana, Hamsiköy, Maçka, Altıntaş ve Galyan kollarının birleşmesiyle oluşmaktadır. Trabzon ilinin doğusundan Karadeniz'e dökülmektedir. Trabzon il sınırlarına dahil olan Solaklı deresi ve İyidere Trabzon'un en uzun akarsuyu kabul edilmektedir. İyidere kaynağından itibaren denize dökülme mesafesi 78,4 km'dir.³⁵

²⁹ Yusuf Küçükbaşol, "Çoruh Nehri ve Yusufeli Barajı: Toplumsal, Ekonomik ve Çevresel Etkileri Bakımından Bir Baraj İncelemesi", *Birey ve Toplum Dergisi*, 5/10 (2015):133.

³⁰ Ksenophon, *Onbinlerin Dönüşü*, IV,VII, 141.

³¹ Şevket Dönmez, "Tunç Çağı'nda Orta Karadeniz Bölgesi ve Kelkit Havzası Yerleşmeleri", *Belleten*, 72/264 (2018):414, <https://doi.org/10.37879/belleten.2008.413>

³² Verep, Serdar, Özçelik ve Yüksek, "Doğu Karadeniz Havzası Akarsuları", 727.

³³ Verep, Serdar, Özçelik ve Yüksek, "Doğu Karadeniz Havzası Akarsuları", 728.

³⁴ Verep, Serdar, Özçelik, ve Yüksek, "Doğu Karadeniz Havzası Akarsuları", 727.

³⁵ Verep, Serdar, Özçelik, ve Yüksek, "Doğu Karadeniz Havzası Akarsuları", 727.

Bölgenin yeraltı kaynakları açısından incelemesini yapacak olursak; Doğu Karadeniz bölgesi maden açısından zengin bir bölgedir. Bölgede çıkarılan yer altı kaynakları genel itibariyle kurşun, bakır, çinko gibi madenlerdir. Bölgede yapılan madencilik faaliyetleri MÖ 3.000 yıllara kadar dayanmaktadır.³⁶ Artvin ilinin Murgul ilçesinde yapılan bakır yatağında ki çalışmalarda maden çıkarmak için kullanılan araç-gereçler ele geçirilmiştir. Bunun akabinde M.Ö. I.binyılına tarihlenen bu bakır yatağının, aslında ilk kullanımının bu tarihten çok daha öncesine tekabül ettiği düşünülmektedir. M.Ö. II.binyıldan itibaren Giresun bölgesinde madencilik faaliyetinin yürütüldüğü bilinen birkaç bakır madeni işletmesi mevcuttur.

Homeros, İlyada eserinde bölge de yaşayan Khalybler den bahsederken, bulundukları kentin yer altı kaynağı olan ve muhtemel ki o dönemde ihracatının da yapıldığı gümüş madeni hakkında bilgi vermiştir;

*“Erkek yürekli Pylaimenes komuta eder Paphlagonialılara, gelmişler yaban katırlarıyla
ünlü Enetlerin yurdundan, Kytoros’ta Sesamos’ta otururlar, Parthenios Irmağı
çevresinde kurmuşlardır ünlü saraylarını, kentleri Kromna, Aigialos, yüksek
Erythinoi’dur. Odios’la Epistrophos komuta eder Alizonlara, ta uzaklardan gelirler,
gümüşün yurdu Alybe’dan.”*³⁷

Homeros’un ifade ettiği Alybe, kimi araştırmacılar tarafından Khalybes olarak kabul edilmektedir. Khalybia, gümüş ve altın üretimiyle bilinen Argyria’yı kapsamı içine almaktaydı. Charles Texier’e göre Argyria, Giresun-Görece dolaylarında bulunmaktadır.

Doğu Karadeniz bölgesi hakkında bilgi veren Strabon, Geographika (Antik Anadolu Coğrafyası eserinde bölgenin maden zenginliğini hakkında şöyle açıklama yapmıştır; “...Karada madenler var, daha eski devirlerde gümüş madenleri de olduğu halde, bugün sadece demir kalmıştır. Bu bölge olağanüstü dardır. Zira orman ve madenlerle dolu olan dağlar bunun hemen üstündedir. Böylece madencilerin hayatlarını kazanabilmeleri için madenler burada bulunur.”³⁸

³⁶ İlhan Çavuşoğlu, Ali Osman Yılmaz, “Doğal Taşın Önemi ve Doğu Karadeniz Bölgesindeki Mevcut Durum”, içinde *Doğu Karadeniz Bölgesi Maden Kaynaklarının Değerlendirilmesi*, ed. Cengiz Demir, Ali Osman Yılmaz (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2006) 70.

³⁷ Homeros, *İlyada*, 51.

³⁸ Strabon, *Geographika (Coğrafya)*, 29.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİH ÖNCESİ VE TARİHİ ÇAĞLARDA DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ

İnsanoğlunun yer yüzüne gelişinden itibaren bulunduğu coğrafi şartlara uyum sağlamasıyla birlikte gelişim sürecine girmiştir. Bu gelişim süreçlerinin daha kolay anlaşılabilmesi için belli dönemlere ayrılmıştır. Yazının icadına kadar olan dönem Tarih öncesi (Prehistorik) olarak adlandırılmaktadır. Verilen bilgiye göre; insanlığın mağarada yaşayıp avcılık ve toplayıcılık yaptığı ilk süreç olan Paleolitik dönem yaşanmıştır. Bu dönemin ardından, geçiş dönemi olarak adlandırılan Mezolitik dönem de insanlar av aleti yapmıştır. İnsanın köyden kente geçiş yaptığı Neolitik dönem, Mezolitik dönemi takip etmiştir. Üretimin profesyonelleştiği dönem ise Kalkolitik dönem olarak adlandırılmaktadır. Maden keşfiyle beraber tunç alaşımını keşfedilmiş böylelikle Tunç Çağı yaşanmıştır. Tarih öncesi çağların sonu olan ve demir madeninin en iyi biçimde kullanılması ile birlikte Demir Çağı yaşanmıştır.

Doğu Karadeniz'in tarih öncesi dönem ile ilgili bilgi bulabilmek oldukça zordur. Bunun bir nedeni bölge coğrafyasının engebeli olup bitki örtüsünün sık olmasıdır. Diğer nedenler ise mimari yapıda ahşap kullanılmış olması ve Roma döneminde bölgenin istilaya uğrayıp tahrip edilmesi, bu alan da tarih öncesi yerleşimler olmasına rağmen günümüze kadar ulaşmasına engel teşkil etmiştir.³⁹ Yapılan çalışmalar sonucunda 1980'li yılların başında Bayburt çevresinde tarih öncesi döneme ait veriler bulunmuştur. İkisi mağara da olmak üzere toplam üç farklı alanda elde edilen veriler şu şekildedir; balta, kazıyıcılar ve mikrolit aletler çalışmalar ışığında tespit edilmiştir. 1990'lı yıllar da KTÜ

³⁹ Hülya Çalışkan Akgül, "Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Prehistoryası: Bir Terra Incognita Analizi", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 9/26 (2016): 11.

jeoloji mühendislerinin Gümüşhane ve Trabzon illerinde bulunan, mağaralarda yaptıkları araştırmalarında taş aletler bulunmuştur.

Pontus bölgesinin Paleolitik Çağ ile ilgili bilgilerimiz oldukça azdır. Bölge yapısı nedeniyle kazı ve yüzey araştırması sınırlı kalmıştır. Bunun sebebi ise Gür bitki örtüsü ve engebeli arazi yapısı araştırmacıların çalışmalarına engel olmasıdır. 1997 yılında P.M. Dolukhanou, Trabzon ilinin Araklı ilçesinde kaya sığınakları tespit etmiştir. Buluntu ve raporlara göre elde edilen veriler Paleolitik döneme aittir.

Tarih öncesi çağlar açısından Neolitik çağı inceleyecek olursak; Karadeniz bölgesinin Neolitik Çağ'ı ile ilgili fazla bilgiye sahip değiliz. Bunun sebebi Sicilyalı Diodoros'un anlattığı Karadeniz efsanesinin gerçek olmasıdır. Son Buzul Çağ'ında Karadeniz'in göl olduğu kanıtlanmıştır. Buzul Çağ'ının son evresinde havalar ısınmasıyla Karadeniz'in suları taşmış Marmara Deniz'i meydana getirmiş Akdeniz ile birleşmiştir. Karadeniz'in yükselmeye başlaması Neolitik Döneme denk gelmiştir. Günümüzde yapılan su altı sondajları Karadeniz havzasının bugün ki seviyesinden aşağıda olduğunu göstermektedir.⁴⁰

Karadeniz bölgesinde Kalkolitik Çağı inceleyecek olursak; Bu alanda Kalkolitik yerleşmelere rastlansa da bu dönemde elde ettiğimiz bilgiler yine azdır. Kalkolitik döneme ait merkezler Batı Karadeniz de yer alan Samsun ilinde bulunan Dündartepe⁴¹ ve İkiztepe höyükleridir. Orta Karadeniz Bölgesi'nde ise Geç Kalkolitik Çağ, İkiz Tepe II'⁴²de tespit edilmiştir. Doğu Karadeniz bölgesinde Kalkolitik dönem yerleşimleri henüz tespit edilmemiştir.

2.1 Orta ve Geç Tunç Çağları

Tarih öncesi çağlar Erken Tunç Çağ'ında yazının icat edilmesiyle son bulurken, yeni bir dönem olan tarihi çağlara geçiş yapılmıştır. Doğu Karadeniz bölgesinde 1990'lı yıllar da yapılan çalışmalar da Erken Tunç Çağ'ı ile ilgili verilere bölgesinin iç kesimlerinde rastlanmaktadır. Bayburt-Büyüktepe'de başlatılan kazılar da Erken Tunç Çağ'ı kültürünün varlığı ilk kez sistemli bir kazı çalışmasıyla tespit edilmiştir. S. Çiğdem

⁴⁰ Murat Arslan, "Pontus'tan Karadeniz'e", 77.

⁴¹ Şevket Dönmez, "1997-1999 Yılları Yüzey Araştırmalarında İncelenen Samsun-Amasya İlleri İ.Ö. 2. Binyılı Yerleşmeleri", *Belleten*, LXV/244 (2001): 874.

⁴² Handan Alkım, "İkiztepe Geç Kalkolitik Çağ Keramigi", *Anadolu Araştırmaları Dergisi*, 10(1984):100.

tarafından 2002 yılından günümüze kadar yapılan yüzey araştırmalarında, Doğu Karadeniz bölgesinde İlk Tunç Çağ'ının varlığı kanıtlanmıştır.

Tarihi çağlar da Tunç Çağları, Orta Tunç Çağı ve Geç (Son) Tunç Çağı olarak ikiye ayrılmaktadır.⁴³ Orta Tunç Çağ'ı Asur Ticaret Kolonileri ve Eski Hitit dönemlerini kapsarken, Geç Tunç Çağ'ı Hitit İmparatorluğu dönemine denk gelmektedir.⁴⁴

2.2 Hitit Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Durumu

Azzi-Hayaşa Krallığı, Geç Tunç Çağında eski Ermenistan ve Doğu Anadolu sınırlarında gelişen konfederasyondur. Bu dönem de Orta Anadolu'da Hitit Krallığı hüküm sürerken, Hurriler'in bölgeden göç etmesinin ardından Hayaşa adı verilen siyasi bir grup ortaya çıkmıştır. Hayaşalılar, kuzeyde Şebinkarahisar'ın doğusundan Bayburt'a kadar uzanırken, güneyde sınırlarını Bingöl'e kadar taşınmaktadır. Doğuda Kop Dağları, kuzey de Gümüşhane-Soğanlı Dağları, güneyde Murat Irmağı, Azzi- Hayaşa Krallığının sınırlarını genel olarak çizmektedir. Çizilen bu sınır mutlak değil tahmini ifadelerdir.⁴⁵ Hayaşa Krallığı'nın bulunduğu alandaki konumunu belirlemedeki en önemli kaynak, II.Murşili'nin Hayaşa seferini anlatıldığı yıllıklardır ve şu ifadeler yer almaktadır; “4- Aripşa'ya karşı savaşa yürütüm/ 5- fakat adı gecen Aripşa deniz kıyısındadır.”⁴⁶ J.Garstang, Aripşa şehrinin Giresun olduğunu öne sürmektedir.⁴⁷

M.Ö. II. binyılda bölge hakkında tek yazılı kaynak olan Hitit belgeleri, yalnızca bölgenin sosyal yapısı ile sınırlı kalmayıp; şehirleri, yöneticileri, coğrafi yapısı ve iki toplum arasında yapılan savaşlara da yer vermiştir. Hitit kralı III. Hattuşili'nin ülkesini kurtardığını anlattığı bu metinde dönem hakkında bilgi vermektedir;

“Bir zamanlar Hatti ülkeleri düşman tarafından tamamen yakılıp yıkılmıştı. Bir taraftan (Kuzey Anadolu'dan) Kaşkallı düşman geldi ve Hatti topraklarını tahrip ederek Nenassa'yı sınır yaptı. Diğer taraftan (Batı Anadolu'dan) Arzavva'lı düşman Aşağı Ülke'ye doğru hücumla geçti ve Hatti topraklarını mahvederek Tuwamiwa ve Uda kentlerini sınır yaptı. Öbür taraftan Araunna'lı düşman hücumla geçerek tüm Gaşşiya topraklarını tahrip etti. Diğer taraftan Azzili düşman hücumla geçerek tüm Yukarı Ülke

⁴³ Hasan Bahar, *Eskiçağ Uygarlıkları*, (Konya: Kömen Yayınları,2011),33.

⁴⁴ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, (Bursa: Ekin Yayınevi,2010), 16.

⁴⁵ Tahir Erdoğan Şahin, *Azzi/Hayaşa Bölgesi Efsaneleri*, (Erzincan: Doğu Ciltevi Yayınevi, 2020),10-13.

⁴⁶ Osman Emir, “Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Trabzon ve Çevresi”, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 35.

⁴⁷ Emir, Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Trabzon ve Çevresi, 37.

topraklarını yakıp yıktı ve Samuha kentini sınır yaptı. Isuvvalı [düşman] hücumu geçerek Tegaiama ülkesini ve kentini yakıp yıktı. Öbür taraftan Arınatanalı düşman hücumu geçerek Hatti topraklarını mahvetti ve Kizzuvvatna kentini sınır yaptı. Hattuşa kenti de tamamen yakılmıştı, geriye sadece Hešta-evi kalmıştı.”

Hitit-Hayaşa ilişkilerine bakılacak olursa, M.Ö. XIV.yüzılın ortalarında hüküm süren Hitit kralı II. Tuthalia, geçirdiği rahatsızlıklar nedeni ile I. Şuppiluliuma’yı, ülke güvenliğini sağlamak için Masa’ya ve Kammala’ya karşı görevlendirmiştir. Bunu fırsat bilen Hayaşalılar, Karanni’nin etrafına toplanarak Hitit ülkesini işgal etmiştir. III. Tuthaliya, Hayaşalıları bastırmayı başarmıştır. III. Tuthaliya, hastalığı nedeniyle yerine oğlu I. Şuppiluliuma geçmiştir. Hayaşalıların Hititler karşısında başarısız olması ve Karanni’nin ölmesi nedeni ile tahta Mariyaş’ın geçtiği bilinmektedir.⁴⁸

Mariyaş’ın kısa bir dönem tahta kaldığı bilinmektedir. Hukkana Anlaşması’nda iki Mariyaş’ın varlığından bahsedilmektedir. İlki III. Tuthalia zamanında sarayında bulunup usulsüz davranışları nedeni ile öldürülmüştür. İkincisi ise Şuppiluliuma’nın emri ile Hukkana’nın kızıdan ayrılmaya zorlanmıştır.

III. Kolon, 32. Paragraf: Satır

53: *“Mariya Kimdir, Niçin ölmüştür?”*

54: *Bir saray kadınına rastlanmamış mıdır? Ona bakmamış mıdır?”*

55: *Fakat efendimiz Güneşin Babası onu bir pencereden görür ve ona şöyle der:*

56: *“Bu kadına niçin baktın?”*

57: *Ve bu suçtan dolayı ölümü buldu.*

58: *Bir insanın ölümüne sebep olan böyle bir olaydan sakın.”*

Verilen metinde Mariyaş’ın ölüm sebebi görülmektedir. Aynı metnin farklı bölümlerinde de Mariyaş hakkında bilgiler var;

III. Kolon, 33. Paragraf, Satır;

65: *“Bunları kendine eş olarak alma. Mariyaş’tan kendi kızını çek al*

⁴⁸ Salih Kaymakçı, *Kelkit Havza’nın Eskiçağ Tarihi ve Arkeolojisi (Lykos)*, (Konya: Kömen Yayınları, 2017), 43.

66: *Ve onu kardeşe ver... ”*

IV. Kolon, 42. Paragraf, Satır;

41(25)- *“Siz, Hayaşa ahalisi gelecekte beni dostça himaye edip korursanız,*

42(26) Ben de sizi, Hayaşa ahalisni, Mariyaş ’ı ve

43(27) Hayaşa ’nın kız alıp vermiş akrabalarını korurum... ” ⁴⁹

Hitit sarayında bulunduğu sırada Mariyaş, Hitit yasalarına ters düşen hareketi nedeni ile III. Tuthalia tarafından öldürülmüştür. Mariyaş’ın ölümünün ardından Hayaşa krallığı’nın tahtına Hukkana geçmiştir.

I.Şuppiluliuma, Hattuşa kentini geliştirip ve duvarlarını sağlamlaştırdı. Yukarı ülkenin valiliğine kardeşi Zida’yı, Hannuti adlı komutanı Aşağı Ülke valiliğine atayıp yönünü Azzi- Hayaşa’ya çevirdi. Azzi-Hayaşa ülkesi aşiretler halinde yaşıyordu. Bu yüzden anlaşma yoluyla hakimiyet sağlanması oldukça zordu. I. Şuppiluliuma, Azzi-Hayaşa beylerinden Hukkana’yı kız kardeşi ile evlendirdi. Hayaşalılar da kadın- erkek ilişkisinde belirlenmiş ahlaki ilkeler yoktu fakat Hititler de kardeşler veya yakın akraba ile evlilikler yasaklanıyordu. Bu nedenle I. Şuppiluliuma, Hukkana ile yaptığı anlaşmada dikkat etmesi gereken hususları vurguladı⁵⁰ ve anlaşmaya şu şekilde yansıdı;

“Hatti ülkesi kralı majeste Şuppiluliuma şöyle der: Bak seni, Huqqana’yı, arkandaki kahramanı yücelttim ve sana asalet unvanı verdim. Seni Hattuşa’da ve Hayaşalılar arasında iyilikle (dostça) tanıttım ve sana kız kardeşimi zevce olarak verdim. Ve artık sen Huqqana, sadece majestemi hakimiyet bakımından tanı! Ben majeste hangi oğlumu söylersem: ‘Herkes onu tanısin!’ Onu herkesin ortasında tanıtacağım ve sen Huqqana onu tanı... Ayrıca başka bir beyi, kim olursa olsun majestemin arkasında olanı tanımayacaksın. Yalnız majestemi tanı ve onu majeste olarak koru!” ⁵¹

Hukkana’nın ardından Hayaşa Krallığı tahtına Anniyaş çıkmıştır. Anniyaş tahta çıktığı zaman Hitit tahtında II. Murşili vardı. II. Murşili’nin tahta çıkışının yedinci yılında Anniyaş, Hititlere karşı düşmanca tavır almış, İstitina, Kannuva ve Dunkava şehirlerine

⁴⁹ Kaymakçı, Lykos, 44.

⁵⁰ Mehmet Ali Kaya, *Türkiye’nin Eskiçağ Tarihi-ı (Tarih Öncesi Çağlardan Demir Devri’ne Kadar)*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi,2017) 171-172.

⁵¹ Rukiye Akdoğan, *Hitit Devlet Anlaşmaları ve Huqqana Antlaşması İle İlgili Bazı Notlar*, (İstanbul: Ege Yayınları, 2007) 27-31.

saldırıp çok sayıda ganimet elde etmiştir. II. Murşili, Anniyaş üzerine birçok sefer düzenlemiş ve elde edilen ganimetleri geri istemiştir. Düzenli yapılan seferler sonucunda Hititler için Hayaşa ülkesi, sorun olmaktan çıkmış fakat tamamen ortadan kalkmamıştır.⁵² II. Murşili, M.Ö. XIIIV. Yüzyılın son on yılını tamamladığı zaman vefat etmiştir. Yaşamını nasıl yitirdiği hakkında günümüze kadar korunarak gelmiş belge veyahut kayıt bulunmamaktadır.

2.3 Kaşkalar

Hitit metinlerine bakacak olursak, M.Ö. II. binyılın ortasından, Geç Bronz Çağı'nın sonlarına kadar Orta Karadeniz bölgesinde yaşayan toplum Gaşkalar-Kaşkalar olarak adlandırılıyordu. Kaşkaların kendilerine ne isim verdikleri belli değildi. Bu sebeple Kaşka ismi Hititlerin Kuzey Anadolu'da yaşayan halklar için kullandıkları ortak isim olabilir. Kaşkaların yaşadıkları bölgenin tam sınırı belirlenemese de Von Schuler'e göre Kaşkalar özgür gruplar halinde güneyde Amasya- Çorum, batıda Kastamonu- Sinop ve doğu da Samsun (Çarşamba)- Ordu ilini sınır alarak yaşamışlardır. Bununla beraber Kelkit Vadisi boyunca, Ordu ve Giresun arasında kalan bölgede Kaşkaların varlığından söz edilmektedir.⁵³

Kaşkalar hakkındaki en detaylı bilgiye Hitit metinlerinden ulaşabiliyoruz. II. Tuthalya'nın yıllıkları, I. Şuppiluliuma'nın Kahramanlıkları Metni⁵⁴, III. Hattuşili'nin otobiyografisi ve II. Murşili'nin yıllıkları,⁵⁵ Kaşkalar hakkında bilgi veren son derece önemli metinlerdir. ⁵⁶ Kaşkaların tarih sahnesine ilk çıkışı Hitit kralı I. Hattuşili (M.Ö. yak. 1650- 1620) dönemine denk gelmektedir.

Kaşkalar, yaşamlarını dağınık gruplar halinde sürdürmekteydi. Bu gruplar şefler tarafından yönetiliyordu. Hitit metinlerinde Kaşkalar kavim-kabile-grup (Akadca-Sutu)⁵⁷

⁵² Kaymakçı, *Lykos*, 46.

⁵³ Serkan Demirel, “Hitit- Kaşka İlişkilerinde Yanıtı Aranılan Bazı Sorular,” *Akademik Bakış Dergisi*, 6/12 (2013):124; Hülya Akgül, Serkan Demirel, “En Eski Doğu Karadenizliler”, içinde *Doğu Karadeniz’de Toplumsal Yapı Kültür ve Gündelik Hayat*, ed. Yavuz Alptekin (Trabzon: Sarender Yayınları, 2018) 9.

⁵⁴ Özlem Sir Gavazi, “Hitit İmparatorluk Devri Krallarından I. Şuppiluliuma Döneminde Anadolu”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/1 (2008) :21-39.

⁵⁵Metin Alparlan, “II. Murşili ve Dönemi”, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2006), 74-80.

⁵⁶Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*,51.

⁵⁷ Kaymakçı, *Lykos*, 37.

olarak adlandırılıyordu. Kendi aralarında siyasi birlikleri olmadığı için Hititlerinde Kaşkalarla anlaşma sağlaması olanaksızdı.

Schuler, Kaşkalar'ın sınırlarını üç coğrafi gruba ayırmıştır.

1. Doğu Kaşka Grubu: Doğu sınırı Hayaşadır ve Kelkit ırmağının kuzeyini kapsar, Çekerek'e uzanır.
2. Merkez de bulunan Kaşka Grubu: Halys (Kızılırmak) ve Aşağı Çekerek, güney sınırı değişken.
3. Batı bölgesinde bulunan Kaşka Grubu: Devres Yukarı Havzası kuzeyi, Gökırmak Bölgesi ve Kızılıрмаğın batısı.⁵⁸

2.4 Doğu Karadeniz de Kimmerler

Bölge de yaşayan bir diğer halk Kimmerler, Ural-Altay kökene sahip göçebelerin batı bölümünü oluşturmaktadır. M.Ö. II. bin yıldan itibaren M.Ö. VIII. yüzyıla kadar Karadeniz, Avrasya ve Kafkasya bölgesinde yaşamlarını sürdürmüşlerdi. Yazılı kaynaklarda Kimmerler'e ait en eski bilgiler M.Ö. VIII. yüzyıla denk gelmektedir ve kaynaklarda “*Kymmerioi/Kymmerios*” olarak anılmaktadır.

Kimmerlerden ilk olarak Homeros bahsetmektedir. Homeros'a göre Kimmerler, Hades'in⁵⁹ yer aldığı dünyanın ıssız karanlıklarla dolu olan bölgelerinde yaşıyordu.⁶⁰ Tevrat'ta Nuh tufanından sonra insanoğlunun yeniden dünyaya gelmesi ile ilgili rivayette Yasef'in oğulları arasında Gomer ismi ile adlandırılmaktadır.⁶¹ Tevrat'ta bu ismi esas alan farklı milletler Kimmerleri, Gomer adına benzer farklı isimlerle adlandırmıştır.⁶²

Urartu, Asur, Frig, Lidya ve İonia şehirlerini tehdit eden Kimmer akınları, Anadolu'nun kültürel kimliğinde değişiklik meydana getirmiştir. Urartu devleti, Kimmer saldırıları ve Asur kralı II.Sargon'nun ağır darbesi sonucunda Urartu kralı I. Rusa intihar etmiştir. Urartu kralı II.Argişti ise kuzeye Kimmerleri engellemeye çalışmıştır ancak M.Ö. 707 yılında ağır bir hezimete uğramıştır. Urartu kralı II. Rusa, Kimmerlerle

⁵⁸ Kaymakçı, *Lykos*, 37.

⁵⁹ Hades; Ölüler ülkesinin Hakanı ve Tanrısı. Titan çift Rheia ve Kronos'un oğlu. Bkz. Derman Bayladı, *Mitoloji Sözlüğü*, (İstanbul: Say Yayınları, 2005), 179.

⁶⁰ M. Taner Tarhan, “Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler”, içinde *Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü I. Araştırma Sonuçları Toplantısı* (Ankara: 1984) 110.

⁶¹ Eski Ahit, Yaratılış, 9:10.

⁶² İbrahim Tellioglu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,2022), 12-13.

anlaşarak Asur devletine karşı ittifak yapmış, bir kısım Kimmer boylarını topraklarında bırakarak batıya doğru ilerlemeye başlamıştır. II. Arğişti zamanında Anadolu'nun iç kesimlerine kadar gelen Kimmerler, Urartu devleti için tehdit oluşturmuştur. Erzincan ilinde bulunan Altıntepe, II. Arğişti'nin savunma için yaptığı kalelerden biridir.⁶³

Asur devleti için Kimmerler, Asarhaddon zamanında yani Asur devletinin gücü azalınca tehlike haline gelmiştir. Asarhaddon, her ne kadar Kimmerleri Hubusna yöresinde yenilgiye uğratsa da bu yenilgi onları durdurmaya yetmemiştir. Asurbanipal zamanında Asurlular ve Kimmerler arasında antlaşma yapılmıştır. Yapılan antlaşmaya rağmen Asur-Kimmer arasındaki mücadele devam etmiştir. Kimmerler, Asurlular için M.Ö. VII. Yüzyılın son çeyreğinin başlarına kadar tehdit unsuru olmaya devam etmiştir.⁶⁴

Kimmerler, M.Ö. 676 yılında Frig egemenliği altındaki bölgeyi işgal edip, başkent Gordion'u hakimiyet altına alarak, en görkemli çağını yaşayan Frig devletini ortadan kaldırmıştır. Gordion'da yaşayan ise halk şahsi eşyalarını dahi alamadan şehirlerini terk etmek zorunda kalmıştır.⁶⁵

Frig devletine son veren Kimmerler, batıya doğru yönelip Lidya sınırlarına kadar dayanmıştır. Diğer Kimmer boyları ise Karadeniz sahillerine ulaşmıştır. Doğu da Trabzon sınırına, batıda ise Karadeniz Ereğlisi'ne kadar yayılmışlardır.⁶⁶ Trabzon ili yakınındaki Ağırmiş Dağı antik dönem de “*Kimmerius Dağı*” adı ile anılmaktadır.⁶⁷ Dağın bu isimle anılması Doğu Karadeniz bölgesinde Kimmerlerin yaşadığı bilgisini desteklemektedir. Sinop'tan Trabzon'a kadar kıyı şeridinde hâkim olan Kimmerlerin burada yarattığı huzursuzluk sebebi ile Karadeniz'in güney kıyılarında var olan Grek koloni şehirleri Doğu Karadeniz de kurulmayı başaramamıştır.⁶⁸

Kimmerlerin yıkılış döneminin başlangıcında tahta Dudgamme adlı kral bulunmaktaydı. Kralın ölümü sebebi ile halk arasında iç karışıklık meydana gelmişti. Her ne kadar yerine geçen oğlu Sandakhshatra devleti toparlamaya çalışmışsa da bunu başaramamış, M.Ö. VI. yüzyıl başlarında Kimmerler tarih sahnesinden çekilmiştir.⁶⁹

⁶³ İlhami Durmuş, “Anadolu'da Kimmerler ve İskitler”, *Belleten*, LXI/18 (1994):274.

⁶⁴ M. Taner Tarhan, *Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler*, 111-112.

⁶⁵ İlhami Durmuş, *Anadoluda Kimmerler*, 277.

⁶⁶ İlhami Durmuş, *Anadolu da Kimmerler*, 278.

⁶⁷ M. Taner Tarhan, *Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler*, 113.

⁶⁸ İbrahim Tellioğlu, *Doğu Karadeniz de Türkler*, 18.

⁶⁹ İbrahim Tellioğlu, *Doğu Karadeniz de Türkler*, 19.

Anadolu coğrafyasında Kimmer'e ait arkeolojik buluntular fazla değildir. Ordu Ünye'de bulunan phiale tipindeki gümüş kap, M.Ö. VI. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. Kimmerlerin son eseri olarak kabul edilen kap, badem şekline benzeyen beş tümseğin arasına beş dağ keçisi motifi işlenmiştir. Ortalarına ise yıldız işleminin uçlarına tomurcuklar yerleştirilmiştir.⁷⁰

2.5 Diauehi Krallığı

Diauehi Krallığı, Asur kaynaklarında “*Daiaeni Ülkesi*” olarak geçerken Urartu kayıtlarında “Diauehi Ülkesi” olarak geçmektedir. Diaeni ile Diauehi'nin aynı yerde mi değil mi sorusu hakkında farklı görüşler mevcuttur. Yoncalı yazıtında, Asur kralının, Tumme'den başlayarak Daiaeni'ye kadar uzanan bölgeyi ele geçirdiğini ve Yukarı Deniz'e kadar ulaştığından bahsetmektedir. Yazıt, Muş'un Bulanık Ovasında bulunduğu için batısındaki bir bölge de olma ihtimali ile Diauehi'nin Erzurum civarında varolduğu fikrini savunan bilim insanları arasında fikir uyuşmazlığı mevcuttur.⁷¹

Urartu Devletinde olduğu gibi Diauehi Krallığının baş tanrısı Haldi idi. Tanrı Haldi, aslan üzerinde oturan bir insan şeklinde tasvir edilmiştir. Haldi, halk için güçlü bir tanrı olmalı ki krallar savaşı kazanmak için Haldi'ye yalvarmaktaydı. I. Arğişti de bu kralların arasında bulunmaktadır.

Urartu Devleti'nin Diaehi Krallığı ile ilişkisi, Kral Menua döneminde başlamaktadır. Horosan da bulunan Yazılıtaş yazıtında, Kral Menua'nın seferi ile ilgili olarak Diauehi Ülkesine saldırıp başkenti Şaşılı'yu tahrip ettiğini hatta Zua şehrine kadar ulaştığını ifade etmektedir. Menua'nın, Diaehi Kralı Utupuşini'nin önünde diz çöktüğünü ve altın ile gümüş öderse öldürmeyeceğini belirtmektedir.⁷²

Menua döneminde iki devlet arasında ilişkiler yoğun gözükse de kendisinden sonra devam etmiştir. M.Ö 785 yılına tarihlenen yazıtta, Urartu kralı I Arğişti'nin egemenliğinin ikinci yılında Diauehi bölgesine sefer düzenlediğinin yazıyor olması bölgenin Menua döneminde tamamen işgal edilemediğini göstermektedir. I. Arğişti

⁷⁰ Rukiye Satın Sönmez, “Ünye’de Türk Varlığının Başlangıcı Üzerine”, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3/1 (2021), 182.

⁷¹ Pınar Pınarcık, “Urartu Krallığı’nın Tarihi Coğrafyası Hakkında Yeni Öneriler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 27/2 (2012): 469.

⁷² Süleyman Çiğdem, “Urartu Krallığı’nın Doğu Karadeniz İlişkilerinde Diauehi Ülkesinin Rolü”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/1 (2007): 81.

Dönemi'nin ana yıllıkları olarak bilinen Tuşpa'daki Horhor Kronikleri'nde, Diauehi seferinden bahsederken şu ifadeler kullanılmaktadır;

“Argiştı şöyle der;

Hükmeden yüce Tanrı Haldi'ye yalvardım.”

“bunu takip eden yılda ikinci kez askerlerimi topladım. Ben, Diauehi Ülkesi'ne kralı Mannudubi'ye karşı ilerledim...”⁷³

Yazıtın sonlarında I. Argiştı'nın Diauehi krallığını egemenliği altına aldığı ve vergiye bağladığı öğrenilmektedir. Kralın, Argiştı'ye sunduğu haraç ise 41 mina saf altın, 37 mina gümüş, ...on bin mina bakır, 100 at, 300 büyükbaş hayvan, ...10.000 küçükbaş hayvan olarak ve vergi olarak ...mina saf altın, 10.000 mina bakır, ... boğa, 100 inet, 500 koyun, 300 at verileceği karara bağlanmıştır.⁷⁴

I. Argiştı döneminden sonra, Diauehi Ülkesi ve civarı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bu durum, Urartuların bölgeyi kontrol altına almış olması ile açıklanabileceği şeklinde yorumlar mevcuttur.

⁷³ Mehmet Işıklı, “M.Ö. I.Bin Yılda Erzurum Bölgesi: Arkeolojik ve Yazılı Kanıtlar Işığında “Diauehi Krallığı”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 6 (2006): 64.

⁷⁴ Oya San, “Urartu Siyasal Tarihinde Diauehi Krallığı” içinde OLBA III, ed. Serra Durugönül, (Mersin: Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları-III, 2000) 23.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

M.Ö. I. BİNYILDA DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE BULUNAN HALKLAR

Karadeniz Bölgesi, bulunduğu jeopolitik konum itibariyle geçmişten günümüze kadar tercih edilen bir yerleşim alanı olmuştur. (**Harita 1.4**) Yunan kolonileri M.Ö. 750’de Anadolu’ya gelmesinden önce bazı halklarında burada yaşadığı bilinmektedir. Yaşayan halkların çoğuna Ksenophon’un Onbinlerin Dönüşü (Anabasis) adlı eserinde (**Harita 1.5**) rastlamak mümkündür. Bu halklar hakkında yapılan araştırmalar sonucunda farklı fikirler ortaya atılmıştır. Kimi araştırmacılar yaşayan halkları Oğuzların veyahut Kimmerlerin atası olarak kabul etse de ortaya atılan bu görüşler kesinlik kazanamamıştır.

75

3.1 Makronlar

Makron kelimesi, Yunan dilinde uzun başlı anlamına gelmektedir. Bu halka Makron ismini Yunanlılar tarafından verildiği bilinmektedir. Makron halkı Sanlar olarak da adlandırılmaktaydı.

Makronlar, Giresun ve Trabzon ilinin güneyinde yaşamaktadır. Çoruh Nehri, Skythenler’in memleketinden Makronların memleketini ayırmaktadır.⁷⁶ Makronlardan antikçağ yazarları olan Ksenophon, Strabon ve Herodotos bahsetmiştir.

Herodotos, Makronlar’ın sünnet olduklarını ve bu adeti de komşuları Kolkhislilerden öğrendiğini söylemektedir.⁷⁷ Herodotos döneminde bu halk, Pers İmparatorluğu’nun 19. Satraplık bölgesinde üçyüz talent vergisiyle yaşamaktaydı.

Ksenophon ise Anabasis adlı eserinde Makronlardan şu şekilde bahsetmiştir;

⁷⁵ Haşim Albayrak, *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz’de Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, (İstanbul: Babıali Kitaplığı, 2010) 29.

⁷⁶ Kaymakçı, *Lykos*, 71.

⁷⁷ Herodotos, *Historia (Tarih)*, çev. Müntekim Ökmen (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2021), 151.

“Yunanlılar ırmağa yaklaşıncı, burdan elden geldiğince çabuk kurtulmak istedikleri için ağaçları kesmeğe başladılar. Sorgun ağacından kalkanlarla ve mızraklarla silahlanmış olan ve kıldan elbiseler giyen Makron'lar, ırmak geçidinin öbür kıyısında savaş düzeninde beklemekteydiler; birbirlerine cesaret veriyor ve ırmağa taş savuruyorlardı; attıkları taşlar Yunanlılara erişmiyor ve hiçbir zarar vermiyordu. O zaman Atina'da kölelik ettiğini ileri süren bir hafif piyade, Ksenophon'un yanına gidip bu halkın dilini bildiğini söyledi. Sanırım burası benim anayurdum. Bir sakınca yoksa onlarla konuşmak isterim” diye ekledi.

Ksenophon “Hiçbir sakınca yok, haydi konuş onlarla ve önce kim olduklarını öğren” dedi. Hafif piyade, soruyu onlara sordu. ‘Makron'larız’ diye cevap verdiler. Ksenophon ‘Şimdi de bize karşı neden savaş düzenine girdiklerini ve neden bize düşman olmağa gerek duyduklarını sor’ dedi. ‘Çünkü ülkemizi istila ediyorsunuz’ diye cevap verdiler. Hafif piyade, komutanların buyruğuyla onlara şu açıklamayı yaptı: ‘Ama ülkenize asla kötülük için giriyor değiliz. Kralla savaştıktan sonra ülkemize dönüyor ve denize ulaşmak istiyoruz.’ Makron'lar bu niyetlerini doğrulayacak teminat verip vermeyeceklerini sordular. Komutanlar, vermeğe ve almağa hazır olduklarını bildirdiler. Bunun üzerine Makron'lar Yunanlılara bir Barbar mızrağı Yunanlılar da onlara bir Yunan mızrağı verdiler. ‘Ülkemizde kullanılan teminatlar bunlardır’ dediler. İki taraf da tanrıları tanık aldı. Karşılıklı teminatlar verilir verilmez, Makron'lar hemen Yunanlı'ların ağaç kesmesine yardım ettiler, yol açtılar ve aralarına karıştılar, ellerinden geldiğince bir pazar kurdular ve onlara Kolkh'ların sınırına kadar üç gün eşlik ettiler.”

78

3.2 Kolkhlar

Kolkhis, Kafkas Dağları ile Doğu Karadeniz arasında kalan bölgeye verilen isimdir. Kolkhlar, Trabzon ve Giresun illerinin arasında bulunan bölge de yaşamıştır. Herodotos’a göre Kolkhlar, Mısırlıdır ve bu halktan bahsederken fiziksel özelliklerinin esmer tenli ve saçlarının kıvrıkcık olduğunu söylemektedir. Kolkhlar, kendir bitkisinden elde ettikleri keten kumaşı Mısırlılar gibi işler, yaşayış ve dillerinde benzerlik vardır. Bu sebeplerden dolayı bu halkı Mısırlılara benzetmiştir.⁷⁹

⁷⁸ Ksenophon, *Onbinlerin Dönüşü*, 132-133.

⁷⁹ Herodotos, *Tarih*, 164-165.

Ksenophon, Kolkhlrın Yunanlılara dostça davranmadıklarını hatta terk ettikleri bölgelere delibal bırakarak tuzak kurduklarını anlatmaktadır. Delibal⁸⁰ yiyen askerlerin kustuğunu, ishal olduğunu ve ayakta duramaz hale geldiğinden bahsetmiştir. Bu sebeple ordu üç-dört gün bölge de kalmıştır. Ordu buradan sonra iki günde Sinop kolonisi olan Trabzon'a ulaşmıştır. Trabzon, Kolkhis ülkesinde bulunuyordu. Ksenophon, Trabzon da yaşadığı olayı eserinde anlatmaktadır.

“...Trapezous'a ulaştılar. Sinope kolonisi olan bu şehir Kolkhis ülkesinde bulunuyordu. Ordu Kolkhis köylerinde otuz gün kadar konakladı. Bulundukları yeri üs alarak Kolkhis'i yağmaladılar. Trapezouslular satın almaları için erzak getirdiler ve konuk severlik armağanı olarak boğalar, arpa ve şarap verdiler. Her yolu deneyerek Hellenlerin komşu Kolkhislilerle, özellikle de ovada yaşayanlarla dost olmasını sağlamaya çalıştılar. Bu aracılık sayesinde Kolkhisliler de konukseverlik armağanı olarak boğalar getirdi...”⁸¹

Buna rağmen erzak sıkıntısı çeken Yunan ordusu bölgeyi yağmalamıştır. Bu bölgeyi yağmalayan Yunan ordusu bölgedeki erzak bittikten sonra daha yukarı kesime doğru yol almıştır. Yüksek kesimde yaşayan halk ise Drillerdir.

3.3 Driller

Driller hakkında bilgi veren en eski kaynak Ksenophon'un Anabasis eseridir. Bu halkın tam olarak nerede yaşadığı belirli değildir. Ancak Trabzon'a bir günlük mesafe den daha uzakta olması muhtemeldir.⁸² Ksenophon eserinde Driller'in Pontus bölgesinin en savaşçı halkı olduğunu ayrıca Trabzonluların düşmanı olduğunu belirtmekte idi. Ksenophon'un yazdığına göre Driller, Hellenlerin ilerleyişi karşısında güvenliklerini sağlamayabilmek amacı ile ahşap kulelerle korunan ve anakent olarak adlandırılan bölgeye çekilmiştir. Bu alanın etrafında ahşap evler bulunmaktadır. Yunanlılar bu bölgeden domuz, koyun ve öküz gibi pek çok hayvan yağmalamışlardır. Yunanlıların bu bölgeden pek çok hayvan yağmamış olması Driller'in hayvancılıkla ilgilendiğinin bir göstergesidir.⁸³

⁸⁰ Pilinius, eserinde delibaldan bahsederken Ksenophon'un anlattığı bilgilere paralel veriler sunmuştur. Eserinde ise şu şekilde açıklamaktadır; “... Bir çeşit bal daha vardır ki, aynı Pontus bölgesindeki insanlar arasında yaygındır ve meydana getirdiği çılgınlığa maenomenon denir...” Bkz. Pilinius, *Historiae*, XXI, XLV, 77.

⁸¹ Ksenophon, *Onbinlerin Dönüşü*, 135.

⁸² Serkan Demirel, “MÖ I. Binyılda Doğu Karadeniz'in Yerel Toplulukları”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5/8 (2019):135.

⁸³ Ksenophon, *Onbinlerin Dönüşü* V, 141-142.

Ksenophon'dan yaklaşık 500 yıl sonra bölgeye gelen Arrianus Karadeniz seyahati eserinde Driller den bahsederken onları “*Sannoi*” olarak adlandırmaktadır. Savaşçı özelliklerini kaybetmemiş olan bu topluluk aradan uzun zaman geçse dahi Trabzonlulara karşı hala düşman olduğunu belirtmektedir. Driller'in eskiden Romalılara vergi verdiklerini sonradan ise vergi ödemeye korsanlık yaptıkları gerekçesi ile yanaşmadıklarını söylemektedir.⁸⁴

3.4 Mossynoikoslar

Mossyn adlı ağaçtan yaptıkları evde oturdukları için Mossynoikler olarak adlandırılan bu halk Giresun ilinin batısında yaşıyordu. Herodotos, Mossyoikia olarak adlandırdığı bu halkı, Kserkses'in Yunan seferine katılan toplumlar arasında saymaktadır.⁸⁵

Ksenophon eserinde halkın doğu-batı olarak ikiye ayrıldığını ve düşman olduklarını belirtmektedir. Doğu Mossynoikler şehrin önemli mevkilerine sahip olduğu için Onbinler'in ülkelerinden geçmelerine izin vermemiştir. Batı da ki Mossynoikler, Onbinler'e Trabzon da ki Kolonist Helenlerin elçisi olan Timesitheos'u aracılık yapması için gönderdi. Yapılan görüşme sonucu on binler ile birlikte doğu da oturan Mossynoiklere karşı savaşma kararı aldılar. Bir sonraki sabah batıdaki Mossynoikler, üç yüz kayıkla geldiler. Her bir kayıkta toplam üç kişi vardı. Üç kişiden ikisi karaya çıkarken biri kayıkla geri döndü. Karaya çıkanlar bölükler halinde dizildiler. Kalkanları sarmaşık yaprak şeklinde beyaz tüylü sığır derileriyle kaplıydı. Mızraklarının ucunda sivri termen diğer ucunda ise topuz vardı. Savaş baltaları ile donanmışlardı. Yapılan savaş sonucunda Mossynoikler, Onbinlerin karşısında tutunamayarak dağıldılar. Ele geçirilen kule kralı ile birlikte yakılıp yıkıldı.⁸⁶ Mossynoikler'in bir günde asker toplaması askeri örgütlenme ve askeri disiplinin oldukça iyi durumda olduğunu göstermektedir.

Ksenophon'un Mossyonikler hakkında verdiği diğer bilgilere göre Yunanlılar ele geçirdikleri evler de babadan oğula geçen ekmek ambarları ve hasat edilmiş buğday ve saman sapı buldular. Tuzlanıp küplere basılmış yunus eti ve çanaklarda yunus yağı vardı. Yunanlıların zeytinyağı kullandığı gibi Mossyonikler de yunus yağı kullanıyordu. Ele

⁸⁴ Arianus, *Arrianus'un Karadeniz Seyahati XI*, çev. Murat Aslan (İstanbul: Odin Yayınevi, 2005), 21.

⁸⁵ Herodotos, *Tarih*, 260-261.

⁸⁶ Ksenophon, *Onbinlerin Dönüşü V, IV*, 158-163.

geçirilen ambar da pek çok ceviz vardı. Temel besinleri olan cevizi kaynatıyorlardı. Buldukları şarapta kekremesi bir tat olduğu için su katarak hafif kokulu bir şarap elde ediyorlardı.

Mossynoikler, Yunanlıların yanında getirdikleri fahişelerle herkesin içinde birlikte olmak istemesi Yunan geleneklerine oldukça uzaktı. Yalnızken yapılması gereken şeyleri herkesin ortasında yapıyorlar tek başlarına ise herkesin ortasında gibi gülüyor, dans edip eğleniyorlardı. Onların bu tavrı Ksenophon'un Mossynoikler'i şimdiye kadar gördükleri toplumların en barbarı olarak nitelendirmesine sebep olmuştur.⁸⁷

3.5 Khalybler

Homer, Troyalılar için savaşmaya gelen bölgelerden bahsederken gümüş yurdu Alybe'den de gelenlerin olduğunu söylemiştir.⁸⁸ Homer'un gümüşün çıktığı yer olarak adlandırdığı uzaklardaki Alybe kimi yazarlara göre Khalybe olarak okunması gerekmektedir.⁸⁹

Herodotus, Historia eserinde Khalyblerden bahsederken bu halkın Kroisos egemenliğini tanıdığından bahsetmektedir. Bu halkın yanında Lydia'lılar, Phrygialılar, Mysia'lılar, Mariandynler, Paphlagonialılar, Thraklar, Thynler, Bithynialılar ve Karlar, İonlar, Dorlar, Aiollar, Pamphyliyalılar da saymaktadır.⁹⁰ Ksenophon ise Khalybler'in kalabalık bir halk olmayıp, Mossynoikler'in bir kolu olduğunu ve geçimlerini madenlerde çalışarak sağladığını belirtmektedir.⁹¹

Strabon ise Geographika adlı eserinde o dönem Khaldia diye adlandırdıkları kavime eskiden Khalybes dendiğini söylemektedir. Ayrıca bu halk hakkında şu bilgileri de vermektedir;

“...ve ülkelerinin tam karşısında Pharnakia kurulmuştur. Bu denizlerde yapılan palamut avı, doğanın sağladığı bir avantajdır. Bu balık ilk defa burada yakalamıştır. Karada madenler var, daha eski devirlerde gümüş madenleri de olduğu halde, bugün sadece demir madeni kalmıştır. Bu bölgedeki kıyı olağanüstü dardır, zira orman ve madenlerle

⁸⁷ Ksenophon, *Onbinlerin Dönüşü* V, IV, 163.

⁸⁸ Homer, *İlyada*, çev. Azra Erhat vd., (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019), 51.

⁸⁹ Strabon, *Geographika (Coğrafya)*, 30.; Muzaffer Demir, “Antik Dönemde Bir Doğu Karadeniz Kavmi: Khalybler”, içinde *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Giresun: Giresun Belediyesi, (2008), 67.

⁹⁰ Herodotus, *Tarih*, 41

⁹¹ Ksenophon, *Onbinlerin Dönüşü* V.V/1, 164.

*dolu olan dağlar bunun hemen üstündedir ve kıyının çoğu işlenmiştir. Böylece, madencilere hayatlarını kazanabilmeleri için madenler ve denizle meşgul olanların da geçimlerini sağlayabilmeleri için balıkçılık, özellikle palamut ve yunus avı kalır.”*⁹²

3.6 Tibarenler

Tibarenler, Giresun’un güney tarafında sakin ve neşeli bir kavimdir. Khalybler ve Mossynoikoslar’a komşuydular. Tibarenler, Ordu ili ve çevresinin yerli halkıydı. Giresun ilinin Piraziz ilçesinin doğusunda, Pazar suyu havzası, Turna suyu havzası ve batıda Vonna burnuna uzanan bölgede yaşamışlardı.⁹³ Mossynoiklere çevresindeki halkların tabi olduğu gerekçesinden Tibarenlerin Sakaların bir kolu olduğu ve Mossynoiklere tabi olduğu düşünülmektedir. Büyük ihtimalle aynı kola tabi olan bu halklar barış içerisinde merkezi otorite olmadan yan yana yaşamaktaydı.⁹⁴

Herodotos, Tibarenler’in Yunanistan seferine katıldıklarını belirtmektedir. *“Moskhoilerin başlıkları ağaçtandı, kalkanları küçük, mızrakları kısa saplıydı, uçları sivri ve uzundu. Tibarenlerin, Makronların ve Mossinoiklerin silahları da Moskhoilerininki gibiydi; şefleri şunlardı: Moskhoiler ile Tibarenlerin başında Dareios’un, Kyros oğlu Smerdis’in kızı Parmys’den doğan oğlu Ariomardos vardı.”*⁹⁵

Ksenophon Tibarenlerin ülkesinin düz olup deniz kıyısındaki şehirlerinin daha az tahkim edildiğini belirtmiştir. Tibarenler, On binler’e dostluk için hediye göndermişse de kabul görmemiş fakat kesilen kurbanlar sonucunda tanrılar savaşa onay vermemiştir. Bunun üzerine Tibarenlerin hediyesi kabul edilmiştir. On binler iki günlük yürüyüş sonucunda Tibarenlerin topraklarındaki Sinope kolonisi olan Kotyoraya ulaştı.⁹⁶

Tibarenler, Amasya, Kastamonu ve Sinop bölgesinde kurulan Pontus devletine katılmış ve Anadolu’yu Roma işgaline karşı ayaklandıran Pontus Kralı Mithridates’in Pompeius’la bölge savaşlarında etkin rol oynamıştır.⁹⁷

⁹² Strabon, *Geographika (Coğrafya)*,29.

⁹³ Kaymakçı, *Lykos*, 72.

⁹⁴ Necati Demir, *Tarihi Süreç İçinde Karadeniz Bölgesi (Tarih-Etnik Yapı- Dil- Kültür)*, (Ankara: Altınordu Yayınları,2018) 48.

⁹⁵ Herodotos, *Tarih*, 453.

⁹⁶ Ksenophon, *Onbinlerin Dönüşü*,165.

⁹⁷ Mehmet Bilgin, *Doğu Karadeniz*, (Trabzon: Serander Yayınları,2000),38.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDEKİ TAPINIMLAR- KÜLTLER VE MİTOLOJİK UNSURLAR

Mitoloji (Söylenbilim), sözcüğü, “*mythos*” ve “*logos*” kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Mythos, söz, söylev, öykü ve masalsı öykü anlamına gelmektedir. Logos kelimesinin sözlük anlamı, gerçeğin insan sözü ile dile gelmesidir. Logos, bilim ve araştırmaya dayandığı için bilim dallarının sonuna logos veya logia olarak gelmiştir. Günümüzde logos, dilimize –loji olarak geçmiştir. Mitolojinin sözlükteki açıklaması: “*Bir inanç veya topluluğun kültüründe bulunan kahramanların, tanrıların, evren ve yaratılışla ilgili tüm yazılı ve sözlü olağanüstü olayların, efsanelerin araştırılmasını kapsayan çalışmalar bütünü.*”⁹⁸ Naomi Zack mitolojinin tanımını yaparken bir kültürde var olan ve hiçbir bilimsel temele dayanmayan anlatıları ifade etmek için kullanılan bir terim olarak açıklamaktadır.⁹⁹ Mitoloji kelimesi, ilk olarak yalnızca eskiçağ insanların inançlarını ifade etmek için kullanılırdı. Daha sonra bütün inançları kapsar hale geldi. Çeşitli mitoslar, epos (sanatlı söz) ve logos (gerçeğe dayanan söz)’un bir araya gelmesi ile oluşturulmuştur.¹⁰⁰ Mitos, söylenen, duyulan söz veya efsane anlamına gelmektedir. Tanrıları, kahramanlar anlatan öyküler; “*toplumda öykü biçiminde yaşayan gelenek ve görenekler bağlamı*” mitosunu tanımlamaktadır.¹⁰¹ Mitos’a güven olmaz çünkü insanoğlu gördüklerini ya da duyduklarını anlatırken yorumlar ve istedikleri gibi anlatır. Bu yüzden Herodotos, mitos’a güvenilirmez söylenti demektedir. Platon ise gerçeklerle ilişkisi olmayan uydurma ve gülünç bir masal diye mitosunu tanımlamıştır.¹⁰² Mitoloji kısaca mitleri inceleyen bilim dalı olarak açıklanmaktadır.

⁹⁸ Semra Kosovalı, *Mitoloji El Kitabı*, (İstanbul: Ren Kitap, 2021),15.

⁹⁹ Naomi Zack, *A’dan Z’ye Felsefe*, çev. Şükrü Alpagut, (İstanbul: Say Yayınları, 2021),520.

¹⁰⁰ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar IV*, (İstanbul: Remzi Kitapevi,2000) 167.

¹⁰¹ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1998)163.

¹⁰² Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1996), 4-5.

Halk arasında mitos kelimesiyle aynı anlamda kullanılan efsane sözcüğü: “*Eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayalî hikâye, söylence*” manasına gelmektedir.¹⁰³ Efsane kelimesi, halk biliminin bir dalı olarak kabul edilmeden önce Osmanlı toplumunda tarihi olaylar anlatılırken dönemin rivayetçi tarih yazımı anlayışına uygun olarak efsanelere de yer verildiği görülmektedir. Bu da o dönem gerek sözlü gerekse yazılı kültürün icra edildiğini göstermektedir. Halk biliminin bir dalı olarak ortaya çıkmasından sonra inanılması mümkün olmayan tuhaflıklar, anlatılar, yalan, boş söz, uzmanlaşmış ve bir işte başarılı anlamlarında kullanılmıştır. Efsane, günlük konuşma dilinde herhangi bir iş veyahut meslek grubunda başarılı kişiler ve markalar için kullanılmasının yanı sıra efsaneleşmek şeklinde fiil olarak da kullanılmaktadır.¹⁰⁴

Mitoloji, evrenin açıklanması için kullanılmıştır. Bunun en iyi örneği de Hesiodos’un Theogonia (Tanrıların Doğuşu)’dur. Herodotos, bu durumu mantıklı bulmamış ve Historia (Tarih) eserinde Hesiodos ve Homeros hakkında şunuları söylemiştir;

*“Peki nereden geliyorlardı bu tanrılar? Ta baştan beri mi vardılar? Biçimleri nasıldı? Daha düne kadar bir şey bilinmiyordu. Zira Homeros ve Hesiodos benden herhalde dört yüz yıldan daha eski değildirler; Yunanlılar için tanrıların soy zincirini tertipleyen, tanrıların sıfatlarını, görevlerini, kendilerine özgü niteliklerini belirten, görünüşlerini anlatanlar onlardır...”*¹⁰⁵

Karadeniz insanının ilk dinsel inanışları yerel kavimler ve Hititlerin etkisiyle şekillenmiştir. Yunanlar, koloni kurmak için kendi yurtlarından ayrılıp Karadeniz kıyılarına geldiklerinde çok tanrılı Olympos tanrı sistemini de buraya taşımışlardı. Zamanla Yunan halkının getirdiği inanç biçimiyle orada bulunan bölge halkının inanış faktörü kaynaşma içerisine girmiştir. İki inanç sisteminin temeli doğaya yönelik olması sebebiyle halk tarafından benimsenmesi kolay olmuştur.¹⁰⁶

¹⁰³ TDK, (18.10.2022- 15.04) <https://sozluk.gov.tr/>

¹⁰⁴ Ferhat Aslan, “Halk Bilimsel Bir Terim Olarak ‘Efsane’ Üzerine Bazı Dikkatler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/23(2012):82-90

¹⁰⁵ Herodotos, *Tarih*, 144.

¹⁰⁶ Bülent Öztürk, “Karadeniz’de Dinsel Yaşam, Kültür”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, 18 (2010):38-39.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde oluşan bu inanç sistemi doğrultusunda gerek antik kaynaklarda gerekse bölge de yapılan arkeolojik çalışmalarla veri elde ettiğimiz tanrı ve tanrıçalara bulunmaktadır. Bu kült sisteminde bulunan ilahlar şu şekildedir;

4.1 Apollon

Apollon kelimesi Yunan kökenli olmayıp, cezalandırmak ya da Apello başından savmak, kötülüğü önleyip korumak anlamına gelen kelimelerden türemiş olabileceği ileri sürülmüştür. Yunanlılar, tanrının özü olduğunu göstermek için ona “*Phoibos*” adını takmıştır. Phoibos, parlak anlamına gelmektedir ve tanrının ışık saçan varlığını bu isimle ifade edilmektedir.¹⁰⁷ Apollon, varlığı akılla algılama, doğayı görme ve akla dayanan yöntemlerle şekillendirme yapan tanrı idi.¹⁰⁸

Apollon, Zeus'un Leto'dan doğan oğludur ve Artemis ile kardeştir. Güneş kültünü simgelemekte olup salgın hastalıkların ve sağlığın tanrısıdır. Her şeyi gördüğü için kehanetin tanrısı olarak da bilinmektedir. Apollon; uzun boylu, yakışıklı, uzun bukleleriyle tasvir edilen bir tanrıdır. **(Resim 2.1)**¹⁰⁹

Plutarkhos, Doğu Karadeniz bölgesinde var olan Apollon kültü için şunları söylemektedir;

“Pontus'da Apollon'dan gebe kaldığını söyleyen bir kadın vardı. Tahmin edileceği gibi birçokları buna inanmadılar, fakat inananlarda oldu. Öyle ki kadın bir erkek çocuk doğurunca birçok kimseler, hatta tanınmış kimseler de ilgilendiler; yavruyu besleyip büyütmeyi üzerlerine aldılar. Bazı sebeplerden dolayı çocuğa Silenos ismi kondu. Lysandros bu başlangıcı ele alarak, geri kalanını kendi uydurup döndü ve bu iş için birçok kimseyi yardıma seçti. Bunlar çocuğun doğuşu hakkındaki meseleye şüphe uyandırmadan, herkesi inandırmaya çalışıyorlardı. Ayrıca Delphoi'den başka bir efsane getirip, bunu Sparta'nın her yanına yaydılar. Güya gizli kitaplar içinde rahipler tarafından gayet eski kehanetler saklanıyormuş. Bunları ne almak ne de okumak müsaadesi vardı. Ayrıca Apollon soyundan beri, uzun zaman sonra gelip bekçilere soyunu belli edecek kehanetlerin bulunduğu tabletleri alıp götürebilecekti. Bunlar önceden hazırlandıktan sonra Silenos'un gelip Apollon'un oğlu sıfatıyla kehanetleri

¹⁰⁷ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*,46.

¹⁰⁸Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*,48.

¹⁰⁹ Hesiodos, *Theogonia-İşler ve Günler*, çev. Azra Erhat, Sabahattin Eyüpoğlu, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016), 90-95; Sema Sandalcı, *Yunan Mitolojisi*, (İstanbul: İlgı, Kültür, Sanat Yayıncılık, 2021), 57.

istemesi gerekiyordu. İşin içinde olan rahiplerde her şeyi inceden tetkik edip doğuşu hakkında tatikikat yaptıktan sonra, neticede güya inanmış gibi Apollon'un oğluna yazıları gösterecekti. O da birçok kimsenin önüne, uydurma kehanetleri okuyacak ve bilhassa bütün bunların uydurmasına sebep olan, krallığı alakadar eden: 'Spartalılar için kralların en faziletli vatandaşlar arasından seçilmesinin daha doğru, daha faydalı olacağı' kehanetini okuyacaktı. Silenos gençlik çağına gelip de işin başına geçince, Lysandros'un oyunu aktörlerin cesaretsizliği ve iş sırası kendisine gelince korkup çekilen bir yardımcı yüzünden suya düştü. Bu mesele gene de Lysandros'un sağlığında meydana çıkmadı ancak ölümünden sonra duyuldu.”¹¹⁰

Antik kaynağın yanı sıra Ordu kentinde, 2100 yıl önce Pers İmparatorluğunun Amasya merkezli eyalet kralı VI. Mithridates dönemine ait olduğu tespit edilen Kurul Kalesinde yapılan kazı çalışmaları sonucunda, kalenin Kuzey Terasındaki depo odasında bir küp içerisinde bronz Apollon heykelciği bulunmuştur.¹¹¹ (Resim 2.2) Trabzon kentinde bulunan M.Ö. II. yüzyıla ait bir sikkede defne taçlı Apollon başı sola dönük bir şekilde betimlenmiştir. Sikkenin arka yüzünde yunus balığı, aşağıda EY; yukarıda ise TPA. ibareleri bulunmaktadır.¹¹² Bu sikke Paris kabinesinde, Grand Duc Koleksiyonunda yer almaktadır.¹¹³

4.2 Ares

Ares, Zeus ile Hera'nın oğludur. Ares, Roma Mitolojisinin'e Mars olarak geçmiştir. Ares, Anaires (yok edici), Mainomenos (deli) ve Polydakrys (göz yaşı döktüren) gibi tabirlerle anılmaktadır. Ares, büyük bir savaş tanrısı olup kan dökmekten hoşlanmaktadır bu sebeple Olymposlu tanrılar ve insanlar arasında pek kabul görmemiştir. Zırh, miğfer, kalkan ve kılıçla tasvir edilmiştir. Genellikle yaya olarak savmaktadır. Ares'in Trakya'da oturduğu kabul edilmektedir.¹¹⁴

Antikçağ yazarı olan Homeros, İlyada destanında Ares'in gücü veya kuvveti temsil ettiği söylerken¹¹⁵ Apollonius, eserinde günümüz Giresun Adası'nda (Aretias-

¹¹⁰ Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*, Lysandros, 24; Kaymakçı, *Lykos*, 76-77.

¹¹¹ S.Yücel Şenyurt ve Atakan Akçay, "Kralın Tanrısı Dionysos Kurul Kalesi'nden Sesleniyor", *Aktüel Arkeoloji*, 7 (2020): 62.

¹¹² Melin Arslan, "Trapezus Sikke Darpları", *Belleten*, 72/265 (2008): 711.

¹¹³ Bu sikke Paris de bulunduğu için resimlerine ulaşılamamıştır. Daha detaylı bilgi için Bkz. Melih Arslan, "Trapezus Sikke Darpları" 711.

¹¹⁴ Grimal, *Mitoloji Sözlüğü*, 84-86.

¹¹⁵ Homeros, *İlyada*, 512-516.

Khalkeritis) bulunan Amazon kraliçeleri Otrere ve Antiope'nin savaşa gitmeden Ares'e kurban sundukları ve bu ada da Ares'e adanmış bir tapınak olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁶ Bu sebeple Arrianus, adadan Ares Adası olarak bahsetmektedir. Adada yapılan çalışmalar, Ares kültünü kanıtlar niteliktedir.¹¹⁷ Herodotos, Anadolu halklarından bahsederken Ordu-Giresun bölge halkı Khalybia'ların tanrı Ares'e saygı duyduğunu söylemektedir.¹¹⁸

Giresun müzesinde var olan beş tane Hellenistik Dönem'e ait sikkenin ön tarafında Ares'in betimlenmiş hali bulunmaktadır. Sikkelerin arka tarafında kılıf, kılıfın içerisinde bir adet kılıç, sol tarafında ay ve ayın içerisinde de güneş figürü simgelenmiştir. Diğer üç sikkenin arkasında yalnızca kılıf ve kılıfın içinde kılıç figürü yer almıştır.¹¹⁹ **(Resim 2.3-Resim 2.4)**

Hem antik kaynaklar da hem de Giresun müzesinde var olan birçok sikke de Ares betimlemesi bulunması bölge de Ares kültünün olduğunu kanıtlar niteliktedir.

4.3 Artemis

Artemis, Zeus ile Leton'un kızı olup Apollon'un ise kız kardeşidir. Apollon'dan hemen önce doğmuş, doğar doğmaz da annesine kardeşinin doğumunda yardımcı olmuştur. Yaşanan bu olay sonucunda Artemis doğum tanrıçası sayılmaktadır. Artemis annesinin doğum sancısıyla kıvrandığını görünce sonsuz bakirelik dileğinde bulunmuş, Zeus ise onun bu isteğini kabul etmekle kalmamış ona on üç şehir bağışlamıştır. Artemis'in ismi, Apollon gibi parlayan ışıldayan anlamına gelmektedir. Artemis, Ay-Tanrıça olarak ışığın simgelemektedir. **(Resim 2.5)**

Artemis'in Pontus kültüne ait bir tanrı olduğunu antik kaynaklar desteklemektedir. Sicilyalı Diodoros, Apollon'un kendisini en çok gösterdiği bölgeler arasında Pontus'u saymaktadır.¹²⁰ Ksenophon, On binlerin Dönüşü adlı eserinde

¹¹⁶ Rodoslu Apollonios, *Argonautika*, çev. Ari Çokona, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2021):360-406.

¹¹⁷ Ertekin M. Doksanaltı ve Erdoğan Aslan, *Karadeniz'de Antik Bir Ada Yerleşimi: Aretias- Khalkeritis Adası, Stratonikeia'dan Lagina'ya*, edt Bilal Söğüt, (İstanbul Ege Yayınları,2012), 220.

¹¹⁸ Herodotos, *Tarih VII*, 76.

¹¹⁹ Kaymakçı, *Lykos*, 79.

¹²⁰ "... Artemis ise Ephesus'da Pontus'ta ve Krete'de gösterir..." Sicilyalı Diodoros, *Bibliotheka Historika*, V, 77,6.

Giresun’da esirleri satıp elde ettikleri parayı taksim ettikten sonra her komutanın Apollon ve Artemis için paradan pay ayırdığını belirtmiştir.¹²¹

Doğu Karadeniz bölgesinde Artemis kültünü gösteren diğer antik kaynaklar ise şu şekildedir;

“...Orastes Pontus’a geldi ve dik yükselen dağ ve eteklerinden akan İris nehrini gör. Orastes bu yüzden, kendisine kehanet de anlatılan yerin burası olduğuna karar verdi ve buraya büyük bir şehir kurdurttu ve Artemis tapınağını inşa ettirdi. Saçını kazıttırdıktan sonra, günümüze kadar gelmiş olan şehrin ismini Komana olarak koydu...”¹²²

“Ülkelerindeki tanrı mabedleri Astraeia adı verilen Artemis’e aitti. Amazonlar stratejilerini burada yaparlardı. (Apollon Amazonları’da aynı şekilde) Her ikisinin de tanrıları tahta imajlardı ve Thermodon’dan kadınlara adanıldığı söylenir.”¹²³

“Lykea, Amazonlar arasında Artemis’in soyadıdır.”¹²⁴

Doğu Karadeniz bölgesi hakkında bilgi verirken Artemis kültünden bahseden birden fazla antik kaynak mevcuttur. Bu sebeple Doğu Karadeniz bölgesinde Artemis kültünden bahsetmek mümkündür.

4.4 Asklepios

Asklepios; iyileştirici, şifa veren hekim tanrı olarak bilinmektedir. M.Ö. IV. yüzyıldan itibaren tanrısallaştırılmıştır. Apollon, Asklepios’un babasıdır. Asklepios, annesinin ölümünden sonra babası tarafından at adam Kheiron’a bırakılmış ve ondan hekimlik bilgilerini öğrenmiştir. Asklepios, Athena’dan insanı yaşama döndüren iksir tarifini de almış ve bu iksiri Gorgoların¹²⁵ kanından elde etmişti. Ölülere diriltmesi yüzünden Zeus tarafından cezalandırılır ve şimşekle öldürülür. Asklepios; yaşlı, sakallı, düşünceli ve iyi niyetli biri olarak betimlenmektedir. Sopaya sarılmış yılan, en eski ve en temel sembolüdür.¹²⁶ (Resim 2.6). Asklepios’un tapınaklarına Asklepion adı verilmektedir.

¹²¹ Ksenophon, *Onbinlerin Dönüşü*, V, III,24.

¹²² Procopios, *Peri Ton Polemon*, I, XVII, 14-16.

¹²³ Pausanias, *Descriptio Graeciae, Laconia*, III, XXV,3.

¹²⁴ Pausanias, *Korint*, II, XXXI,4.

¹²⁵ Phorkys ve Keto’dan doğma üç kız kardeş. İsimleri Stheino, Euryale ve Medusa’dır. Bkz. Bayladı, *Mitoloji Sözlüğü*, 177.

¹²⁶ Günümüz Sağlık Bakanlığı ambleminde bu sembol kullanılmaktadır.

Roma imparatoru Antoninis Pius döneminde basılan üç sikke serisinde Asklepios betimlemesi bulunmaktadır.¹²⁷ **(Resim 2.7)**

4.5 Athena

Athena, Zeus ve Metis'ten olan tanrıçadır. **(Resim 2.8)** Zeus hamile kalan Metis'i yutar çünkü Gaia ve Ouranios, Zeus'a kendi neslinden olan birinin onu tahtından edeceğini bildirmişti. Daha sonra Athena, Zeus'un kafasından fırlayarak çıkmıştır. Athena, bazı şehirlerin koruyucusu olduğu gibi savaş, yıldırım ve karabulut tanrısı olarak da görülmüştür. Athena'nın "*Pallas Athena*" ve "*Tritogeneia*" gibi isimleri de mevcuttur. Athena adının kökeni bilinemediği gibi Pallas ismi de tartışma konusu olmuştur.¹²⁸

Sicilyalı Diodoros, Amazonlar hakkında bilgi verirken Athena'dan bahsetmiştir;

"Dionysos, Libyalılar ve Amazonlar hakkında bilgi vermektedir. Amazonlar ki daha önceki konumuz gereği incelemiştik, kendi ülkesine saldıran ve bilinen toprakların çoğunu işgal etmiş bir kabile olarak anlatmaktadır. Ona göre bu kadınlar özellikle Athena ile anlaşma içerisindedirler. Çünkü yaşam düşünceleri onun ki gibidir. Onlarda erkeksi cesaretle ve bakireliğe sarılmışlardır."

4.6 Dionysos

Halikarnas Balıkçısı, Dionysos'u kabına sığmaz coşkunun temsilcisi olarak ifade etmiştir. Dionysos ya da bir diğer ismiyle Bakkhos, Zeus ile Kadmos'un kızı Semele'nin birleşmesinden dünyaya geldi. Semele, Hera'nın oyununa gelip Zeus'un şimşegiyle ölürken, Zeus Dionysos'u baldırında gizleyerek onu korudu. Doğmasının ardından ölen Dionysos'a Zeus tekrardan can verdi ve böylelikle Dionysos, iki kez doğan anlamına gelen dithyrambos sıfatını kazandı.

Dionysos, şarap ve yardımseverlik tanrısıdır. Ona tapınım da coşkun şarkılar, danslar ve sarhoşluğa kadar varan bir aşırılık mevcuttur. Dionysos aynı zamanda

¹²⁷ Adem Işık, Pers, "Helenistik ve Roma İmparatorluk Dönemlerindeki Paphlagonia ve Pontus Bölgesi Kültürleri", (Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004), 72.

¹²⁸ Kaymakçı, *Lykos*, 77.

ağaçlarında tanrısı olup, buğday ve tarımla ilişkisi olan ilişkisi sebebiyle bereketin sembolü olarak bilinmektedir.¹²⁹

Dionysos kültünün yaşandığı Doğu Karadeniz bölgesinde bağcılık yapıldığı Ksenophon, Pline ve Strabon gibi antik yazarlardan bilinmektedir. Ksenophon, bölgeye geldikleri zaman aldıkları hediyeler arasında şarap bulunduğunu ve bu şarabın Mossynoikler tarafından imal edildiğini söylemektedir.¹³⁰ Ayrıca Strabon, M.Ö. IV. yüzyılda Trabzon ve çevresinde verimli bağların bulunduğunu ve buradan Venedik'e şarap ihraç edildiğinden bahsetmektedir.

Antik Yunan tarihçisi Polybius bölgeden bahsederken üretim ve ticari canlılıktan söz etmiş şarap tüketimine de vurgu yapmıştır; “...en zengin besinler, en kaliteli büyükbaş hayvanlar ve köleler, tartışmasız Pontus etrafındaki şehirlerden getirilmektedir. Bol miktarda bal, balmumu, tuzlanmış balık ve lüks mobilyalar bu şehirlerin zenginlikleri arasındadır. Buna karşın onlar da ülkemizde fazla üretilen zeytinyağı ve her çeşit şarabı ithal ederlerdi. Tahıla gelince, karşılıklı olarak bizim ihtiyacımız olduğu zaman onlar bizi destekler, bazen de bizler onları desteklerdik.”

Antik kaynaklar da Dionysos'tan şu şekilde bahsedilmektedir;

“... Bakkus dansı en çok İonia ve Pontus'da yapılırdı. Her ne kadar Satyrler tarafından düzenlense de insanlar o kadar bu dansı yaparken coarlar ve büyülenirlerdi ki bütün gün dans boyunca otururlar, Titanları, Korybantları ve Satyrleri izlerken her şeyi unuturlardı...”¹³¹

Ordu Müze Müdürlüğü ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Arkeoloji bölümünden Prof. Dr. S. Yücel Şenyurt başkanlığında 2010 yılında başlayan Ordu- Kurul Kalesinde yapılan kazı çalışmaları sonucunda VI. Mithradates Eupator (M.Ö. 120-63) ve Geç Hellenistik Dönem hakkında yeni bulgular ortaya çıkarmıştır.¹³²(Resim 2.9)

Günümüz Ordu ilinde Melet Irmağına hakim konumunda bulunan Kurul Kalesi stratejik bir noktada yer almaktadır. VI. Mithradates döneminde Karadeniz sahil kesimini gören birçok noktada kalelerin inşa edildiği bilinmektedir. Strabon bu konu hakkında

¹²⁹ Çağatay Yücel, “Dionysos Bayramları ve Şenlikleri”, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4 (2015):151-152.

¹³⁰ Ksenophon, *Anabasis*, 147,157,159.

¹³¹ Lukianos, *Peri Orcheseos*, 79; Adem Işık, *Pontus Tanrıları*, (Ankara: Dorlion Yayınları, 2020):67.

¹³² S.Yücel Şenyurt ve Atakan Akçay, “Kralın Tanrısı Dionysos”, 64.

“Mithridates Eupator ülkesinin sınırlarını genişletmesi ardından 75 kale yaptırdı” ifadelerini kullanmıştır.

2018 yılında yapılan kazı çalışmalarında, Mithradates VI. Eupator’un kendisi için seçtiği eğlence tanrısı Dionysos’un, Kurul Kalesinde önemli bir kült olduğu ortaya çıkmıştır. Dionysos Kutsal Alanı tespit edilmeden önce bulunan Dionysos Botrys büstü, bronz Apollon heykelciği ve ele geçmiş çok sayıdaki adak eşyası, Kurul Kalesinin M.Ö. II.yüzyılın başlarından itibaren bir kült merkezi olarak kullanıldığını ve dinsel açıdan önemini kanıtlamaktadır. 2018 yılında açığa çıkarılan Dionysos Kutsal Alanı Karadeniz’de tanrı Dionysos’a adanmış ilk kutsal mekân olarak öne çıkmaktadır.

Kurul Kalesinde dikkat çeken buluntulardan bir diğeri Çocuk Dionysos heykelciğidir. Çocuk Dionysos heykelciği, dışa doğru çıkıntılı alnının üzerinde saç tutamları ve başının üstünde tacı bulunmaktadır. Tanrının sağ kolu gövdesinden ayrılmış, işaret parmağının pozisyonuyla dans pozisyonu betimlenmiştir.

Kurul Kalesinde bulunanların yanı sıra Giresun’da, Hadrianus (76-138) dönemine ait bir sikke de Dionysos betimlenmiştir. (**Resim2.10**) Trabzon’da Elegabalus (204-222), Severus Aleksander (208-235), Julia Mamaea (180-235) ve Gordianus (225-244) dönemine ait sikkeler de Dionysos betimlemeleri bulunmaktadır.¹³³

4.7 Dioskurlar

Dioskouroi sözcüğü Zeus’un delikanlıları anlamına gelmektedir. Zeus, Thestios’un kızı Leda ile kuğu kılığında birlikte olur ve bu birlikteliğin sonucunda Leda bir yumurta yumurtlamıştır. Bu yumurtadan biri kız diğeri erkek olmak üzere bir çift ikiz çocuk olan Helene ile Kastor kardeşler dünyaya gelmiştir. Leda, kocası olan Sparta Kralı Tyndareus ile de birlikte olmuş bu birliktelikten Polydeukes ile Klytaimestra dünyaya gelmiştir. Kastor ve Polydeukes doğar doğmaz Hermes onları büyüsünler diye Pallene yarımadasına götürmüştür. Orada büyüyen ikizler içten bir sevgi ile bağlandılar birbirlerine.

Dioskouroi kardeşlerden Kastor savaş sanatlarında, kardeşi Polydeukes ise yumruk dövüşlerinde ustalaşmıştır. Dioskourlar’ın savaşlarda kurtarıcı olduklarına

¹³³ Adem Işık, *Pontus Tanrıları*, 69.

inanılmaktadır. İkizler, Sparta Devleti'nin kurucu tanrıları sayılmaktadır bu sebeple adlarına Sparta'da tapınak dikilmişti.

İkiz kardeşler, amcaları Leukippos'un kızları Hilaira ve Phoibe'yi kaçırdılar. Ancak bu kızlar diğer amcaları olan Aphareus'un oğulları Lynkeus ve İdas ile nişanlıydı. Bu sebepten dolayı kuzenler arasında büyük bir kavga çıktı. Yaşanan kavga da İdas Kastor'u, Polydeukes de Lynkeus'u öldürdü. Polydeukes kardeşinin ölümüne çok üzüldü. Zeus onları ayırmak istemedi ve her ikisini de gökyüzüne yıldız¹³⁴ yaptı.¹³⁵

Giresun müzesinde pişmiş topraktan yapılmış, ellerini birbirlerinin omuzlarına atmış, ayakta ve çıplak şekilde betimlenmiş iki erkek çocuk figürlerinden oluşan Dioskur heykeli bulunmaktadır. Yüzleri biraz aşınmış olan heykelin arka kısmı düz olarak işlenmiş olup burada bir delik bulunmaktadır. Başlı çevreleyen saçları omuzlarına doğru dökülmüştür.¹³⁶(Resim 2.11)

4.8 Herakles

Herakles, Zeus ve Alkmene'nin oğludur. Ölümlü babası ise Amphitryon'dur. Herakles, bütün kahramanların en güçlüsüdür ve gerektiğinde tanrılara bile kafa tutmaktadır ki tanrılarda gücü karşısında ondan çekinmektedir.

Herakles'in anlamı Heras ve kleos sözcüklerinden geldiği ileri sürülmüştür. Ona “*Alkaios soyu*” anlamına gelen “*Alkeides*” sıfatı da verildi. Alkaios kelimesi güçlü, kuvvetli anlamına gelmektedir.

Herakles, kendisine yüklenen on iki görevin çoğunda canavarlar, ejderler, yırtıcı kuşlar, insan yiyen atlar ve devlerle boğuşmuştur. Herakles karşısına çıkan her şeyden güçlü olduğu için hepsini alt edebilmişti.¹³⁷

Birinci Görev: Herakles'in birinci görevi Nemea Aslanıdır. Ekhidna adında yarısı güzel bir kız diğer yarısı da benekli yılan olan bir canavar vardı. Ekhidna yılan Typhon'la

¹³⁴ Bir inanışa göre 21 Mayıs-21 Haziran tarihleri arasında doğan insanların ikizler burcu bu tanrısal ikizlerin simgesidir. Bkz. Bayladı, *Mitoloji Sözlüğü* 136.

¹³⁵ Bayladı, *Mitoloji Sözlüğü*, 136.

¹³⁶ Salih Kaymakçı, “Antikçağ'da Kelkit Vadisi'ndeki İnanç ve Tapınımlar- Kültler,” *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, 15 (2012): 85.

¹³⁷ Bayladı, *Mitoloji Sözlüğü*, 198-207.

birleşerek yeryüzüne canavar ve yaratık salmıştı. Nemea Aslanı denilen canavar da onun dölllerinden biriydi.

Herakles bu aslanla zorlu bir mücadeleye girişti. Önce oklarını kullandı fakat derisi o kadar sertti ki ok işlemiyordu. Okları tükenince topuz kullansa da başarılı olamadı. Sonunda kollarıyla canavarı mağarasında sıkı sıkı öldürdü. Postunu yüzerek bundan böyle üzerinde zırh gibi taşıdı.

İkinci Görev: Birinci görevinden başarıyla dönen Herakles, Eurystheus tarafından ikinci göreve gönderildi. Hera, Argos bölgesindeki Lerna bataklığında Hydra adlı ejderha yetiştirmişti. Çok başlı ejderhaydı, kesilen başının yerine yenisi çıkması işlerini iyice zorlaştırdı. Herakles, ağaç kütüklerini yakarak kesilen başların uçlarını dağladı ancak sonuncu baş ölümsüz olduğu için kesilmiyordu. O da çaresini canavarın başına kaya yerleştirmede buldu. Sonra da Herakles ardından ejderhayı oklarıyla öldürdü.

Üçüncü Görev: Eurymanthos Yabandomuzu Arkadia'daki bölgede bulunan ekinleri rahat bırakmıyordu. Kral Eurystheus bu domuzun canlı ele geçirilmesini istedi. Herakles yakalamak için gitti. Yabandomuzu kaçıyor o kovalıyordu. Yorgun düşen yabandomuzu kara saplanıp kaldı. Herakles sırtına yüklediği hayvanı kralın sarayına götürdü. Canavarı gören kral Eurystheus küpün içine girerek saklandı.

Dördüncü Görev: Eurystheus bu kez Herakles'i Keryneia geyiğini yakalamaya gönderdi. Boynuzları altın olan dişi bir geyikti. Artemis'e adanmış kutsal bir geyik olduğu için Herakles öldürmeden yakalamak istiyordu. Çok hızlı koşan bu geyiği kimse yakalayamamıştı ki Herakles de bir yıl boyunca kovaladı. Sonunda koşmaktan bitkin hale düşen geyiği yakalayarak Eurystheus'a götürdü.

Beşinci Görev: Arkadia'da Stympthalos gölünde yaşayan kanatlı canavarlar vardı. Bu kuşlar gagaları ve pençeleri tunçtan olup insan etiyle besleniyordu. Kanatları o kadar büyüktü ki kanatlarını açınca havayı bile karartabiliyordu. Herakles, bu konuda Athena'nın yardımını aldı. Tanrıça, Herakles'e yüksek sesle uğultu çıkaran bir alet verdi. Bu aletin sesinden ürken kuşlar sığındıkları ağaçlıklardan çıkınca Herakles onları oklarıyla vurarak öldürdü.

Altıncı Görev: Elis kralı Augeias'ın binlerce sığırdan oluşan bir sürüye sahipti. Sürülerin bulunduğu ağıllar yıllarca temizlenmemişti bu yüzden ülkeyi kokular sarmış ve gübreden yoksun kalan tarlalar verimsiz hale gelmişti. Eurystheus Herakles'i aşağılamak

için ona ağılları temizleme görevini vermişti. Herakles ağılların oraya gittiği zaman Augeias'a ağılları temizleyip bunun karşısında sürülerinin onda birini ücret olarak alma teklifinde bulundu. Augeias teklife her ne kadar sıcak bakmasa da kabul etti. Herakles bunun üzerine Alpheios ve Peneios ırmaklarının yataklarını ağının içinden geçirerek bir günde temizledi. Bunun üzerine Herakles ödemeyi istedi ancak Augeias ödemeyi reddetti. Bunun üzerine Herakles Augeias'a savaş açarak onu öldürdü.

Yedinci Görev: Girit kralı Minos, Poseidon'un hediye ettiği yine kendisi için boğayı kesecekti. Ancak Minos boğanın güzelliğini görünce verdiği sözü unuttu ve Poseidon bunun üzerine boğayı kudurttu. Boğa Giritte ekin diye bir şey bırakmadı. Eurystheus Herakles'e boğayı diri getirmesini emretti. Herakles bu görevi de yerine getirdi.

Sekizinci Görev: Trakya kralı Diomedes Ares'in oğluydu. Bu kralın burnundan ve ağzından ateş çıkan atları vardı. Kral ülkeye gelen yabancıları atlara yem olarak veriyordu. Herakles'e de bunu yapmak istedi fakat gücü yetmedi. Herakles kralı döverek yendi ve atları alarak Eurystheus'a götürdü.

Dokuzuncu Görev: Eurystheus'un kızı Admete, Amazonlar kraliçesi Hippolyte'nin kemerni babasından istedi. Bu görevi kral Herakles'e verdi. Herakles yanına birkaç arkadaşını alarak Amazonlar ülkesine gitti. Kraliçe Hippolyte kemeri vermeyi kabul etse de kini ile bilinen Hera Herakles'in amacının kraliçeyi kaçırmak olduğunun dedikodusunu yayınca kraliçe kemeri vermekten vazgeçti. Herakles istemeyerek kraliçeyi öldürmek zorunda kaldı. Kemeri alıp Admete'ye götürdü.

Onuncu Görev: Dünyanın batı ucunda Geryoneus adında bir dev yaşardı ve bu devin sürüleri vardı. Sürülerini koruması için kendisi gibi canavar olan köpek Orthos vardı. Herakles Geryoneus'un yaşadığı Erythia adasına vardı. Önce köpek Orthos'u ardından Geryoneus'u öldürdü. Sürüleri alıp Eurystheus'a getirdi.

On Birinci Görev: Okyanusların ötesinde Akşam Kızları olarak bilinen Hesperidler otururlar ve altın elmalar veren ağaçları beklerlerdi. Bu büyülü meyvelerin ejderha bekçileri vardı. Herakles dev Atlas'ın yardımı sayesinde bu elmaları toplayabilecekti. Herakles Atlas'tan elmaları toplamasını isteyince ona omuzlarında taşıdığı gök kubbeyi gösterdi. Eğer Herakles gök kubbeyi bit müddet taşırsa Atlas elmaları bizzat toplayacaktı. Herakles razı oldu fakat Atlas gök kubbeyi geri almak

istememedi. Herakles ona taşınmayı kabul ettiğini fakat hazırlıksız olduğu için hazırlık yapması gerektiğini söyleyerek gök kubbeyi geri verdi. Dev Atlas, buna inanınca gök kubbeyi geri aldı ve bu sırada Herakles elmaları alıp kaçtı.

On İkinci Görev: Eurystheus'un Herakles'e yüklediği son görev Hades'in bekçisi Kerberos'u ölümler dünyasından alıp getirmesidir. Hades, Kerberos'u götürmesi için izin verdi fakat onunla boğuşmasını istedi. Ancak Kerberos'u yenmek imkânsız gibiydi. Sınırsız güce sahip Herakles canavarı etkisiz hale getirip sürükleyerek yerin altından çıkarıp Eurystheus'a götürdü. Canavarı gören Eurystheus korkusundan Herakles'e hemen getirdiği yere geri götürmesini istedi.¹³⁸

Herakles ise Sicilius'un eserinde şu şekilde yer almaktadır;

“...Amazon kraliçesinin kızı büyük ganimetlerle ülkesine döndüğünde tanrıçalara kutsal yerler inşa ettirdi. Yönetiminin iyiliği ile kısa sürede halkının sevgisini topladı. Bu arada diğer taraflarda da savaşarak Suriye'ye kadar olan toprakları aldı. Bu kraliçenin ölümünden sonra ailesinden olan kadınlar başarılı yönetimleri ile Amazonların gücünü ve ününü arttırdılar. Bu olaylardan birçok nesil sonra ki; artık Amazonları tüm dünya tanıyordu Eurystheus, Alemene ve Zeus'un oğulları Herakles'e Amazon Hippolytenin kemerini getirme görevi verdi. Savaşa giren Herakles Hippolyte'yi esir aldı ve medeniyetini parçaladı. Komşu barbarlar ise eskiden Amazonların kendilerine yaptıkları kötülükleri hatırlayarak bu zayıflıklarından yararlandılar ve uzun süren savaşlardan sonra Amazonları yok ettiler. Bu savaştan birkaç yıl sonra Penthesileia'daki Troia savaşında kurtulan Amazon kraliçesi Ares'in kızı, bir akrabasını öldürdü. Bu saygısızlığından dolayı ülkesinden kaçtı Hektor'un ölümünden sonra Troialılarla müttefik olarak savaşan ve Yunanlıların çoğunu öldüren kraliçe hayatına kahramanca Akhilleus'un ellerinde son verdi. Anlatılanlara göre Penthesileia Amazonların kahramanlıklarını gösterdikleri son yer oldu ve kabile gün geçtikçe yok oldu. Sonuçta Amazonların yığılacağı yazıya geçirildiğinde insanlar bunu kurgu hikayeler olarak algıladılar.”¹³⁹

Giresun'da Caracalla, Elegabalus(**Resim 2.12**), Severus Aleksander(**Resim 2.13**) dönemlerinde basılan sikkelerde Herakles betimleri yer almıştır.

¹³⁸ Karl Kerényi, *Yunan Mitolojisi- II*, çev.Oğuz Özügül, (İstanbul: Say Yayınevi, 2020), 421-456.

¹³⁹ Sicilius, *Bibliotheca Historia*, II, 46.

4.9 Hermes

Hermes, Zeus ve Maia'nın oğludur. Ticaretin, tüccarların ve hırsızların koruyucu tanrısıdır. Agolarda genelde sunak bulunan Hermes, insanlara toplum kurallarını, dans etmeyi güreşmeyi ve beden eğitimini de öğretmektedir. Kaplumbağadan panflüt ismi de verilen syrinks adlı müzik aletini yaptı. Hırsızlık ile ticaret tanrısı olarak bilinen Hermes, çobanlarında koruyucusuydu. Tüccarların da koruyucu olan Hermes, yolunu kaybedenlere yol gösterip güvenliğini de sağlamıştır. Yollara dikilen Hermes heykelleri, kutsal yollardaki kilometre taşlarını teşkil ediyordu. Bunlar bir büst ve phallos simgesini taşıyan yuvarlak kaidelerden oluşmaktaydı.¹⁴⁰

Hermes, Olymposlu tanrılar arasında sayılmaktadır. Aynı statü de olmadığı için Zeus tarafından haberci olarak görevlendirilmiştir.¹⁴¹ Hermes ölümler ülkesi ile olan yakınlığından dolayı “*Psikopompos*” yani ruh taşıyıcı sıfatıyla anılmaktadır.¹⁴²

1997 yılında Trabzon ilinde müze denetiminde yapılan temel açma çalışması esnasında buluntuların ortaya çıkmasının ardından Kültür Bakanlığı izniyle kurtarma kazısı yapılmıştır. Yapılan kazı da Roma Dönemi'ne ait mimari buluntular ve baş, gövde iki kol, iki ayak parçası olmak üzere toplam altı parça halinde bronz heykel bulunmuştur. Bulunan bu heykel Trabzon Arkeoloji Müzesi Arkeolojik Eserler Bölümü'nde sergilenmeye başlanmıştır. Heykelin kimliği Arrianus'un Hadrian'a yazdığı mektuplarla belirlenmeye çalışılmıştır. Arrianus, Trabzon da görmüş olduğu Hermes ve Hadrian heykelini beğenmediğini bu sebepten Hadrian'da uygun görürse yeni bir heykel yapılmasını istemiştir. Yapılan araştırmada heykelin Hadrian'a ait olmayacağı düşünülmüştür. Anadolu da Apollon'a inanç yaygın olduğu için heykelin Apollon'a da ait olabileceği ihtimali üzerine durulsa da kabul edilen görüş heykelin Hermes'e ait olduğudur.¹⁴³(Resim 2.14)

4.10 Kybele

Kybele ismine ilk M.Ö. VII yüzyıla ait Phryg yazıtlarında rastlanmaktadır. Phryg dilinde anne anlamına gelen “*Matar*” ifadesiyle karşımıza çıkmaktadır. Çok nadir

¹⁴⁰ Kaymakçı, *Lykos*, 83

¹⁴¹ Homeros, *Odysseia*, I, 85.

¹⁴² Grimal, *Mitoloji Sözlüğü*, 287.

¹⁴³ Elmas Kaya, “Trabzon İll Merkezindeki Kurtarma Kazıda Ortaya Çıkan Buluntular”, içinde *IX.Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, (Antalya: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998) 325.

olmakla beraber Matar kelimesinin “*Kubileya*” yani dağların sıfatıyla birlikte kullanıldığı görülür. Buradan dağların annesi anlamı çıkmaktadır.¹⁴⁴

Kybele çoğu zaman Tanrıların Anası ya da Büyük Ana olarak biliniyordu. Kudreti doğayı kapsıyordu.¹⁴⁵ Külttepe tabletlerinde Kubaba, Lydia’da adı Kybebe ve Phrygia’da adı Kybele olarak geçer. Hittit kaynaklarında Hepat ismiyle anılmaktadır. Sümer’de Marienna, Hitit’te Arianna, Mısır’da İsis, Syria’da Lat, Yunanistan’da Rheia, Efes’te Artemis, İtalya’da Venüs gibi Ana Tanrıça farklı bölgeler de birçok isimle anılmaktadır.¹⁴⁶ Tapınımı M.Ö. 7000-6500 yıllarına kadar uzanmaktadır.

Kybele, Tanrı Attis isimli bir delikanlıya aşıktır. Attis’i Pessinus kralının kızıyla evlenmek üzereyken birden karşısına çıkıp çıldırtır ve kendini hadım etmesini sağlar. Attis kestiği hayalarından çıkan kanla toprağı ıslatır ve bu kanlı topraktan bitkilerin çıkmasına neden olur. Kendisi ise bir çam ağacına dönüşür.¹⁴⁷

Romalı şairler bu efsaneden öyle etkilenmiş ki şiirlerinde bu efsaneye atıfla “*galliambus*” diye coşkunu bir vezin uydurmuşlardı. Yine Roma da Kybele için “*Megalesia*” ismi verdikleri tören düzenlenirdi. Romalılar törendeki müziği ve rahiplerin kendilerinden geçerek dans etmelerini tuhaf bulmuş ve kabullenememiştir. Gallus adı verilen bu rahiplerin bu sebepten toplum tarafından saygı görmemişlerdir.¹⁴⁸

Kybele, genç ve yaşlı olarak doğum yapan anne ile bir av kuşuyla birlikte tasvir edilmiştir. Ayrıca yanında sevgilisi veya oğlu olarak betimlenen bir delikanlıda var idi. Tanrıçanın bir veya iki leoparın yanında otururken betimlenmiş heykelleri de mevcuttur. Tahta oturan tanrıça biçimi yıllarca betimlenmiş ve ayakta, otururken, aslanlı, ayakta genç bir tanrı ile de betimlenmiştir.¹⁴⁹ “*Potnia theon*” yani hayvanların kraliçesi doğanın sonsuz egemenliğinin simgesi olarak aslanı yanından ayırmamaktadır. (**Resim 2.15**)

Ordu il sınırları içerisinde bulunan Kurul Kalesinde 2016 yılında yapılan kazı çalışmalarında bulunan Kybele heykeli dörtgen niş içerisinde oturur vaziyette bulunmuştur. Kalenin Kuzey Terasının batı bölümünde sur duvarı, kule yapısı ve sur

¹⁴⁴ Ernet Gerureze, *Antik Mitoloji*, çev. Haktan Birsal, (İzmir: Bassaray Yayınevi,2020),73.

¹⁴⁵ Grimal, *Mitoloji Sözlüğü*, 411-412.

¹⁴⁶ Kaymakçı, *Lykos* 83-84; Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 200.

¹⁴⁷ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 589.

¹⁴⁸ Derya Şahin, *Roma Mitolojisi*, (İstanbul: SD Yayınevi,2017), 70.

¹⁴⁹ Adem Işık, *Pontus Bölgesi Kültleri*, 145.

duvarına eklenmiş depo odalarının yanı sıra 2016 yılında kalenin giriş kapısı da ortaya çıkarılmıştır. Kapı kanatlarının hemen ardında duvar görgüsü ile dikdörtgen niş içerisinde tahtında oturmuş bir Kybele heykeli bulunmuştur. 2017 yılında yapılan çalışmalarda ise Kybele heykelinin yer aldığı vestibül alanında su kanalı açığa çıkarılmıştır.

Kybele heykeli ve taht arkılığı mermerden yapılmıştır. Başının sağ kısmı, boyun bölgesi, sağ göğsün bir kısmı kırık; bacakları üzerindeki giysi yüzeyi aşınmıştır. Bu aşınma Kurul Kalesi'ndeki son yerleşim evresinde bulunan yangın ve çökme ile ilgili olmalıdır. Her iki kolu da yere düşmüş vaziyette bulunmuştur. Sol ayak ucu kırık olup burada dübel deliği bulunmaktadır bu da daha sonra birleştirildiği anlamına gelmektedir.

Yüksek aralıklı bir taht ve minder üzerine oturmuş Kybele heykelinin taht altığı 10 cm, kendisi 80 cm olmak üzere toplam 90 cm'dir. Ağırlığı 210 kilogramdır. Heykelin sol ayağı sağ ayağına göre öne daha ileridedir. Sol ayağının altında ayak sehpası bulunmaktadır.

Kybele heykelinin başı sola çevrili vaziyettedir. Kaşları, çok derinde olmayan göz çukurları ve badem şeklinde gözleri, belirgin haldeki göz kapakları, burnu, dolgun dudakları aşağıya doğru dökülen iki bukle saç Kybele'nin genel özellikleridir. **(Resim 2.16)**

Yapılan çalışmalarda VI. Mithradates'in ölümünden sonraki dönemlere ait bir buluntuya rastlanmamıştır bu sebepten Kybele heykelinin VI. Mithradates'in ölümünden önceye ait olabileceği üzerinde durulmuştur. Fakat heykelin stilistik özelliklerinden dolayı M.Ö. II.yüzyılın ortaları önerilmiştir. Kybele heykelinin M.Ö. II.yüzyıl da heykeltıraşlar tarafından yapılmış olduğuna dair görüşler vardır. Diğer bir görüş ise VI. Mithradates'ten önce Pergamon etkisi altındaki bir kentten getirilmiş olabileceğidir. Kesin olan ise VI. Mithradates'in kale de özel bir yer yaparak onu sergilediğidir.¹⁵⁰

Küçük Asya da Yunan kültürünün savunucusu olan VI. Mithradates Kybele için özel bir yer yaparak onu sergilemiştir. Böylece sıkıştığı durumlarda tanrıça Kybele'ye sığınmış olmalıdır.

Giresun Ada'sındaki Kybele kültü ile ilgili Apollonius şu bilgileri vermektedir;

¹⁵⁰ S. Yücel Şenyurt, Serra Durugönül "Kurul (Ordu) Kalesinde Bir Kybele Heykeli", içinde *OLBA XXIV*, Edt. Serra Durugönül vd. (Mersin: Mersin Üniversitesi 2018), 305-344.

“Daha sonra hep birlikte Ares Tapınağına koyun kurban etmek için gittiler ve aceleyle çatısız tapınağın dışındaki çakıl taşından yapılmış, içinde eskiden Amazonların hep birlikte dua ettiği siyah kutsal taşın sabit durduğu atların etrafında durdular. Karşı kıydan geldikleri için koyun ve öküz kurbanlarını bu altarı üzerinde yakmak onlar için kural değildi, fakat eskiden büyük sürüler halinde tuttukları atları keserlerdi.”¹⁵¹

4.11 Medusa

Medusa, deniz tanrısı Phorkys ile Keto’dan doğmuş olan üç kardeşten biridir. Medusa, çok güzel bir kızdı ve saçları ile övünüyordu. Athena’ya hakaret etmesinden dolayı Athena saçlarını yılanı çevirdi. Dişleri yaban domuzunun dişleri gibi sivri ve uzundu. Poseidon Medusa’nın bu yapısından çekinmemiş ve onu hamile bırakmıştı. Athena’nın istemesinden dolayı Perseus, Medusa’nın boynunu kesmiştir. Onun boynun bölgesinden Pegasus ve Kyrsaor çıktı. Medusa ölümlü ve kanı sihirliydi. Sol tarafında bulunan damarlardan akan kan zehirli iken sağ taraftaki damarlardan akan kan ise ölüyü diriltecek kadar kuvvetliydi.¹⁵²

Diodoros, Medusa hakkında şu şekilde bahsetmektedir;

“Amazonlar kazandıkları zaferlerle gece dinlenirken esir kadınlar ve geri kalan güçler saldırdılar ama Amazonlar bunların hepsini katlettiler. Myrina bu sırada ölen üç arkadaşı için üç tane mezar inşa ettirdi ve bunlar ‘Amazon Mezar Tümseği’ olarak bilinmektedir. Ama Gorgonlar güçlendikten sonra bu zafer Zeus oğlu Perseus tarafından bozguna uğratıldı. Bu sırada kraliçeleri Medusa idi. Ama tam olarak Gorgonlar ve Amazonlar, Herakles tarafından yok edilmiştir.”¹⁵³

4.12 Mithras

Bölgeye Mithras kültürünün ilk gelişi muhtemelen Akamenidlere birlikte olmuştur. Akamenidlerle birlikte Anadolu’ya İran kültürü yayılmaya başlamıştır. Pers Tanrısı Mithras’ın Akamenid devletinde önemli tanrılarından biri olması bu bilgiyi kanıtlar niteliktedir.¹⁵⁴

¹⁵¹ Apollonius, *Argonautika*, 11.

¹⁵² Salih Kaymakçı, *Lykos*, 85.

¹⁵³ Sicilyalı Diodoros, *Bibliotheca Historika*, III, 55-14.

¹⁵⁴ Fatih İnan, “Antikçağ da Doğu Karadeniz’de Mithra Kültü’nün Varlığı”, (Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2022), 35.

Mithras eski Pers tanrısıdır. Her ne kadar erkek tanrıda olsa Herodotos'da dişi olarak belirtilmektedir.¹⁵⁵ Mithras'ın kayadan doğduğu söylenirken bir elinde meşale bir elinde bıçak olduğu halde bir nehir kenarında doğduğu ve çobanlar tarafından dağlarda büyütüldüğü anlatılmaktadır. Anlatılan bu mitos kırsal kesimin tanrısı olduğu tarım ve hayvancılık le ilişkilendirilir.

Romanın mithra kültü herkese açık değildir. Sadece askerler, tüccarlar ve bürokratlar kabul edilmiştir. Kült üyelerinin bu kült hakkında konuşması ve bilgi paylaşması yasaktı.

Mithra kültüründe boğa oldukça önem arz etmekteydi. Bitkilerin Mithras'ın kestiği boğanın vücudundan, sperminden ise tüm hayvan ırklarının yaratıldığına inanılırdı. Mithras'ın ruhu sadık dostu köpek için saklanmaktaydı. Bu nedenle o sürülerin koruyucu tanrısı olarak anılmaktaydı.

Mithras'ın adaletin koruyucusu olarak kötü güçlere karşı daima savaş verdiği düşünülmüştür. O ölümden sonra ruhları tanrı Rasshnu ile beraber yargılayacaktı. Mithra kültüründe ölümden sonra yeniden dirilmeye inanılıyordu.¹⁵⁶

Trabzon'da İmparator Traianus (**Resim 2.17**) dönemine tarihlenen sikkede Mithras sağa doğru betimlenmiştir. Ayrıca Antoninus Pius, Marcus Aurelius, L. Verus, Commodus (**Resim 1.18**), Septimius Severus (**Resim 2.19**), Julia Domna (**Resim 2.20**), Caracalla, Macrinus (**Resim 2.21**), Diadumeninus, Elegabalus, Julia Paula (**Resim 2.22**), Severus Aleksaner (**Resim 2.23**), Orbianus, Gordianus, Trangulliana, Philippus, Otacilia (**Resim 2.24**) dönemine ait olan sikkelerde Mithras betimlenemesi kullanılmıştır. Trapezus döneminde Mithras önemli yer arz etmektedir.¹⁵⁷

Trabzon ilinde bulunan ve günümüz de Boztepe ismiyle anılan tepe, Mithra kültürüne ait tapınım alanı olup, antik dönemler de buraya Mithira ya da Mithrion Tepesi adı verilirdi.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Herodotos, *Tarih*,131.

¹⁵⁶ Adem Işık, *Pontus Tanrıları*, 110-111.

¹⁵⁷ Adem Işık, *Pontus Tanrıları*, 112.

¹⁵⁸ Osman Emir, "Trabzon'da Önemli Bir Kült Merkezi: Boztepe Namı Diğer Mithra/ Mithrion Dağı", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*,21 (2016):32-33.

4.13 Nike

Nike, zaferi temsil eden tanrıçadır. Kanatlı ve çok hızlı uçan bir kız olarak temsil edilmektedir. (**Resim 2.25**) Hesiodos Nike'nin, Pontos'lular soyundan Titan Palles ile Okeanos kızı Styks'in kızı olduğunu söyler. Efsaneye göre Atina'da tanrıça Athena ile Nike'yi birleştirilir yani Nike Athena'ya ait bir sıfattır.¹⁵⁹

*“...Sulla, Mithridates ile savaşmak üzere yola çıktı. Dediklerine göre, Sulla'nın İtalya'dan ayrıldığı günülerde Bergama'da yaşamakta olan Mithridates'e, birçok ilahi işaretler verilmiş. Bergamalıların kendisine doğru aletlerle indirdiği çelenkli bir Nike heykelinin başını eller ellemez heykel kırılmış, çelenkte tiyatrodan yere düşüp parçalanmış. Bunun üzerine halkı dehşet Mithridates'i de büyük bir ümitsizlik kaplamış ama gene de işleri umduğundan çok başarılı olmuş. Nitekim Asya'yı Romalıların elinden. Bithynia tiyatro da Kappadokia'yı kralların elinden aldıktan sonra Bergama'da yerleşti. Dostlarına servet, hakimiyet ve tiranlıklar dağıttı.”*¹⁶⁰

Giresun'da Elegabalus dönemine ait bir sikke de betimlenirken Pontus Krallığı'nın Mithridates I veya II. Mithridates (**Resim 2.26**) dönemine ait bir sikkenin arka yüzünde Nike betimlenmiştir.¹⁶¹

4.14 Pan

Pan, çobanların ve sürülerin tanrısıdır. Yarı hayvan yarı insan olarak tasvir edilmiştir. Yüzü sakallı, kırıksıklıklar içinde çenesi sivri şekildedir. Alnında iki tane boynuz vardır. Vücudu kıllı bacakları ise teke bacağıdır. Oldukça çevik olup hızlı bir şekilde koşmaktadır. Çalılıklarda saklanmayı çok iyi bilir buralarda Nymphalar'ı gözetler ve öğlen sıcaklığında uyur. Bu sırada onu rahatsız etmek oldukça tehlikelidir. Yüksek cinsel ilişki gücüne sahip tanrıdır. Hem genç erkekleri hem de orman perilerinin tutkuyla peşinden koşmaktadır.¹⁶² Pan'ın çam dalından yapılmış yanında taşıdığı çoban sopası vardır.

¹⁵⁹ Hesiodos, *Theogonia-İşler ve Günler*, 259.

¹⁵⁹ Hesiodos, *Theogonia-İşler ve Günler*, 152; Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 700.

¹⁶⁰ Plutarkhos, *Sulla*, 10-11.

¹⁶¹ Adem Işık, *Pontus Tanrıları*, 117.

¹⁶² Sandalcı, *Yunan Mitolojisi*, 104.

Zeus ile Nymphe Thymbris'in, Zeus ile Kallisto'nun, Ouranos ile Gaia'nın daha yaygın anlatıma göre Hermes ile Maia'nın oğludur. Dahası Penelopeia'nın bütün talipleriyle birleşmesi sonucunda doğmuş olduğu da anlatılmaktadır.¹⁶³

Pan doğduktan sonra annesi ucube bir evlat doğurduğu için dehşete kapıldı. Fakat Hermes bebeği Olympos'a götürdü. Zeus'un yanına bebeği koyarak bütün tanrılara gösterdi. Onu gören tanrılar kahkahalarını tutamadı ve ona Pan adını verdiler. Pan, tanrıça Selene'ye âşık oldu ve onun gönlünü kazanmak için beyaz sığır sürüsü hediye etti.¹⁶⁴

İmparator Tiberus'un döneminde bir gemi Ege Deniz'inde yol almaktaydı. Geminin dümencisi Thamus adında biriydi. Gemideki yolcular eğlenirken adalardan Thamus! Thamus! diye bir ses yükseldi. Ses, gemi bir noktaya gelince dümencinin “*Yüce Pan Öldü!*” diye bağırmasını emretti. Gemideki herkes donakaldı. Gemi o yere varınca Thamus, “*Yüce Pan Öldü!*” diye avazı çıktığı kadar bağırdı. Susar susmaz etraftan ağlamalar yükseldi. Gemideki herkes bu olaya tanık oldu.¹⁶⁵

Pan, Roma'da tanrı Faunus ve koruluklar tanrısı olarak bilinen Silvanus ile özleştirilmiştir.¹⁶⁶

Giresun'da Marcus Aurelius zamanına ait bir sikke de Pan betimlenmiştir. Pan'ın Dionysos ile birlikte tapınım görmesi muhtemeldir.¹⁶⁷(**Resim 2.27**)

4.15 Poseidon

Poseidon, Kronos ile Reia'nın oğlu. (**Resim 2.28**) Denizlere hükmeden tanrı olarak bilinir. Doğumu ile ilgili en eski efsane Zeus'un babası Kronos'un yutmuş olduğu çocuklarını kusup çıkarmak zorunda olduğu efsanedir.

Poseidon'un Okeanos'un kızı Kephira tarafından büyütüldüğü kabul edilmektedir. Poseidon ergenlik çağına geldiği zaman Halia'ya âşık oldu ve ona Rodos adında bir kız çocuğu ile altı erkek çocuğu verdi. Bu olay adını Poseidon'un kızıdan alan Rodos adasında geçmiştir. Poseidon, birçok aşk yaşamış bir tanrı olarak geçmektedir.

¹⁶³ Bayladı, *Mitoloji Sözlüğü*, 390-391.

¹⁶⁴ Grimal, *Mitoloji Sözlüğü*, 599- 600.

¹⁶⁵ Bayladı, *Mitoloji Sözlüğü*, 391-392.

¹⁶⁶ Grimal, *Mitoloji Sözlüğü*, 600.

¹⁶⁷ Işık, *Pontus Tanrıları*, 121.

Poseidon'un çocukları genelde kötülük yapan ve şiddeti seven devlerdi. Poseidon'un meşru eşi tanrıça Amphitrite'idi. Amphitrite'den çocuğu olmadı.

Poseidon'un hakimiyet alanı denizlerdir. Gücü sadece denizlere değil akarsu ve göllere kadar uzanıyordu. Her ne kadar denizlere hâkim olsa da toprağı sarsarak depremleri yaratanda odur.¹⁶⁸ Poseidon'un Zeus ile ilişkisi her zaman dostça değildi. Hera ve Athena ile Zeus'u zincire vurmak isteyen tanrıların arasındaydı.

Poseidon, elinde ton balığı avcılarının silahı olan yarısı at yarısı yılan olan korkunç hayvanlar tarafından çekilen bir arabaya binimiş biri olarak temsil ediliyordu.¹⁶⁹

Giresun'da Elagabalus dönemine ait bir sikkede Poseidon betimlenmiştir.¹⁷⁰(Resim 2.29)

4.16 Zeus

Yunan mitolojisinin en büyük tanrısıdır. Zeus, Titan Kronos ile Reia'nın oğludur. Zeus ailenin en küçük çocuğudur. Bir kehanetle çocuklarından biri tarafından tahtan indirileceğı konusunda uyarılan Kronos, bu durumun gerçekleşmemesi için Reia çocukları doğurur doğurmaz Kronos onları yutuyordu. Altıncı çocukta Reia bu sefer gizlice doğurmaya karar verdi ve Zeus'u gizlice doğurdu. Sabahleyin bir taşı kundağa sarıp Kronos'a götürdü. Kronos taşı çocuk sanıp yuttu. Zeus böylece kurtulmuş oldu.

Zeus'un süt annesi nympha (ya da keçi) Amaltheia'dır. Amaltheia öldüğü zaman Zeus onun postundaz kendine zırh yapmıştır. Aigis işte bu zırhtır. Zeus bu zırhın gücünü Titanlar'a karşı denemiştir. Zeus aynı zamanda balla besleniyordu. İda'daki arılar bu balı Zeus için özel ürettiyordu.

Zeus ergenlik çağına girdiğı zaman iktidarı Kronos'un elinden alabilmek için Metis'e başvurdu. Metis, Zeus'a ilaç verdi. Kronos ne işe yaradığını bilmediğı ilacı içince önceden yutmuş olduğı çocukları çıkarmak zorunda kaldı. Kardeşlerinden aldığı destekle Kronos'a ve Titanlara saldırdı. Mücadele on yıl sürdü. Sonunda Zeus galip geldi ve Titanları gökyüzünden kovdu. Zeus, Hades ve Poseidon beraber verdikleri bu mücadele

¹⁶⁸ Bayladı, *Mitoloji Sözlüğü*, 429.

¹⁶⁹ Grimal, *Mitoloji Sözlüğü*, 682-684.

¹⁷⁰ Işık, *Pontus Tanrıları*, 129.

de galip gelince Zeus gökyüzünü, Poseidon denizi, Hades'te yeraltı dünyasını aldı. Ayrıca Zeus bütün evren üzerinde bir üstünlük elde etti.

Zeus'un ilk eşi Okeanos'un kızı Metis'tir. Metis tanrıdan kaçmak için çok çaba sarf etmiş fakat işe yaramamıştır. Sonunda bir kız çocuğuna gebe kaldı. Ne var ki Gaia bir kehanette bulunarak Zeus'a Metis bir kız çocuğu dünyaya getirirse arkasından erkek çocuğu dünyaya getireceğini ve bu çocuğun babasının tahtından edeceğini söylemiştir. Zeus, Metis'i yuttu ve doğum zamanı gelince Prometheus Zeus'un kafasına baltayla vurunca kafası ortadan ikiye ayrıldı ve kafasından tepeden tırnağa silahlı olarak tanrıça Athena çıktı.

Zeus daha sonra Titanidler'den Themis ve Dione ile evlendi. Dione'den Aphrodite dünyaya geldi. Zeus Eurynome'yle evlenince güzellik tanrıçaları doğdu. Aglaia, Euphrosyne ve Thalia. Zeus'un Leto'dan Apollon ve Artemis dünyaya geldi. Zeus'un öz kardeşi Hera ile kutsal evliliği bu döneme denk gelmektedir. Bu evlilikten Hebei, İlithye ve Ares doğdu. Zeus'un kardeşi Demeter'den de bir kızı Persephone dünyaya geldi.¹⁷¹

Zeus ışık, aydınlık gök ve yıldırımlar tanrısıdır. Zeus yalnızca semai olayları yönetmekle kalmaz yeryüzünün ve güvenini sağlamaktadır. Edilen yeminlere bağlı kalınmasına ve konuklara karşı görevlerin yerine getirilmesine özen gösterir. Bu yetkilerini sadece insanlar için değil tanrılar arasında da kullanırdı. Kendisi de kaderin hükmüne tabiidir.¹⁷²

Bölge hakkında ki antik kaynaklarda Zeus şu şeklide geçmektedir;

- A) *"...Evvelce olan şeyler henüz gözlerinin önünde bulunan Kerasuslar korkudan gemilerinden kaçtılar. Fakat Zeus hakkı için bizim içimizde de korkan olmadı değil..."*¹⁷³
- B) *"...Bahar başlangıcında, Mithridates donanmasından kurdu ve Zeus Stratios'a ihtaf etti..."*

¹⁷¹ Joseph Campbell, *Tanrıçalar ve Tanrıçanın Dönüşümleri*, çev. Nurr Küçük, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2020), 198.

¹⁷² Pierre Grimal, *Mitoloji Sözlüğü (Yunan ve Roma)*, Çeviren Sevgi Tamgüç, Ankara: Sosyal Yayınları, 1997, 9.

¹⁷³ Ksenophon, *Onbinlerin Dönüşü*, 82.

Pontus Krallığında Mithridates III sikkelerinde Zeus, kartal şimşek ve asa gibi atribüleri¹⁷⁴ ile betimlenmiştir. **(Resim 2. 30)**¹⁷⁵ Mithridates IV dönemine ait sikke de Hera ve Zeus beraber betimlenmiştir. **(Resim 2.31)** Mithridates Eupator dönemine ait sikke de Zeus'un başı define çelenkli, şimşek demeti üstünde kartal başı geri dönük olarak betimlenmiştir.¹⁷⁶

4.2 Doğu Karadeniz Bölgesi İle İlgili Mitoslar

4.2.1 Karadeniz'in Oluşum Mitosu

Sicilia'lı Diodoros, Karadeniz'in bir göl olduğunu daha sonra denize dönüştüğünü iddia etmiştir. Zamanla Karadeniz'i besleyen ırmakların getirdiği sularla yükselerek yatağından taşıtı, Asya ve Avrupa arasında yayılarak yerleşim yerlerini sular altında bıraktı. Önce İstanbul Boğazı sonrada Çanakkale Boğazı'nda kendine kanal açarak Ege Denizi ile birleşti. Böylelikle Akdeniz de yükseldi. Diodoros'a göre bu sebeple Semadirek Adası'ndaki denizcilerin balık tutmak için attıkları ağa sel altında kalan uygarlıkların kalıntıları takılmaktaydı. Diodoros'un bu anlattıkları efsane olarak düşünüldüğü için uzun zaman eskiçağ tarihçileri ve modern bilim insanları tarafından dikkate alınmadı.¹⁷⁷

1990'lı yıllarda Karadeniz de yapılan araştırmalar Diodoros'un söylediklerinin yalnızca efsane olmadığını ortaya koymaktadır. Son Buz Çağı'nda, günümüzden 18.000-20.000 yıl önce Karadeniz'in göl olduğunu ve şu an ki yüzölçümünün yarısından da küçük olduğu kanıtlanmıştır. Karadeniz hakkında incelemeler yapan okyanus bilimcileri ve jeologlar Buz Çağı'nın son döneminde havaların ısınmasıyla birlikte buzulların eriyerek Karadeniz Havzasını doldurduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu gölün suları taşarak İstanbul Boğazı kanalını açarak Marmara Deniz'i meydana getirmiş, Çanakkale Boğazı üzerinden Akdeniz'e ulaşmıştır. Bazı okyanus bilimcileri ve jeologlara göre Karadeniz'in yükselme dönemi Neolitik Döneme denk gelmiştir. Diodoros'un söylediği Karadeniz'in bu evrimi, kendini Yunan mitolojisinde çeşitli şekille göstermiştir.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Antik heykellerde hangi tanrıya, tanrıçaya ya da kahramana ait olduğunun anlaşılmasını sağlayan detay, simge vb.

¹⁷⁵ Plutarkhos, *Sulla*, 10-11.

¹⁷⁶ Işık, *Pontus Tanrıları*, 154.

¹⁷⁷ Murat Arslan, *Pontus'tan Karadeniz'e*, 71.

¹⁷⁸ Murat Arslan, *Pontus'tan Karadeniz'e*, 73.

Yunan mitolojisiinde ve edebiyatında tanrılar ve kahramanlar Karadeniz’i ziyaret etmiş ve burada ikamet etmiştir. Yunanların Karadeniz ile ilk tanışmaları Troia Savaşından sonra İon kolonizasyon hareketleri sırasında gerçekleşmiştir. Akdeniz için yapılan gemilerle Karadeniz’e gelen denizcilerin Karadeniz’in kuvvetli akınları, yüksek dalgaları, sığınacak liman azlığı ve sahil boyunca ikamet eden kabilelerin düşmanlığı nedeniyle öldükleri aşıkardır. Gemiciler bu denizin fırtınalı hallerinden korkmuş bu yüzden Pontus’a *Misafir Sevmeyen Deniz* (Αἰὲς Πόντος) adını vermiştir.¹⁷⁹ Antik Yunan mitolojisiinde bulunan Aither ve Gaia’nın çoğunun adı olan Pontus’a ilk kez Herodotos’un Historia eserinde rastlanmaktadır.¹⁸⁰

Gemi teknolojisiindeki gelişmelerle beraber Karadeniz seyahati daha güvenli bir hale gelmiştir. Bu bakımdan Yunanlar, Karadeniz limanlarında tarım, maden, balıkçılık ve ticaret amaçlı birçok koloni kurmuşlardı. Pontus’un buğday, kereste, demir, altın ve gümüş gibi değerli madenlerini Akdeniz’e taşıyan Yunanlar için Pontus artık vazgeçilmez hale gelmiştir. Öyle ki daha önce Misafir Sevmeyen Deniz olarak adlandırdıkları Pontus’a artık Misafir Sever Deniz (Euxenos Pontos (Εὐξείνιος Πόντος)) demeyi tercih etmişlerdi.¹⁸¹ Zamanla Pontus ismi Pontus’lu- Pontus’a ait şeklinde adlandırılmaya başlanmıştır. Pontus’a ait insanları, canlı cansız nesneleri nitelendirdiği kadar kentleri de nitelendiriyordu. Bu sebeple Pontus kıyısında kurulmuş olan Herakleia Pontike kenti kendi günümüz de bile Karadeniz Ereğlisi olarak adlandırılmaktadır.¹⁸²

4.2.2 Amazon Mitosu

Amazon, Yunanlar tarafından “a-mazon”, “memesiz” ya da “göğüssüz” olarak adlandırılmaktadır. Yunan dili dışında diğer dillerde Amazon, Persler için güçlü kadın ve savaş yapan anlamına gelirken İran dilinde tekil savaş anlamına gelmektedir. Ermenice’de ise Amazon kelimesi, *ay-kadın* anlamına gelmektedir ve nedenle Amazonların kullandığı yarım ay şeklindeki kalkanlarından bahsederken Ay kültü ile ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Prof. Dr. Ahmet Ünal, yazmış olduğu eserinde “am”

¹⁷⁹ Murat Arslan, *Pontus’tan Karadeniz’e*, 73.

¹⁸⁰ Hüseyin Sami Öztürk, “Karadeniz Tarihi Konuk Sevmeyen Deniz”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, 18 (2010): 92-93.

¹⁸¹ Murat Arslan, *Pontus’tan Karadeniz’e*, 79.

¹⁸² Murat Arslan, *Pontus’tan Karadeniz’e*, 79-80

hecesini kadın anlamına gelen bir isim olabileceğini söylerken, “azon” kelimesini ise Azzi ile eşleştirmiştir. Ona göre Amazon, Azzi’li kadın anlamına gelmektedir.¹⁸³

Amazon kelimesinin geçtiği bilinen en eski kaynak Homeros’un İlyada eseridir. Homeros, Kral Priamos’un ağzından yazdığı bölümde Amazonlardan bahsederken erkek gibi kadınlar anlamına gelen “*antianeira*”¹⁸⁴ kelimesini kullanmıştır. Skythler, Amazonlara “*Oiorpata*” yani “*Erkek Öldüren veya Erkek Katili*” demiştir. Skyht dilinde oior erkek, pata da öldürmek demektir.¹⁸⁵ Fakat “erkek öldüren” tabiri çeviri hatası olabilir yani İskitler “*Oiorpata*” kelimesini kullanırken hükümdar ya da savaşta öne çıkanlar anlamında kullanmış olabilir.

Amazonlar yayı kolayca çekip savaşta hareketlerini kolaylaştırmak için göğüslerini dağladıkları belirtilmektedir. Fakat elde edilen Amazon betimlemelerinde bu durumu kanıtlayan bir durum bulunmamaktadır. Yapılan betimlemelerde tek göğsü açıkta bırakma geleneği vardır. Ptolemy, bu yapılan geleneğin kadınsılığın eksikliği göstermek olarak yorumlamıştır.¹⁸⁶

Vergilius, Aeneis destanında Amazonların Troya savaşına Penthesilea önderliğinde hilal biçimli kalkanlarıyla savaştığından bahsetmektedir.¹⁸⁷ Rhodoslu Apollonius’un Altın Post eserinde Amazonların başkentinin Thermodon olduğunu ve üç kavimden oluştuğunu anlatmaktadır. Herakles tarafından tuzağa düşürülen Amazon Melanippe’nin parlayan kemerini fidye olarak Heraklese verip Melanippe’yi kurtaran Hyppolite’nin Ares’in kızları olduğunu söylemektedir. Apollonius’a göre Amazonlar Ares tapınağında tanrıya koyun kurban etmektedir. Bu tapınakta kutsal sayılan siyah bir taşın olduğunu ve Amazonların etrafında dua etmektedir.¹⁸⁸

Amazonların savaşta kullandıkları silahları ok, yay, mızrak, bigennis denilen çift ağızlı balta ve kılıçtı. Başlarında sorguçları ve hilal şeklinde kalkanları vardı. İnce ve kısa

¹⁸³ Ahmet Ünal, “Amazonların Eski Anadolu Kökenleri Hakkında Yeni Kaynak ve Gözlemler”, *Cedrus*, I (2013): 30. 10.13113/CEDRUS/20131671

¹⁸⁴ Homeros, İlyada, 122. Şehnaz Eraslan, “Antik Dönem Sanatında Amazon Kraliçeleri”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, (2014): 67

¹⁸⁵ Herodotos, *Tarih*, 339.

¹⁸⁶ Sobol, 1999, 111.

¹⁸⁷ Vergilius, *Aeneis I*, 453-498.

¹⁸⁸ Rodoslu Apollonios, *Argonautika*, 88.; Fatma Bağdatlı Çam, “Avrasyalı Atlı- Savaşçı Kadınlar Amazonlar’ın Gerçekliği Üzerine Yeni Gözlemler”, *Höyük Türk Tarih Kurumu*, 8 (2015), 73.

tunik giyerlerdi. Kışın bu giysilerin üzerine yün veya kürkten yaptıkları pelerini takarlardı. Yazın giydikleri sandaletlerin yerini kışın bacaklarını tamamen kapsayan deriden yapılan çizmeler ya da botlar alırdı. Karda yürümek için uçları yukarı kalkık özel çizmeleri vardı.¹⁸⁹

Yunan mitolojisine göre Amazonların yaşadıkları üç ülke vardı. Bu ülkelerden biri Libya ikincisi Azak denizi bölgesi üçüncüsü Türkiye’dir. Anadolu Amazonlarının erken tarihi tahtan indirilen iki İskit prensesi Scolopotus ve Hylinos’la başladı. Bu iki prenses onları destekleyenlerle beraber yurtlarından ayrılarak Kafkasların eteklerine bir devlet kurdular. Göçebe kavimler gibi diğer kavimleri öldürüp yağmaladılar. İskitlerin yönetici erkekleri öldürüldü. Kadın- erkek ayrımı yapılmadan herkese savaş eğitimi verildi. Eğitimi alan İskit kadınları kaçmayı başardılar. Erkekleri olmayan kadınlar Meotis Gölü (Azak Denizi) bölgesinde devlet kurdular. Biri devlet biri ordu işlerine bakması için iki kraliçe seçildi. Evliliğin kölelik olduğuna inanmaları sebebiyle nüfuslarının azalmaması için diğer topluluklarla anlaşma yapmaları gerekti. Doğan kız çocukları yanlarında kalırken erkek çocuklarını babalarıyla birlikte geri gönderiliyordu.¹⁹⁰ Başlangıçta Don Nehri kıyısında ortaya çıkan Amazonların babaları savaş tanrısı Ares anneleri ise Aphrodite ya da peri olan Harmonia’dır. Harmonia kızlarını Phrygia’daki Akmonia Vadisinde dünyaya getirmiştir.¹⁹¹

Mitolojiye göre Azak bölgesi Amazonu Lysippe’nin oğlu Tanais, savaşa olan tutkusu ve evliliğe karşı olması nedeniyle Aphrodit’i çok öfkelenmişti. Aphrodite’nin bu öfkesi Tanais’i annesine aşık etmesi cezasını almasına neden olmuştur. Tanais annesi ile enest ilişkiye girmemek için nehre atlayarak intihar etmiştir. Lysippe, oğlunun ruhundan kurtulmak için kızlarını Thermedon Nehri’nin suladığı ovaya göndermiştir. Kızların her biri gittikleri yerde kent kurmuş böylelikle Amazonlar üç kavim olmuştur. Lysippe, erkek çocuklar doğduktan sonra onların kollarını ve bacaklarını kırıp savaşma ve seyahat etme imkanlarını ortadan kaldırmıştır. Böylece kadınların ülke yönetme geleneği başlamış oldu. Karadeniz’in güney tarafında bulunan İskitlerin başkenti de

¹⁸⁹ Donald J. Sobol, *Yunan Mitolojisinde Amazonlar*, (İstanbul: Öteki Yayınevi,1999) 34.

¹⁹⁰ Gökhan Tok, “Söylencelerin Kadın Savaşçıları Amazonlar”, *Bilim ve Teknik Dergisi*, Temmuz (2001):76.

¹⁹¹ Vergilius, *Aeneis*, I, 494.

Kraliçe Lysippe tarafından kurulan Themiskyra şehriydi. İskitlerin Oiorpata dedikleri bu kadınlar, dünyanın ilk süvari birliklerinin öncüsüydu.¹⁹²

Erkeklere boyun eğdirmiş Libya Amazonlarının ünlüsü kraliçe Myrina'ydı. Kraliçe Myrina'nın komutasındaki ordu bugünkü Türkiye topraklarını işgal etti. Geç Bronz Çağ'ında Kraliçe Myrina ve ordusu, batı Anadolu kıyılarında birçok kent kurdular. Onlar tarafından kurulan kentler şunlardır; Smyrna (İzmir), Myrina (Birkitepe), Ephesos (Efes), Kyme (Aliaga), Gyreneion(Temaşa Burnu), Priene (Güllübahçe).¹⁹³

Amazonlar Doğu'da yaşayan efsanevi savaş kadınları olarak bilinmektedir. A.Testart Amazonlar efsanesini Herodotos'u temele alarak "Don'un doğusundaki bölgeden gelip M.Ö. VII-IV yüzyıllar da yayılmışlardı. Sauromatlar olarak adlandırılırlar. Sauromatlar birkaç yüzyıl sonra İskit egemenliğine son vermiş, batı ve doğuyu ele geçirmek için hareket etmişlerdir" diye yorumlamaktadır.¹⁹⁴Herodotos, Amazonların neslinden olan Sauromat kadınlarıyla ilgili şu bilgileri aktarmıştır;

"Sauromatlara gelince;

*Skythler Amazonlara Oiorpata derler. Yani erkek öldürenler. Amazonlar bir gemi nasıl yönetilir bilmiyorlardı. Bindikleri gemi rüzgâr ve dalgayla Dik Bayır denilen Palus-Maiotis'e varmışlardı. Buralar Skythlerin toprakları içerisinde kalır. Sauromat kadınları büyükanneleri gibi yaşarlar. Kocalarıyla beraber ya da kendi başlarına ata binip ava giderler, erkek gibi giyinip savaşa giderler. Sauromatlar Skyth dili konuşurlar. Evlenme konusuna gelince bir kız düşman öldürmeden evlenemez. Bu geleneği yerine getiremediği için bekar olarak yaşlanan kızlar var..."*¹⁹⁵

Amazon efsanesinin ilkel tarihi gerçeklerini yansıttığı, Anadolu'da ırmak vadilerine inip erkeklerle alem yapan kadınların olduğu Hitit metinlerinden anlaşılmaktadır. Amazonlar Hattuşaş'taki savaş tanrısının hizmetkariydiler. Kadının Hitit toplumunda göze batan konumuna, kadın-erkek eşitliği konusunda çabalarıyla tanınan

¹⁹² Mehmet Ali Kaya, *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi-II*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi,2020),187.

¹⁹³ Robert Graves, *Yunan Mitleri. Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler*, çev. Uğur Akpur (İstanbul: Say Yayınları, 2010), 656.

¹⁹⁴ Testart, 2002, 185.

¹⁹⁵ Herodotos, *Tarih*, 327-329.

Puduhepa'ya bakarak Hitit kadınlarının Amazonları etkilediği ve bundan dolayı erkeklere isyan ettikleri iddia edilmiştir.¹⁹⁶

Konuya yön verecek metinlerin başında hiç şüphesiz kadın üstünlüğü, erkek çocuklarının terk edilmesi ve ırmak gibi bir çok konu da Amazonlara benzeyen Kaneş kraliçesi efsanesi gelmektedir. Burada ırmaklara çocuk bırakma motifi içeren ve bu sebepten dolayı Hurri veya Sami kökenli olması muhtemel olan bu metnin çevirisini vermek yeterli olacaktır.

“Kaneş kraliçesi bir yıl içinde otuz erkek çocuk doğurdu. O dedi ki: ‘köpek yavruları gibi doğurdum!’ Sepetlerin içini (su geçirmemesi için) kalın yağla sıvadı, çocukları içine yerleştirdi ve onları ırmağa bıraktı. Irmak onları aşağıya, Zalpa ülkesinin denizine sürükledi. Tanrılar çocukları denizden çıkardılar ve onları büyüttüler. Uzun yıllar geçtikten sonra, kraliçe bu kez otuz adet kız çocuğu doğurdu ve bunları bizzat kendisi yetiştirdi. Oğlanlar önlerinde bir eşek sürerek Neşa'ya dönmek üzere yola çıkarlar. Tamar[mara] köyüne geldiklerinde derler ki: ‘Bir odayı iyice ısıtın ki, şu (yorgun ve üşüyen) eşek (biraz) canlansın!’ Köy halkı; ‘Bizim geldiğimiz yerlerde (donan) eşek [asla] canlanmaz!’ dediler. Çocuklar ise ‘bizim geldiğimiz yerlerde ise bir kadın (bir keresinde) ancak [bir veya iki] çocuk doğurabilir. Ama (bizim annemiz) bizi bir kerede doğurdu’ derler. Köy halkı (bu kez) ‘Bizim Kaneş kraliçemiz (de) bir keresinde otuz kız çocuğu doğurdu. Oğlan evlatları ise yok olmuşlardı’ derler. Çocuklar birbirine ‘Aramaya çıktığımız annemizi bulduk işte! Haydi Neşa'ya gidelim!’ derler. Neşa'ya ulaştıklarında tanrılar onları değiştirdiler ve anneleri onları tanıyamadı. Oğullarıyla kızlarını evlendirdi. Yaşlı kardeşler kız kardeşlerini tanıyamadılar; ama en genç olanı ‘Biz şu kız kardeşlerimizle mi evleneceğiz yani? Sakın onlara yaklaşmayın! Onlarla se[vişmemiz] doğru [olmaz!]' [dedi]. Ertesi sabah Zalpa kentine gitti[ler]” (Metnin devamı kırıktır).¹⁹⁷

Yine Hitit metinlerinde baba erkil toplum yapısının aksine bir grup hafifmeşrep kadınlardan bahsedilir. Bunlar cinsel açıdan sınır tanımayan kadınlardır. Bir fal metnin de anlatıldığına göre rahibe gibi gözükse de alışkanlıkları ve cinsel yaşamları sebebiyle Hititlerce “*edepsizlik*” olarak tanımlanan toplum Amazonlara benzetilmektedir. Bir

¹⁹⁶ Ahmet Ünal, *Amazon*, 24.

¹⁹⁷ Ahmet Ünal, *Amazon*, 25.

çocuk öldüğünde ateşe yaklaşıp ve törende kullanılacak ekmeği¹⁹⁸ yemede sakınca görmezler. Yalnız bununla sınırlı kalmayıp her biri Arzawalı erkeklerle diledikleri gibi birlikte olur sonra da tapınağa yıkanmadan giderlermiş. Metinde bu durumun tanrıyı kızdırma ihtimali üzerinde durulmuştur.¹⁹⁹

Amazonlar üzerine var olan bir düşünce de Artemis rahibeleri olduklarıdır. Efsaneye göre Amazonlar, Ephesos'a gelerek Artemis tapınağı yaparlar ve buldukları bölge de Artemis kültünü başlatırlar. Artemis, bekaretin tanrıçası olduğu için kendilerine yakın görmüşlerdi. Dünya'nın yedi harikasıdan biri olan Artemis Tapınağı'nın olduğu yerdeki Tanrıça Artemis imajını oluşturanlar Amazonlar olmuştur.²⁰⁰

Karadeniz bölgesinde yapılan arkeolojik çalışmalarda Kimmer ve İskitlerin varlığına dair ipuçları tespit edilmiştir. Prof. Dr. Şevket Dönmez tarafından bölge de yapılan çalışmada Avrasyalı atlı-savaşçı göçebe toplumlara ait koşum takımlarının parçaları bulunmuştur. M.Ö. IIX.yüzyılın başlarından itibaren varlığı kabul edilen Avrasyalı Göçebe Atlı-Savaşçı bir kavme ait oldukları anlaşılmıştır. Buluntuların çoğunun kaçak kazılardan veya satın alma yoluyla Müze Müdürlüklerine gelmiş olması nedeniyle kesin kanıtlar oluşturmaktan ziyade konumuza değerli ipuçları sağlamaktadır.²⁰¹

Amazonlar yalnızca Anadolu ve Yunan halklarının yanında tüm dünya tarihinde bugünde yer edinmiştir. Amerikan Birleşik Devletleri'nde fiziki olarak güçlü olan kadınlara Amazon diye hitap edilmektedir. Yalnızca fiziki olarak değil, eşine karşı üstünlük kurmayı seven kadınlar da bu tabiri kullanmaktadır. Feminist hareketlerde kadının erkekle eşitliğini vurgulamak için Amazon sözcüğü kullanılmaktadır. Günümüz dünyasında Amazon kelimesinin karşılığı feministtir.

¹⁹⁸ Hitit törenlerinde kurban kanlı ve kansız olarak ikiye ayrılmaktadır. Kanlı kurban grubunda hayvanlar ve nadiren insanlarda yer almaktaydı. Tahıl, bal süt ve ekmecek gibi gıda maddeleri kansız kurban grubundadır. Sunulacak ekmecek gibi malzemelerin hazırlanış aşaması önemliydi. Yapacak kişinin saç, tırnağı temiz olmalıydı. Sununun hazırlanacağı yerlere domuz ya da köpek girmemeliydi. Tanrıçaya yapılan dua ritüelinde başlangıç ekmecek ve içki sunusuyladır. Bkz. Hatice Gül Küçükbezci, "Hitit İnancında Farklı Kurban ve Sunu Türleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 41 (2019): 139-147.

¹⁹⁹ Ahmet Ünal, *Amazon*, 25.

²⁰⁰ Robert Graves, *Yunan Mitleri*, 658.

²⁰¹ Fatma Bağdatlı Çam, *Avrasyalı Atlı- Savaşçı Kadınlar*, 89-90.

4.2.3 Altın Post- Argonautlar

Boiotia'daki Orkhomenos şehrinin kralı Athamas'ın ilk eşi bulutlar tanrıçası Nephele'den Helle adında bir kızı ve Phroiksos adlı oğlu oldu. İkinci eşi İno, çocuklardan kurtulmak için bir plan hazırladı. Kentin kadınlarını toprağa ekilecek tohumları mahsulü arttırmak için pişirip toprağa gömmeye ikna etti. Ekin biçme zamanı hiç mahsul alınamayınca şehirde kıtlık meydana geldi. Athamas halkını açlıktan kurtarabilmek için Delphoi Tapınağı'na bir heyet gönderdi. Ancak İno heyettekilere rüşvet vererek kehaneti değiştirdi. Onlara felaketten kurtulmak için Helle ve Phroiksos'un kurban edilmesi gerektiğini söyledi. Kral ülkenin geleceği için bunu kabul etti. İki kardeş kurban edilmeye götürülürken gökten annelerinin gönderdiği altın postlu ve kanatlı bir koç indi. Kardeşler koçun sırtına binerek kaçtılar. Ancak Helle Çanakkale Boğazından geçerken koça tutunamayıp kaydı ve denize düşerek boğuldu. Bu olaydan sonra Çanakkale Boğazı Hellespontos adını aldı.

Phroiksos, yolculuğuna tek başına devam etti. Karadeniz'in doğu sahillerindeki Kolkhis'e ulaştı ve koçu Zeus'a kurban etti. Kolkhis'in kralı Aietes onu dostça karşılayıp koruması altına aldı. Kralın Medea ile Khalkiope adlı iki kızı Apsyrtos adlı oğlu vardı. Phroiksos altın postu krala hediye etti ve büyük kızı Khalkiope ile evlendi. Aietes altın postu bir meşenin dallarına astı ve koruması için başına bir ejderha dikti.

Bu arada İolkos kentinin kralı ölünce tahtın yasal varisi Aison yerine kardeşi Pelias geçmişti. İason büyüdüğü zaman babasına yapılan haksızlığı tahtı geri almak için İolkos'a gitti. Anauros Çay'ını geçmeye çalışırken sandaletinin biri akıntıya kapılıp gitti. Kehanete göre Kral Pelias'ın ölümü tek sandalet giyen biri tarafından olacağıdır. Kral genci görünce kehanet aklına geldiği için zor bir yolculuğa göndermeye karar verdi. Kolkhis Krallığına ait olduğu bilinen ve Pelias'ın kendi krallığına ait olduğu düşündüğü Altın Post'u getirip krallığın başına geçerse o zaman şanslı bir kral olabileceğini söyledi. İason bu fikri duyunca heyecanlandı ve yola çıkmak için hemen hazırlıklara başladı.

O yıllarda Greklerin en iyi bildiği şey ağaç gövdelerini oyarak yaptıkları küçük kayık ve teknelerdi. İason, Argos'tan elli kişilik bir gemi yapmasını istedi. Gemiye ustasının isminden esinlenerek Argo adı verildi. İason, Yunan gençlerine haber gönderdi ve kendisini mürettebatın başına geçti. Aralarında Hercules, Theseus, Orpheus ve Nestor

gibi isimlerin de olduğu gemiciler de geminin isminden yola çıkarak Argonaut'lar ya da Argo gemicileri olarak anılırdı.

Kahramanlardan oluşan mürettebatıyla Argo gemisi Teselya kıyılarını geride bıraktıktan sonra Lemnos Adasına ulaştıktan sonra, Mysia'ya ardından Trakya'ya ulaştı. Trakya'da bilge Phineus'u ziyaret ettiler. Bilge Phineus, Karadeniz'in girişinde kayalıklardan oluşan iki adacık olduğunu bu adacıkların bir yükselip bir alçalarak su da yüzdüğünü ve zaman zaman aralarına sıkıştıkları her şeyi neredeyse atomlarına ayıracak kadar parçaladıklarını söyledi. Bunlara Symplegad'lar ya da çarpışan Adalar denilmekteydi. Phineus, Argo mürettebatına nasıl geçilmesi gerektiğini öğretti. Adalara yaklaşan mürettebat güvercin saldı. Güvercin kayaların arasından ilerledi birkaç tüyünü kaybetmiş olsa da kayaların arasından geçebildi. İason ve ekibi uygun olan zamanı kollayarak adaların arasından geçerken Athena onlara destek oldu ve bu şekilde geçmeyi başardılar. Geçerken birbirlerine yaklaşmakta olan adalar geminin arka tarafını teğet geçti ve pupanın en ucunu parçalandı. Yol boyunca Karadeniz'in doğu sahilllerine yakın kalarak yola devam ettiler ve sonunda Kolkhis Krallığı'na ulaştılar.

İason, Kolkhis Kralı Aietes'e ziyaret nedenini anlattı. Aeites, Altın Postu almalarına tek bir şartla rıza göstereceğini bildirdi. nce burnundan ateş soluyan pirinç ayaklı iki boğayı sabana bağlayacak ve Kadmos'un öldürdüğü ejderhanın dişlerini toprağa ekecekti. Bilinene göre ejderhanın dişlerinin ekildiği toprak ekin olarak eli silahlı asker verirken bu askerler elindeki silahı kendilerini yaratana doğrulturdu. İason bu istekleri kabul etti ve kralla zamanı kararlaştırdılar. Ancak yola çıkmadan önce kralın kızı Medeia'ya gitmek zorunda olduğunu anlatma fırsatını buldu ve Medeia ile evlenmeye söz verdi. Hekate sunağın başında dururken İason tanrıçadan bu yeminine şahit olmasını istedi. Aynı zaman da büyücü Medeia da onunla evlenmeyi kabul etti ve ateş soluyan boğalar ile askerler için yol koruyucu büyüler yaptı.

Kararlaştırılan saatte halk Mars bahçesinde bir araya geldi. Kral koltuğunda yerini almış halk ise tepenin eteklerinde bekliyordu. Pirinç ayaklı boğalar bir anda bahçeye girdi. Geçtikleri yer de bulunan yeşillikler burunlarından çıkan alevlerle yanıyordu. İason boğaları büyük bir cesaretle karşıladı. Seçilen kahraman mürettebat bile İason'u korku içinde izliyordu. İason, boğalarla konuştu ve öfkelerini dindirdi. Boğaların boyunlarını okşadı ve onları sabana bağlayıp toprağı sürmeye başladı. Halk şaşkınlık içindeydi. İason

sürdüğü toprağa ejderin dişlerini ekti. Aradan çok geçmeden topraktan silahlı askerler bitmeye başladı. Topraktan çıkar çıkmaz silahlarına davranıp İason'un üzerine atladılar. Grekler korkularından nefeslerini tutmuş bakarken İason için büyüler yapan Medeia bile korkudan sapsarı kesilmişti. İason kılıcı ve kalkanı ile kendini bir süre savunsa da direnmeye zorlanmaya başlamıştı. Aklına Medeia'nın öğrettiği büyülere başvurdu ve yerden aldığı taşı düşmanların arasına attı. Taş düşer düşmez savaşçılar silahlarını birbirlerine doğrultu ve birbirlerini öldürdüler. Grekler koşup kahramanlarına sarıldılar. Medeia cesaret edebilse oda koşup sarılacaktı.

Son görevi muhafızlık eden ejderhayı uyutmaktı. Medeia'nın ona verdiği iksirden birkaç damla ile kolaylıkla başardı. İksirin kokusuyla ejderha öfkesini unutup bir an hareketsiz kaldı ve ardından derin bir uykuya daldı. İason postu aldı, krala haber dahi vermeden Tesalya'ya doğru yola koyuldu. Sağ salim eve döndükten sonra postu Pelias'a, Argo gemisini Neptunus'a adadı.²⁰²

Diodoros, altın post efsanesine şu cümlelerle yer vermiştir;

“...Hazırlıklar tamamlandığında Herakles, İason ile birlikte altın postu almak için Kolkhis'e doğru yola çıktı...”²⁰³

(İason) “...Yolculuktakilerin dönüyor oldukları henüz Thesselia'da bilinmiyorken, bütün hepsinin Pontus'da öldüğü haberi yayıldı. Neticede harekete geçmesinin gerekli olduğunu düşünen Pelias, İason'un babasına öküz kanı içirtti ve kardeşi genç Promakhus'u öldürdü.”²⁰⁴

Bu verilen efsanenin bizi ilgilendiren tarafı ise İason'un liderliğindeki Argonotların Altın Post'u bulmak için Kolkhis'e giderken güzergahlarında Giresun Adası'nın olmasıdır. İason ve Argonautlar Doğu Karadeniz kıyılarında ilerlerken Giresun Adasına ulaşırlar. Adada sadece kanatlarından ok gibi tüyler fırlatan kuşlar yaşamaktaydı. Gemi kıyıda iken gemideki Oileus, bir kuşun tüy fırlatması sebebiyle yaralanır. Bunun üzerine korkunç çığlıklar atıp kuşların kaçmalarına neden olurlar böylelikle adaya güvenli bir şekilde ulaşırlar. Ada da bulunan dört gençle karşılaşırlar, gençler Kolkhis'e giden yolu gösterip yardımcı olmak için onlara katılırlar. Altın Post'un ejderha tarafından

²⁰² Rodoslu Apollonios, *Argonautika*, 132.

²⁰³ Diodoros Sicilus, *Bibliotheka Historika*, IV,15,4.

²⁰⁴ Diodoros Sicilus, *Bibliotheka Historika*, IV,0,1; Daha detaylı bilgi için bkz. Adem Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001), 186.

korunduğunu ve Kral Aietes'in zalim biri olduğu hakkında bilgiler vererek Altın postun bulunmasına katkı sağladılar. Bazı rivayetlere göre Altın Post Giresun Adası'nda saklı durumdadır. Hatta Herkül dahil birçok maceracı da Altın Post için adaya birçok ziyarette bulunmuştur.

Günümüzde Giresun Adası'nın tanıtımında bu mitoloji önem arz etmektedir. Ada tanıtımı yapılırken Argonaut'lar ve Herkül ile Saka Türkleri'nin karşılaşması canlandırılmakta, Herkül kıyafeti giyen kişiler buraya gelen ziyaretçilere gösteriler yapmakta ve beraber fotoğraf çektirilmektedir. Gezi turlarına katılan ziyaretçilere de Altın Post efsanesi anlatılmaktadır.

4.2.4 Ordu- Atmaca Kale Efsanesi

Anadolu'da varlığını sürdüren Pontus Krallığı'nın²⁰⁵ Doğu Karadeniz tarafında bulunan krallarından biri Kilikya prensesini kaçırarak bu kaleye hapseder. Prensese başında durması için atmacaları nöbetçi olarak bırakır ve askerlerden atmacalara sahip çıkması için nöbet tutmalarını ister. Askerlerin prensese âşık olması veya hoşlanmaları yasaktır. Prensese âşık olmayan askerlerin dilekleri yerine yetirilmektedir. Fakat bir süre sonra askerlerden biri prensese gönlünü kaptırır. Bunun sonunda âşık olan askerin tüm nesli öldürülmüştür. Atmacaların nöbetçi rolünü üstlenmelerinden dolayı kalenin ismi "*Atmaca Kalesi*" (Resim 2.32) olarak adlandırılmaktadır.²⁰⁶

4.3 Antik Dünyadaki Mitosların Günümüze Yansıması

Doğu Karadeniz bölgesinde yapılan festivaller ve kutlamalarda mitolojik inanışlara rastlamak mümkündür. Festival, Türk Dil Kurumuna göre "*Dönemi, yapıldığı çevre, katılanların sayısı veya niteliği programla belirtilen ve özel önemi olan sanat gösterisi*". Robert Jerome Smith'e göre; "*Festivali gerçekte ortak duyguların ve bağlılığın en somut ifadesi ve sembolik etkileşim üzerine temellenen duygusal tecrübelerin paylaşılmış bir düzeni olarak açıklamaktadır. Tüm toplumlarda kutlamalara periyodik biçimlerde yer verildiğini belirterek, bunların grup ya da topluluk açısından özel anlamı olan anlar olduğunu ifade eder. Bunlar geçiş anları (bir mevsimden diğerine), tarihsel olayların yıldönümleri, bir tanrı ya da*

²⁰⁵ M.Ö. 200'lü yıllarda Pontus Kralı II.Mitridat'ın kaleyi yaptırdığı tahmin edilmektedir.

²⁰⁶ Uğur Ceylan, "Marmara ve Karadeniz Bölgeleri Aşk ve Sevgi Üzerine Olan Efsaneler", içinde *Anadolu Efsaneleri*, ed. Canan Tanrısever ve Özlem Güzel, (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2022), 721.

*kahramanın doğum ya da ölümünün anılması, bir toplumun kurucusu ya da dinî liderinin yaşamındaki olayların sembolik olarak canlandırılması olabileceğini belirtir.”*²⁰⁷

Festivaller insanları ya da farklı toplumları bir araya getirerek sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda bir etkileşim sağlamayı amaçlamaktadır. Festivaller, eğlenceler ve şenlikler toplumda birlik beraberlik değerlerinin oluşması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca genç yaşlı kuşağı bir araya getirerek kültür aktarımını da sağlamaktadır.

4.3.1 Mayıs Yedisi Miti

Miladi takvime göre 20 Mayıs gününe denk gelen Rumi takvime göre ise mayıs ayının yedisine denk gelen bu sebeple mayıs yedisi olarak anılan festival Giresun, Ordu ve Trabzon illerinde olmak üzere Doğu Karadeniz genelinde kutlanmaktadır. Giresun il merkezindeki kutlamalar Aksu Irmağının (**Resim 2.33**) denize döküldüğü yerde kutlanmaktadır ve 1977 yılından itibaren “*Aksu Şenlikleri*” olarak anılmaktadır.²⁰⁸

Mayıs Yedisi kutlamalarının kökeni hakkında M.Ö. III. bin yılın sonlarına doğru Fırat ve Dicle'nin ruhu Tammuz Tanrısı adına yapılan kutlamalar, Hitit Tanrıçası Kybele ve Bereket Tanrısı Priapos adına düzenlenen kutlamalar ve Amazonların yaptığı kutlamalara dayandırılmaktadır. Bir diğer inanışa göre bölge de bulunan kadınların erkeklerini Amazonlardan korumak için yaptıkları törenlerin bir kalıntısıdır. Mayıs Yedisi kutlamasının Çepni Türklerinden geldiği hakkında görüşler de vardır.²⁰⁹ Bu sebeple “*Çepni Bayramı*” olarak da adlandırılmaktadır.²¹⁰

Mayıs Yedisi beş temel ritüelle yapılmaktadır. Ritüellerin ortak amacı belalardan ve kötülüklerden korunma, bolluk bereketlik içinde yaşayabilme, soyun devam ettirilmesi ve baharın gelişiyi birlikte yeni yıla iyilik üzerine başlayabilmektir. Bunların ilki Aksu Nehrinde yıkanmaktır. Aksu Nehrinin suyunun şifalı olduğuna, kötülüklerden,

²⁰⁷ Robert Jerome, *Smith Social Folk Customs Festivals and Celebrations, Folklore and Folklife*, 1972, 168-170.

²⁰⁸ Koray Genç, Oğuz Türkay, “Geleneksel Halk Ritüellerinden Çağdaş Gösterilere”, 37.

²⁰⁹ Öğr. Gör. Ahmet Gürsoy, Giresun Mayıs Yedisi Geleneklerinde Sembollerin Dili başlıklı makalesinde Mayıs Yedisi Festivallerinde bulunan ritüellerin hem Kybele'ye hem de Amazonlara dayandırılmasının mümkün olmadığını ritüellerin yalnızca Türk kültürüne dayandırılabilirliğini vurgulamıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. Ahmet Gürsoy, “Mayıs Yedisi Geleneklerinde Sembollerin Dili”, içinde *Geçmişten Günümüze Giresun'da Dini ve Kültürel Hayat Sempozyumu-I*, Editör Mehmet Fatsa, (Giresun: Giresun İl Özel İdaresi Kültür Serisi-2,2013),316-317.

²¹⁰ Koray Genç, Oğuz Türkay, “Geleneksel Halk Ritüellerinden Çağdaş Gösterilere: Mayıs Yedisi Bayramı'nın Organizasyon ve Anlam Dönüşümü”, *Journal of Global Tourism And Technology Research*, 2/1 (2021): 39-40.

hastalıklardan ve günahlarından aranılacağına inanılmaktadır. Çocuk sahibi olmak isteyenler de bu nehrin sularında yıkanmaktadır. Suyun bereketinden dolayı bu ritüelden sonra çocuklarının olacağına inanılmaktadır.

İkinci ritüel de ⁷²¹¹ çift 1 tek olmak üzere toplam da 15 tane taş alınmaktadır. Aksu nehrine doğru sırtını dönerek taşlar suya atılır ve bu sırada “*derdim belam suya*” denilmektedir. (**Resim 2.34**)

Su da arandıktan ve suya taş attıktan sonra yapılan bir diğer uygulama da Sacayaktan geçme uygulamasıdır. (**Resim 2.35**) Sacayaktan geçme ritüeli uygulaması çocuk sahibi olmak isteyenler için yapılan uygulamadır. Çocuğu olmayan anne veya baba adayı üç kez sacayaktan geçmektedir. Bu uygulama esnasında iki kişi sacayağı tutar ve üç kez anne veya baba adayının başından geçirir. Sacayağının demirden yapılması demirin kutlu bir madde olarak saygı görülmesi inanişından gelmektedir.²¹² Sacayağı ana rahmi olarak düşünölmektedir. Kybele için dikilen heykellerin belden aşağısının üçgen şeklinde olması doğumu ve üretkenliğı simgelemektedir. Sacayağının üç ayaklı bir kaide üzerine oturtulması ve üçgen şeklini alması bu üretkenliğin ritüeli olmalıdır.

Bir diğer ritüel de kayak veya motorla adanın etrafını üç kez dolanmaktadır. (**Resim 2.36**) Karadeniz bölgesinin tek adası olan Giresun adasında günümüzde Hamza taşı adı verilen bir kaya vardır. Hamza taşının önünden başlayıp, aynı noktaya geldiğinde bir tur tamamlanmaktadır. Latince Humuza- Humza kelimesi İslamiyet’in kabulünden sonra Hamza’ya dönüştüröldüğü kabul edilmektedir. Humuza-Humuza kelimesi doğum anlamına gelmektedir. Hamza taşının kadın otoritesinin egemen olduğı bir dönemde

²¹¹ Schimmel, yazmış olduğı “Sayıların Gizemi” çalışmasında yedi sayısını “bilgeliliğin sütunları” olarak adlandırmış ve “dört elementi kuşatan ve duygusal güçlere karşılık gelen maddi dörtleme (hava=zeka, ateş=istenç, su=duygular, toprak=ahlak) ile birlikte yaratıcı ilkelerin üçlüğünü (zeka, bilinçaltı ve iş birliğinin düzenleyici gücü) içerir” demektedir. Yedi sayısı çoğı kültür de ve inaniş biçimlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Mısır uygarlığında yedi sayısı sonsuz bir hayatın belirtisi olarak düşünölürken Sümerliler zamanında yapılan ibadethanenin yedi kapısı olduğunu bu ibadethane de yedi inek ve yedi koyunun kurban edildiğı bilinmektedir. Giresun Adasında yapılan kazı çalışmalarında adadaki basamak sayısı yedi olarak tespit edilmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz. Lazzat Torebekkyzy, “Türk halk Kültüründe ve Edebiyatında Yedi Sayısı”, *Çeşmi Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları*,8/1(2021): 82-91.

²¹² Türk inanişına göre demir, tanrının kendilerine gönderdikleri bir lütuftur. Demirden yapılan zincir, çingirak ve kap kacak gibi metal parçaların çıkardığı sesler kötü ruhlarla mücadele etmede önemli rol oynamıştır. Öyle ki günümüz kültüründe yüzyıllar boyunca yeni ölmüş insan cesetlerinin üzerinde demir konularak kötü ruhların kovucusu olduğına inanılmaktadır. Ayrıca lohusa kadını rahatsız ettiğine inanılan al karısı olarak adlandırılan kötü ruhu kovmak içinde demir kullanılmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. Engin Güngör, “Bozkır Trük Kültüründe Mitolojik Demir ve Kutsal Efendileri (Demirciler)”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, IV/ II (2021):235-243.

Doğum Tanrısı ya da Ana Tanrıça Kybele'nin adına dikilmiş olabileceği düşünülmektedir. Hamza taşını Mayıs Yedisi ritüelleri dışında da çocuk sahibi olmak isteyenlerin yılın herhangi bir günü de ziyaret ettiği kutsal bir unsurdur.

Sacayağından üç defa geçme ve ada etrafında üç kez dolanma uygulaması “üç”e yüklenen anlamlardan ibarettir. Üç sayısına atfedilen doğurganlık, üreme ve soy sürdürme anlamı “üçgen”e de atfedilmiştir. Giresun'da yaşatılan bu gelenekte soyumu sürdürmek amacıyla çoğalmak istiyorum ve üremeyi simgeleyen sembollerden üç defa geçerek, Kybele adına dikilmiş taşın etrafında üç tur atarak tanrıdan yardım bekliyorum anlamı taşımaktadır.

Yapılan bu sacayağı ritüeli farklı toplumlarda da bulunmaktadır. Giresun'da yapılan ve üretkenliği simgeleyen sacayağı ritüeli, Sinop'ta birbirine bağlanan iki sacayağının ortasından geçme, Bulgaristan'da ise sacayağı üzerinden atlayarak bir odaya geçme ve bu oda da kadınlardan en fazla çocuğu olanın elinden su içme ritüelleri ile karşımıza çıkmaktadır. Farklı toplumlarda yapılan sacayağı ritüelleri değişse de amaç aynı olup sacayağı bereketi ve üretkenliği temsil etmektedir.²¹³

Mayıs ayında yaylaya çıkacak hayvan sahipleri hayvanlarını Mayıs Yedisi törenine getirerek deniz suyu ile ya da Aksu nehrinde yıkar. Burada yıkanan hayvanların sağlıklı bir şekilde yaylaya çıkacağına, hasta olmayacağına ve sağlıklı yavrulayacağına inanılır.

Mayıs Yedisinde yaygın olarak görülmesi de meyve ağaçlarını korkutma geleneği vardır. O gün, insanları ellerine aldıkları balta benzeri delici kesici aletleri ağaca doğru göstererek ağaçları korkuturlar. Korkan ağaçların o yıl daha çok meyve vereceğine inanılmaktadır.²¹⁴

Trabzon ilinde şenlikler Ağasar Irmağı'nın denize döküldüğü yerde yapılmaktadır. Yörede bulunan herkes, özellikle hasta olanlar, çocuğu olmayanlar ve kısmet arayanlar bayramlık elbisesini giyip deniz kenarına iner.

²¹³ Kerime Üstünova, “Giresunda Yaşatılan Sacayağından Geçme Geleneğinde ‘Sacayağı’ ve ‘Üç’ Ne Anlatıyor?”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 52, (2010):189.

²¹⁴ Ülkü Kara Düzgün, “Giresun Halk Takvimi, Sayılı Günler ve Bunlara Bağlı İnanış ve Uygulamalar”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/ Karadeniz Özel Sayısı (2014):233-256.

Denizdeki yedi dalgaya ayak sokulur eğer su ısınmışsa yedi dalganın altından geçilir eğer ısınmadıysa yedi dalganın üzerinden atlanır. Suyun uğursuzluğu ve hastalığı alıp götürdüğüne inanılır.

Kayıklarla ya da tekne ile denizde tur atılır ve Deliklitaş adlı kayanın altından geçerler. Çocuğu olmayanlar Deliklitaşın altından geçerken dua ederler. Akşam eve dönerken yanlarında deniz suyu götürürler. Bereket getirmesi için eve ve tarlalarına bu su serpiştirilir.²¹⁵

4.3.2 Karagöl Miti

Giresun, Ordu ve Sivas illerinin birleşme noktasında bulunan Karagöl Dağ'ında bulunan Karagöl bir krater gölüdür. (**Resim 2.37**) Bu Karagöl birçok inanış ve efsanenin kaynağı haline gelmiştir.

Gölün içerisinde çeşitli ruhların yaşadığına inanılmaktadır. Bu nedenle gölün kenarına gelirken ya da göle girerken dikkatli olmak gerektiğine ve ruhlara saygı gösterilmesi gerekmektedir. Gölü ziyaret ederken abdestsiz ya da kadınların özel gününde olmaması gerekmektedir.

Karagöl çoğu zaman sisle kaplıdır. Gölü ziyarete iyi niyetli kişiler geldiği zaman gölün ruhu bu durumdan memnun olur ve üzerindeki sisi dağıtır.

Dileği olanlar Karagöl'ün kıyısına gelir ve göle eğilip bakarlar. Dilek dileyen kişi göle eğildiği zaman yüzünün yansımını gölde görürse dileğinin gerçekleşeceğine inanır. Bir diğer inanışa göre ise yüzünün yansımını görenler cennetlik, göremeyenler ise cehennemliktir.²¹⁶

4.3.3 Mart Dokuz Miti

Bölgede Mart Dokuzu da önemli günlerden sayılmaktadır. Trabzon ilinde Mart Dokuzun da öncelikle evler ve evin çevresi temizlenerek başlanır. Mart Dokuzundaki gece de tanrıya dua edilir çünkü tanrının bu gece de bir yılın bereketini belirlediğine inanılır. Ölümlere de dua edilir. Ölümlerin bu gece affedileceği inanışı yaygındır.

²¹⁵ Necati Demir, “Trabzon Yöresinde Zaman, Halk Takvimi ve Sayılı Günler”, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 4/1 (2012): 15-16

²¹⁶ Ülkü Kara Düzgün, “Giresun Adak Yerlerinde Tespit Edilen Çeşitli Uygulama, İnanış ve Efsaneler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/7 (2009): 150.

Mart Dokuzu sabahı erken kalkılır ve yeni elbiseler giyinilir. Sabah eve erkenden koç veya kuzu getirilir. İlk adımını sol ayağı ile atarsa uğursuzluk kabul edilirken ilk adımını sağ ayağını atarsa uğur getireceğine inanılır. Getirilen hayvanın karnı o evdeki mutfakta doyurulur.

Mart Dokuzunda eve ilk gelen kişinin uğur ya da uğursuzluk getirileceğine inanılır. Yıl boyu hanedan üyelerinin işi rast giderse o kişi diğer Mayıs Dokuzunda eve yeniden davet edilir. Bu gelen kişiye yemek ve hediyeler verilir.

Ordu'nun bazı ilçelerinde bu inanışlara ek sabah hamurunda mavi boncuk bulunan mısır ekmeği pişirilir. Ekmek herkese eşit olarak dağıtılır mavi boncuk kime gelirse o yılın o kişiye uğurlu geleceğine inanılır. O kişiye bir yıl boyunca “devletlü” denilir ve yıl içinde hane adına yapılacak işleri o yerine getirir.²¹⁷

4.3.4 Marioba Miti

Bölge de yapılan festivallerden bir diğeri de Marioba bir diğer ismiyle Şuamtoba'dır. Marioba'nın ilk çıkış tarihi bilinmemekle birlikte çok eski dönemlere dayanan içerisinde birçok eğlence ve ritüel barındıran yayladan iniş ve çıkış zamanlarında yapılan halk şenliğidir.

Şenlik ağustos ayının ikinci haftasında başlamaktadır. Günümüz ismiyle Maden Köyü'nün başlangıç noktası olan aşağı mahalleden tulum eşliğinde başlamaktadır. Yayla yürüyüşünden önce kadınlar ve kızlar renkli buzma ismi verdikleri naylon saten karışımı kumaştan yapılmış elbiseyi giyerler. Ardından yukarı mahalleye doğru yürüyüş yapılmaktadır. Yürüyüş boyunca halk tulum ve akardeon eşliğinde şarkılarla türkülerle yaylaya giderler. Gidilen yaylanın ismi Cancir Yaylasıdır. Yaylaya varıldığı zaman daha önceden yaylaya çıkanlarla birlikte yedi gün yedi gece eğlence yapılır. Köydeki çayırılar ve ekinler ne kadar verimliyse Marioba Şenliği de o kadar coşkulu olmalıdır. Yaylada oyunlar yaylanın en düz alanı Kalo adı verilen yerde oynanmaktadır.²¹⁸

²¹⁷ Necati Demir, “Trabzon Yöresinde Zaman”, 12-13.

²¹⁸ Mehmet Ali Keskin, “Artvin Şavşat Maden (Bazgiret) Köyü Marioba Şenliği”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14/36, (2021):1280-1284.

Marioba şenliğinde önemli bir yer tutan içinde ritüeller barındıran Berobana Oyunu'dur. Köy seyirlik oyunları öncelikle dini bir ritüel olarak yapılan daha sonra eğlenceye dönen oyunlardır.

Berobana oyununun üç bölümden oluşmaktadır ve genel oynanışı şu şekildedir: Berobana ekibi içinden bir gelin ve iki adet soytarı gösteri yapacakları evin önüne davul zurna ile gelirler. Bu gösteri için ev sahibi para ya da yağ, un, şeker vb. şeyleri bahşış verir ardından soytarılar başka bir eve gitmek üzere oradan ayrılırlar.

Soytarılar gösteriye devam ederken bir tanesi seyircinin önünde bayılıp düşer. Sonrasında diğer soytarı bayılan soytarının kalbini dinler ve seyirciye dönüp arkadaşının öldüğünü söyler. Seyirciye dönerek arkadaşını hastaneye götürmek için paraya ihtiyacı olduğunu söyler. Seyirci bayılan soytarının ağzına bahşış sıkıştırır ve böylelikle bayılan soytarı kendine gelerek seyirciyi selamlar. Soytarılar bu esnada diğer yandan gelini korumaktadır. Gelin eğer kaçırılsa soytarılar haraç ödemek zorunda kalmaktadır.

Oyundaki soytarı rolündeki oyuncunun ölüp-dirilmesi seyirlik oyunlarında var olan bir motiftir. Oyundaki ölü eğer yerden kalkmazsa uğursuzluk getirileceğine inanılır. Ölü hangi evin önünden kalkmazsa o evden ölü çıkacağına ve mahsulünün kıt olacağı düşünülür. Ölen soytarıya para verip yeniden dirilmesi yeni bir hayatın başlangıcı sayılır.

Bir diğer bölümde de iki genç deve maketinin içinde deveyi taşımaktadır. Devenin başında bir de deveci vardır. Deveci, Berobana oyununun diğer oyuncularıyla beraber kapı gezer ve şöyle der: *“Ey konak sahibi Mübarek hayvanın karnı acıkmıştır. Yağ, un ve su ister.”* Ev sahibi devenin karnını doyurmak için yağ, un ve su vb. şeyler verir. Deveci, ev sahibini deveye bindirerek gezdirilir. Eğer devenin karnı doyurulmazsa ev sahibinin binmesine izin vermez.

Bir diğer bölüm de hoca ve beraberindeki kişiler birbirlerine iple bağlı olan *“cilimili”* takımı köyün evlerini gezerler. Cimililer, kapının önündeki ev sahiplerini ya da istedikleri kişiyi yakalayıp ortalarına alırlar. Hoca o kişinin falına bakar ve o kişinin geleceği hakkında gülünç şeyler söyler. Hoca ev sahibinden isteklerini yazdırmak için yanındaki kâtime döner ve aykırı isteklerde bulunur. Her talebin sonunda kâtibin yazıp yazmadığını kontrol eder. Seyircilerden kimse hocanın talebini yerine getirmez zaten

amacı da bu değildir. Herkes durumu kadar erzak ya da bahşış verir. Oyun sonrasında toplanan para ve erzaklarla “*harfana*” adı verilen eğlence düzenlenir.²¹⁹

Hocanın gelecekte haber verme olayı da şaman geleneklerine dayanmaktadır. Gelecekte haber verme iki ana unsur barındırır. Bunlardan ilki Şaman ruhunun bedenden geçici olarak ayrılıp gizli alemlerden gelecek hakkında haber almasıdır. Diğeri ise bizzat tanrının yanına gidip geleceği bizzat tanrıdan öğrenmesidir.²²⁰

4.3.5 Hamza (Humuza) Taşı Efsanesi

Giresun adasının (Aretias/ Khalkeritis) doğusunda bulunan bir taş vardır.²²¹ (Resim 2.38) Çocukları olmayan karı koca Mayıs Yedisi festivalinde Aksu deresine gider ve dere ile denizin birleştiği yere yedi çift taş atarlar. Orada abdest alıp büyük bir sacayağının altından geçtikten sonra bir kayığa binerek ada etrafında yedi kez dönerler. Ritüel bu şekilde son bulur. Ritüelden bir sene sonra eğer erkek çocukları olursa adını Hamza koyarlar. Olayın ardından kerametın taşta olduğuna inanan çift etrafındakilere “İşte Hamza’nın taşı” derler. Bu sebepten dolayı bu taş Hamza adı verilmiştir.²²²

Apollinous yazdığı eserinde ise Amazonların hep beraber dua ettiği siyah bir taşın olduğunu ve bu taşın kutsal sayıldığını ifade etmektedir. Kutsal sayılan bu siyah taş günümüzdeki Hamza taşı olmalıdır. Aradan uzun zaman geçmiş olsa dahi hala bu taş kutsal sayılmaktadır.

*“Daha sonra hep birlikte Ares Tapınağına koyun kurban etmek için gittiler ve aceleyle çatısız tapınağın dışındaki çakıl taşından yapılmış, içinde eskiden Amazonların hep birlikte dua ettiği siyah kutsal taşın sabit durduğu atların etrafında durdular. Karşı kıyıda geldikleri için koyun ve öküz kurbanlarını bu altarı üzerinde yakmak onlar için kural değildi, fakat eskiden büyük sürüler halinde tuttıkları atları keserlerdi.”*²²³

²¹⁹ Lütfü Kerem Başar, “Artvin Şavşat İlçesinde Bir Köy Seyirlik Oyunu: Berobana”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 15/31 (2021): 329-340.

²²⁰ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, (İstanbul: İletişim Yayınları 2007), 153.

²²¹ Hamza taşı efsanesine Mayıs Yedisi mitinde daha detaylı bir şekilde yer verilmiştir.

²²² Özge GÜDÜ, “Karadeniz Bölgesi Olağanüstü Varlıklar ve Olaylarla İlgili Efsaneler”, içinde *Anadolu Efsaneleri*, ed. Canan Tanrısever ve Özlem Güzel, (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2022), 549.

²²³ Apollinous, *Argonautika*, 11.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BÖLGEDE BULUNAN BİTKİLERİN VE HAYVANLARIN MİTOLOJİDEKİ YERİ

Bitkilerin mitoloji de sembolik anlamları vardır. İnsan doğayı gözlemlediğinde bitkilerin büyüüp gelişmesinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu sebepten bitkiler tanrıların insana verdiği en değerli hediye olarak görülmüştür ve toprağı kutsal saymışlardır. Mitoloji de insanlara toprak ekip biçmeyi öğreten ve onlara tohum armağan eden toprak tanrıları vardır. Mezopotamya da Tammuz tanrısı, Hititlerde Telepinu ve Yunan mitolojisinde ise Tanrıça Demeter. Öyle ki bitkilerin ruhu olduğuna ve bu ruhlarla iyi ilişki kurulması gerektiğine de inanılmaktadır.

İnsanlar çevrelerinde gördükleri hayvanlara pek çok anlam yüklemiştir. Kara kedi görmenin uğursuzluk, mutfakta görülen karıncanın bereket ve kahve de gözüken balığın kısmet getireceğine inanılmıştır. Bu inançlar eskiçağlardan beri böyledir. Mitoslarda hayvanlar konuşabilir, şekilden şekle girebilir hatta büyük ırkların başlangıcı da olabilir. Bazen tanrılar hayvan biçimde bazen tanrıların yanında koruyucu olabilmektedir. Doğu Karadeniz bölgesinde bulunan ve yaşayan hayvanlar hakkında var olan mitoslar ise bu bölümde yer almaktadır.

5.1 Ceviz

Lakonia kralı Dion ile Amphitea'nın Orphe, Lyko ve Karya adında üç tane kızları vardı. Lakonia'ya yaptığı bir ziyaret sırasında Amphitea, Apollon'u büyük bir misafirperverlikle ağırlar. Bu misafirperverlik karşısında Apollon, ailenin üç kızına da kehanet verir ve onları tanrıya karşı gelmemeleri konusunda uyarır. Apollon'un yaptığı ziyaretten hemen sonra Dionysos'ta Lakoniya'yı görmeye gelir. Dionysos da kralın evine misafir edilir ve o sıra da Dionysos ve kralın kızı Karya birbirlerine âşık olurlar. Diğer kız kardeşler de Apollon'un sözünü dinlemez ve Dionysos'un tanrısal görevlerini

öğrenmeye çalışır. Bunun üzerine Apollon kızları kayaya dönüştürerek cezalandırır. Karya'yı ise ceviz ağacına dönüştürürler. Karya Grekçede ceviz ağacı anlamına gelmektedir.²²⁴

Plinius, ceviz ağacı üzerinden şu yorumu yapmıştır;

*“... Çok eski cevizler kangrene, çibana ve çürüklere faydalıdır. Ceviz ağacının kabuğu dizanteriyi iyileştirir. Sirke ile ovulmuş yaprakları ise kulak ağrılarını giderir. Büyük kral Mithridates yenildiğinde, Pompeius kralın kendi el yazısı ile yazılmış ilaç reçetesi bulunmuştur. İki kuru ceviz, iki incir ve yirmi yaprak sedef otu ezilerek üzerine bir tutam tuz eklenir. Bu karışımı yapan kişi bütün zehirlere karşı korunmuş olur.”*²²⁵

Günümüz halk inancına göre ceviz ağacı ile ilgili birtakım mitoslar yer almaktadır. Karadeniz bölgesinde ceviz ağacından düşen birinin öleceğine inanılmaktadır. Ayrıca ceviz ağacının altında yatana yıldırım düşeceğine ya da öleceğine inanılır. Altında abdest bozana cinin çarpacağına ağacın altında uzun süre uyuyanların hastalanacağına dair inanışlar mevcuttur. Artvin ilinde ceviz ağacı diken kişinin kalınlığına geldiğinde o kişinin öleceğine inanılır.²²⁶

5.2 Arı (Melissa)

Bal kelimesi Hititçede milit, Luvice de mal-lit kelimelerine karşılık gelmektedir. Arı ile balın Tanrı ve tanrıçalarla ilişkisi dikkat çekicidir. Musalar, arı şekline girerek Atinalıları İonia'ya getirmişlerdi. Geldikleri Anadolu topraklarının ana tanrıçası Kybele arılara da hükmetmektedir. Yeni Ahit'te de “yüce tanrıça” Ephesia Artemisia ise arıların kraliçesi, şehrin koruyucusu, kovanın kraliçe arısıdır. Ephesos Artemision rahibelerine arı hanımlar μέλισσαι denilmiştir. Apollon'un kahinleri ve Demeter'in rahibeleri “melissai” diye çağırılmaktadır. Demeter'in kızı ballanmış anlamına gelen Melitodes lakabı kullanılır. Balı keşfeden nymphenin adı da Melissa'dır. Tanrı Zeus, melissai olarak

²²⁴Doğan Yücel, “Divan Şiirinde Ağaç ve Kültür”, *Kesit Akademi Dergisi*, 6/24 (2020):319; Athenaeus, *Deipnosophistae*: TheDeipnosophists, (Çevirimiçi), <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0407%3Aacasaubonpage%3D78b> 10.08.2001); Deniz Gezgin, *Bitki Mitosları*, (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015), 48.

²²⁵ Plinius, *Historiae*, XIX, XXVI, 82.

²²⁶ Yücel, “Divan Şiirinde Ağaç ve Kültür”,319.

adlandırılan nympheler tarafından veya Girit Kralı Melisseus'un kızı Melissa tarafından keçi sütü ve bal ile büyütülmüştür.²²⁷

Tanrıça Demeter, Melissa'ya gizemlerini öğretti. Komşuları uyku sırasında gördüklerini yorumlatmak istedi ama Melissa ağzını bile açmadı. Bunun üzerine sinirlenen kadınlar onu parçaladılar. Demeter, parçalanan Melissa'nın vücudundan arılar çıkarttı.²²⁸

Antik kaynaklarda Doğu Karadeniz bölgesindeki arılardan bahsedilmektedir;

*“... Arıların yiyeceği o kadar önemlidir ki bu yüzden balları bile zehirli olabilir. Pontus'ta Herakleia'da aynı arılardan olan ballar birkaç yıl sonra öldürücü olurlar. Otoriteler bu balların hangi çiçeklerden yapıldığını açıklayamamışlardır.”*²²⁹

5.3 Balık

Yunan mitolojisinde Dionysos, korsan gemisine yolcu olarak biner ve kendisini Naksos'a götürmelerini ister. Başlangıçta kendisine iyi davranan korsanlar bir müddet sonra gizlice Asya'ya doğru çeviriler. Korsanların amacı yolcuları köle olarak satmaktadır. Onların bu kurnazlığını fark eden Dionysos, geminin etrafını asma yapraklarıyla sarar ve korsanları delirtecek bir flüt sesi yankılanmaya başlar. Korkudan aklını kaybeden korsanlar denize atlar ve yunus balığına dönüşürler.²³⁰

Yunus balığı, Apollon'un en sevdiği hayvan olarak bilinir. Apollon yardım eli uzatmak istediği kişiye yunus balığı gönderir.

Mezopotamya'da balığın, su tanrısı Enki'nin hayvanlarından biri olduğu kabul edilmektedir. Enki'nin bilge tanrı olması sebebiyle balığın bilgeliğin simgelerinden biridir.

Hint mitolojisinde balık ise kahraman olarak tufan efsanesinde yerini almıştır. Diğer tufan destanları gibi dünyanın yaratılışını konu edinmiştir. Hint tufan mitosunda koruyucu balık şu şekilde yer almıştır;

²²⁷ Lale Doğer ve Ceylan Bostlap, “Kutsal Bal: İkonografisi İle Bizans Sanatında Arı ve Bal”, *Sanat Tarihi Dergisi*, 30/2,(2021):1338.

²²⁸ Pierre Grimal, *Mitoloji Sözlüğü*, 476

²²⁹ Plinius, *Naturalis Historiae*, XVIII, XII, 63.

²³⁰ Haktan Kaplan, *Mitolojik İnançlar*,133.

“Sabahleyin Manu”ya ellerini yıkaması için su getirdiler. Ellerini yıkarken eline bir balık geldi. Balık ona dedi ki: ‘Beni doyurursan, seni korurum.’ ‘Beni neden koruyacaksın?’ ‘Sel bütün yaratılmışları taşıyacak. Seni ondan kurtaracağım.’ Sana nasıl bakacağım?’ Balık: ‘Biz çok küçük olduğumuzdan bizim için bu olay büyük bir yıkım olacak. Balık balığı yok edecek. İlk önce sen beni bir kavanozda sakla. Büyüdüğümde bir çukur kaz ve beni oraya koy. Daha büyüyünce beni denize bırak. Çünkü o zaman ben kurtulmuş olacağım.’ dedi. Kısa bir süre içinde o küçük balık ghasha (büyük balık) oldu. Hatta bütün ballıkların en büyüğü oldu. Bunun üzerine dedi ki: ‘Falan yıl içinde sel gelecek. Sonra sen benim tavsiyelerimle hazırladığım gemiyle beni bekleyeceksin. Sular yükseldiğinde sen gemiye bineceksin ve ben seni selden koruyacağım. Bu şekilde onu büyüttükten sonra onu denize götürdü. Aynı yıl balık, onu verdiği tavsiyeyle bir gemi hazırlarken buldu ve sel yükseldiğinde o gemiye bindi. Geminin ipini balığın boynuzuna bağlayarak yüzdürdü ve böylece kuzey dağının ötesine hızlıca geçti. Sonra dedi ki: ‘Seni korudum. Gemiye bir ağaca bağla. Dağın tepesindeyken su seni sürüklemeyecek. Sonra bütün yaratıklar sele kapıldı ve sadece Manu hayatta kaldı.’”²³¹

Antik kaynaklarda Karadeniz bölgesinden bahsederken balık hakkında bilgilere yer verilmiştir. Strabon, bölge de buzun altından gangame isimli bir araç ile avlanan mersin balıklarının büyüklüğünün yunus balığı kadar olduğunu vurgularken Aelianus, Karadeniz de ton balığı avlayan balıkçıların avlarının güvenle sona ermesinin ardından Poseidon’a dua ettiklerini bildirmektedir.²³²

5.4 Kurt

Kurt, Yunan mitolojisinde tanrı Apollon’a adanan hayvanlar arasındaydı. Apollon için kurt kurban edilirdi. Apollon’un annesi Leto onu doğurabilmek için kurt kılığına girerek Hera’dan kaçmayı başardı. Bu sebeple bazı yerlerde Apollon için Lykogenes yani kurttan doğan sıfatı kullanıldı.

Roma’nın savaş tanrısı olan Mars’ın sembolü dişi bir kurttu. Roma’nın kuruluş mitosunda kurt önemli rol oynamaktadır. Mars’ın Rea ile birlikteliğinden olan ikizler Romulus ve Romus dünyaya geldi. Doğduktan sonra Platinus tepesine bırakılan bebekler

²³¹ Haktan Kaplan, “Mitolojik İnançlarda ve Anlatılarda Yer Alan Balık Motifi ve Balık Motifinin Günümüz Efsanelerine Yansıması”, *International Journal of Filologia*, 4/6 (2021):131-132.

²³² Strabon, *Geographika* VII, 18; Aelianus, *De Nature Animalium* (Hayvanların Doğası Üzerine), XV,6.

babaları tarafından gönderilen dişi bir kurt onlara baktı. Bunun gibi dişi kurt tarafından büyütülen çocuk hikayeleri yaygındır.²³³

Kurt, Türk halk inanışına göre uğur ve bereketi temsil etmektedir. Bilinen inanışa göre kurdun dişini cebinde taşıyan kişiye nazar değmezken, aşık kemiğini çantasında taşıyan zengin olmaktadır.

Günümüz Doğu Karadeniz bölgesinde “*Kurt Ağzı Bağlama*” ritüeli bulunmaktadır. Bu inanışa sürünün yatağını bağlama ismi de verilmektedir. Koyun veya inek türünden olan hayvanların doğa da kaybolduğunda kurt gibi yırtıcı canlıların parçalamaması için yapılan bir ritüeldir. Bu işlem Doğu Karadeniz Bölgesinde çeşitli şekillerde yapılmaktadır. Bunlardan biri yaşlı birinin bir metre uzunluğundaki ipe dua okuyarak bir bıçağa dolandırılır ve bıçak tabak altında yerleştirilir. Bıçağın ağzının kapatılmasıyla kurdun ağzının bağlandığına ve artık hayvanları yemeyeceğine inanılır.

Çepniler de hayvanların kaybolması durumunda hayvanın gidebileceği bölge çevrilir, alanın ortasına bıçak dikilir. Böylelikle kurtların ve çakalların ağzının bağlandığına inanılmaktadır.

Bu ritüelin asıl amacı insanların yaşamı için öneme sahip olan hayvanları korumaktır. Kaybolan hayvan bulunduğu veya üzerinden belirli bir zaman geçtikten sonra yapılan bu uygulama hayvanın aç kalmaması için bozulmaktadır.²³⁴

²³³ Gezgin, *Hayvan Mitosları*, 144.

²³⁴ Mustafa Aça, “Doğu Karadeniz Bölgesinde “Kurt Ağzı Bağlama” Uygulaması Üzerine Tespitler”, *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2:7 (2016) ;26-33.

SONUÇ

Anadolu her dönemde birçok uygarlığı içinde barındırdığı gibi burada yaşayan toplumlarda çevresinde bulunan çoğu şeye bir ilahi gerçeklik atfetmeye çalışmıştır. Hepsinin ayrı bir inanış arayışına girmesi, farklı inanışları da beraberinde getirmiştir. Yaptığımız bu çalışmamızda Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan hakların inandıkları tanrılarına ve efsanelerine yer verilerek, bölge içerisinde antik dönemlerden günümüze kadar devam eden inanışlara ve bu inanışların oluşturduğu ritüellere yer verilmiştir.

Birçok yönden incelediğimiz Doğu Karadeniz bölgesinin içerisinde yer alan mitolojik unsurların araştırması yapılırken, iki farklı kaynak türü ele alınmıştır. Bunlardan ilki tez çalışmamızın başlığında da yer alan mitolojik kaynaklar yani; o dönemde insanların efsaneleştirdiği tanrıları, kahramanları ve olağanüstü varlıkları konu alan, anlatıların yer aldığı eserlerdir. Mitolojik kaynakların, Doğu Karadeniz bölgesi hakkında tanrıları ve efsanelerinin yer edindiği bilgiler incelenip günümüze kadar gelen inançları değerlendirirken, Mitsel kaynaklarla birlikte bölgenin mitolojik unsurları hakkında bilgi veren antik yazarlarda, önemli kaynak olarak görülmüş bu sebeple çalışmada antik kaynaklara da yer verilmiştir. Mitsel ve antik kaynaklardan elde edilen bilgiler eşliğinde bölge de yapılan yüzey araştırmaları, kazı çalışmaları, heykel ve nümizmatik buluntular gibi, bölge mitolojisi hakkında bilgi edinebileceğimiz eserlerden elde edilen verilerle de doğruluğu desteklenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamıza yön veren ve Karadeniz Bölgesi hakkında bilgi edindiğimiz bir diğer ana kaynak ise antik kaynaklardır. Antik kaynaklar içerisinde İlk olarak antikçağ yazarlarından Homeros'un kaleme aldığı İlyada ve Odysseia eseri, Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan haklara ve bu toplulukların inandığı tanrılar hakkında bilgi vermiştir. Bir diğer yazarımız Hesiodos, Tanrıların Doğuşu, İşler ve Günler adlı eserinde tanrıların doğuşu, tanrısal varlıkların soyları ve evrenin yaratılışını anlatmaktadır. Tarihin babası olarak bilinen Herodotos'un yazmış olduğu Historia (Tarih) çalışması, M.Ö. V.yüzyıldaki Pers-Yunan ve Anadolu tarihi ile coğrafyasını anlamamıza olanak sağladığı için çok önemlidir. Savaş muhabiri olarak adlandırılan Ksenophon, yaptığı yolculuk esnasında Anadolu halklarının, coğrafyası, gelenek ve göreneklerini içeren önemli bilgiler vermektedir. Kullanılan mitolojik ve antik kaynakların yanı sıra modern kaynaklara da

yer verilmiş böylelikle Doğu Karadeniz bölgesinin mitolojik unsuları açıklanmaya çalışılmıştır. Karadeniz insanının ilk dinsel inanışları yerel kavimler ve Hititlerin etkisiyle şekillenmiştir. Yunanlar, koloni kurmak için kendi yurtlarından ayrılıp Karadeniz kıyılarına geldiklerinde çok tanrılı Olympos tanrı sistemini de buraya taşıdıkları belirtilmiştir. İki inanç sisteminin temeli doğaya yönelik olması sebebiyle halk tarafından benimsenmesi kolay olmuştur.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde oluşan bu inanç sistemi doğrultusunda gerek antik kaynaklarda, gerekse bölge de yapılan arkeolojik çalışmalarla veri elde ettiğimiz tanrı ve tanrıçalara bulunmaktadır. Bu kült sisteminde bulunan ilahlar şu şekildedir; Apollon, Ares, Artemis, Asklepios, Athena, Dionysos, Dioskourlar, Herakles, Hermes, Kybele, Medusa, Mithras, Nike, Pan, Posedion, Zeus'tur. Bunlara olan inanış şekli ve oluşumları hakkında gereken bilgi tezimizin içerisinde detaylı olarak ele alınmış ve aktarılmaya çalışılmıştır. Bu tanrısal inanışlar, insanların bir şeye bağlanma isteği doğrultusunda oluşan ve bunu da mistik güçler yükledikleri, kendilerinden farklı ve güçlü gördükleri mitolojik unsurlarla bağdaştırmalarından dolayı oluşturulduğu bölge hakkında yapılan incelemelerde görülmüştür.

Doğu Karadeniz Bölgesi farklı açılardan incelenmiş ve burada yer alan bazı mit ve efsanelere de yer verilmiştir. Her bölgenin kendine münhasır inanışları ve efsaneleri zikredilerek Karadeniz Bölgesinde yer alan farklı efsanelerin nasıl oluştuğu anlatılarak, bu efsanelerin hala halkın belirli kısımlarında anlatıldığı, gerçekmiş gibi algılandığı ve hala uygulandığı yapılan incelemeler doğrultusunda anlaşılmıştır. Çünkü bu efsanelerin oluşturduğu ritüellere insanların yüklediği manevi inanış, yaşayışları içerisinde meydana getireceği bolluk, bereket veya buna benzer duyguları pekiştirdiği için kabul görmekte olduğu belirtilmiştir.

Doğu Karadeniz Bölgesi insanı sadece tanrılar, efsane ve mitlerle bazı inanışları oluşturmakla kalmamış, ayrıca insanlar çevrelerinde gördükleri hayvanlara pek çok anlam yüklemiştir. Kara kedi görmenin uğursuzluk, mutfakta görülen karıncanın bereket ve kahve de gözüken balığın kısmet getireceğine inanılmıştır. Bu inançlar eskiçağlardan beri böyledir ve bu şekilde de kabul görmektedir. Mitoloji de insanlara toprak ekip biçmeyi öğreten ve onlara tohum armağan eden toprak tanrıları vardır. Mezopotamya da Tammuz tanrısı, Hititlerde Telepinu ve Yunan mitolojisinde ise Tanrıça Demeter. Öyle

ki bitkilerin ruhu olduğuna ve bu ruhlarla iyi ilişki kurulması gerektiğine de inanılmaktadır.

Son olarak Doğu Karadeniz Bölgesi'nin sarp yamaçları, engebeli yer yüzü şekilleri, bölgede yer alan illerin özellikleri, bitki örtüsü, iklim şekli, ırmakları, dağları ve bu bölgeyle ilgili detaylı bilgiler verilmiştir. Ayrıca bu bölgedeki var olagelmiş inanışlar, ritüeller, mitler ve efsanelerinde yer aldığı birçok bilgiyi barındıran araştırma ve incelemelere tezimizde yer vererek, bu alanda daha sonra yapılacak olan çalışmalara yönelik kaynak teşkil edecek bilgilere yer verilmiştir. Doğu Karadeniz Bölgesi'nin yapılan incelemeler sonucunda görünen o yeşil bitki örtüsünün dışında, mistik bir yapıyı da bünyesinde taşıdığı yaptığımız incelemeler sonucunda görölmüştür.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- Apollonios, Rodoslu. *Argonautika*, Çeviren. Ari Çokona, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2021.
- Arrianus. *Arrianus'un Karadeniz Seyahati XI*, Çeviren Murat Aslan, İstanbul: Odin Yayıncılık, 2005.
- Aelianus, *De Nature Animalium (Hayvanların Doğası Üzerine)*, XV.
- Diodoros Sicilus. *Bibliotheka Historika*. C.H. Oldfather (Loeb), London 1939.
- Eski Ahit (Tevrat), Ankara: Dorlion Yayınları, 2018.
- Herodotos. *Historia (Tarih)*, Çeviren Müntekim Ökmen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2021.
- Hesiodos. *Theogonia-İşler ve Günler*, Çeviren Azra Erhat, Sabahattin Eyüpoğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016.
- Homeros. *İlyada*, Çeviren Azra Erhat vd., İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019.
- Ksenophon. *Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)*, Çeviren Ari Çokona, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2020.
- Pausanias. *Descriptio Graecie*, editör. W.H.S. Jones, London.1964
- Plinius. *Naturalis Historia*. W. Heinemann, London. 1947.
- Plutarkhos. *Bioi Paralleoi*. Lysandros. B. Perrin. London. 1959.
- Procopios. *Peri Ton Polemon*. H.B. Dewing. London. 1962.
- Sicilius. *Bibliotheka Historia*. Editör F.Vogel. Leipzig. 1888.
- Strabon. *Geographika (Antik Anadolu Coğrafyası)*, Çeviren Adnan Pekman, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015.

Modern Kaynaklar

- Aça, Mustafa. “Doğu Karadeniz Bölgesinde ‘Kurt Ağızı Bağlama’ Uygulaması Üzerine Tespitler”. *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi*. 2:7 (2016);26-43.

- Adak, Mutlu. “Yer Adı Olarak Bayburt”. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*. 9/26 (2020):559-573.
- Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1998.
- Akgül Çalışkan, Hülya. “Türkiye’nin Doğu Karadeniz Bölgesi’nin Prehistoryası: Bir Terra Incognita Analizi”. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*. 9/26 (2016): 9-26.
- Akgül Çalışkan, Hülya vd., “En Eski Doğu Karadenizliler”. içinde *Doğu Karadeniz’de Toplumsal Yapı Kültür ve Gündelik Hayat*. editör Yavuz Alptekin. 7-22. Trabzon: Sarender Yayınları, 2018.
- Akdoğan, Rukiye. *Hitit Devlet Anlaşmaları ve Huqqa Antlaşması İle İlgili Bazı Notlar*. İstanbul: Ege Yayınları, 2007.
- Albayrak, Haşim. Tarih Boyunca Doğu Karadeniz’de Etnik Yapılanmalar ve Pontus. İstanbul: Babıali Kitaplığı, 2010.
- Alkım, Handan. “İkiztepe Geç Kalkolitik Çağ Keramiği”. *Anadolu Araştırmaları Dergisi*. 10 (1984):99-117.
- Alparslan, Metin. “II. Murşili ve Dönemi”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2006.
- Aslan, Ferhat. “Halk Bilimsel Bir Terim Olarak ‘Efsane’ Üzerine Bazı Dikkatler”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*.5/23(2012):82-102.
- Arslan, Melih. “Trapezus Sikke Darpları”. *Belleten*. 72/265 (2008): 707-746.
- Arslan, Murat. “Pontus’tan Karadeniz’e: Bir Adlandırmanın Ardındaki Önyargılar Varsayımlar ve Gerçekler”. *OLBA XIV* (2006):63-88.
- Atalay, İbrahim, Mortan, Kenan. *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*. İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2007.
- Bağdatlı Çam, Fatma. “Avrasyalı Atlı- Savaşçı Kadınlar Amazonlar’ın Gerçekliği Üzerine Yeni Gözlemler”. *Höyük Türk Tarih Kurumu*. 8 (2015):71-94.
- Bahar, Hasan. *Eskiçağ Uygarlıkları*. Konya: Kömen Yayınları,2011.
- Başar, Lütfü Kerem. “Artvin Şavşat İlçesinde Bir Köy Seyirlik Oyunu: Berobana”. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*.15/31 (2021): 325-350.
- Bayladı, Derman. *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları, 2005.
- Bilgin, Mehmet. *Doğu Karadeniz*. Trabzon: Serander Yayınları,2000.

- Bryer, Anthony, Winfeld, David. *Karadeniz'in Orta Çağ Dönemi Eserleri ve Topoğrafyası-1*, Çeviren İsmail Köse, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.
- Campbell, Joseph. *Tanrıçalar ve Tanrıçanın Dönüşümleri*, Çeviren Nur Küçük, İstanbul: İthaki Yayınları, 2020.
- Ceylan, Uğur. "Marmara ve Karadeniz Bölgeleri Aşk ve Sevgi Üzerine Olan Efsaneler". *İçinde Anadolu Efsaneleri*, editör Canan Tanrısever ve Özlem Güzel. 711-724. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2022.
- Çavuşoğlu, İlhan, Yılmaz, Ali Osman. "Doğal Taşın Önemi ve Doğu Karadeniz Bölgesindeki Mevcut Durum". *İçinde Doğu Karadeniz Bölgesi Maden Kaynaklarının Değerlendirilmesi*, editör Cengiz Demir, Ali Osman Yılmaz. 59-63. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2006.
- Çiğdem, Süleyman. "Urartu Krallığı'nın Doğu Karadeniz İlişkilerinde Diauehi Ülkesinin Rolü". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 9/1(2007):81-97.
- Demir, Muzaffer. "Antik Dönemde Bir Doğu Karadeniz Kavmi: Khalybler". *İçinde Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 67-85. Giresun: Giresun Belediyesi, 2008.
- Demir, Necati. *Tarihi Süreç İçinde Karadeniz Bölgesi (Tarih-Etnik Yapı- Dil- Kültür)*. Ankara: Altınordu Yayınları, 2018.
- Demir, Necati. "Trabzon Yöresinde Zaman, Halk Takvimi ve Sayılı Günler". *Zeitschrift für die Welt der Türken*. 4/1 (2012): 5-21.
- Demirel, Serkan. "Hitit- Kaşka İlişkilerinde Yanıtı Aranılan Bazı Sorular". *Akademik Bakış Dergisi*. 6/12 (2013):193-203.
- Demirel, Serkan. "MÖ I. Binyılda Doğu Karadeniz'in Yerel Toplulukları". *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 5/8 (2019):129-141.
- Doğan, Ezgigül. "Yakındoğu'da Nehirler". Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Doğer, Lale vd., "Kutsal Bal: İkonografisi İle Bizans Sanatında Arı ve Bal". *Sanat Tarihi Dergisi*. 30/2(2021):1335-1387.
- Doksanaltı, Ertekin M. vd., "*Karadeniz'de Antik Bir Ada Yerleşimi: Aretias- Khalkeritis Adası*", *İçinde Stratonikeia'dan Lagina'ya*. editör Bilal Söğüt. 219-240. İstanbul Ege Yayınları, 2012.

- Dönmez, Şevket. “Tunç Çağı’nda Orta Karadeniz Bölgesi ve Kelkit Havzası Yerleşmeleri”. *Belleten*. 72/264 (2018):413-430. <https://doi.org/10.37879/belleten.2008.413>.
- Dönmez, Şevket. “1997-1999 Yılları Yüzey Araştırmalarında İncelenen Samsun-Amasya İlleri İ.Ö. 2. Binyılı Yerleşmeleri”. *Belleten*. LXV/244, (2001): 244-873.
- Durmuş, İlhami. “Anadolu’da Kimmerler ve İskitler”. *Belleten*. LXI/18 (1994):274.
- Emir, Osman. “Eskiçağ ’da Doğu Karadeniz Bölgesi’nin Jeopolitik Önemi”. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*. 7/13 (2012):9-26.
- Emeksiz, Abdülkadir. “Bayburt”. *Karadeniz Kültür Envanteri*.1: Aralık. İstanbul: Bilnet Yayıncılık, 2019.
- Emeksiz, Abdülkadir. “Gümüşhane”. *Karadeniz Kültür Envanteri*. 1: Aralık. İstanbul: Bilnet Yayıncılık, 2019.
- Emeksiz, Abdülkadir. “Rize”, *Karadeniz Kültür Envanteri*. 2: Aralık. İstanbul: Bilnet Yayıncılık, 2019.
- Emir, Osman. “Trabzon’da Önemli Bir Kült Merkezi: Boztepe Nam-ı Diğer Mithra/Mithrion Dağı”. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*. 21 (2016):27-50.
- Emir, Osman. “Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Trabzon ve Çevresi”. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2008.
- Erhat, Azra. *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1996.
- Gavazi Sir, Özlem. “Hitit İmparatorluk Devri Krallarından I. Şuppiluliuma Döneminde Anadolu”. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1/1 (2008): 21-39.
- Genç, Koray vd.. “Geleneksel Halk Ritüellerinden Çağdaş Gösterilere: Mayıs Yedisî Bayramı’nın Organizasyon ve Anlam Dönüşümü”. *Journal of Global Tourism And Technology Research*. 2/1. (2021): 35-47.
- Gezgin, Deniz. *Bitki Mitosları*. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015.
- Gezgin, Deniz. *Hayvan Mitosları*. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2007.
- Graves, Robert. *Yunan Mitleri. Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler*, Çeviren Uğur Akpur, İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- Grimal, Pierre. *Mitoloji Sözlüğü (Yunan ve Roma)*, Çeviren Sevgi Tamgüç, Ankara: Sosyal Yayınları, 1997.

- Gerureze, Ernet. *Antik Mitoloji*, Çeviren Haktan Birsell, İzmir: Bassaray Yayınevi, 2020.
- Güdü, Özgü. “Karadeniz Bölgesi Olağanüstü Varlıklar ve Olaylarla İlgili Efsaneler”.
İçinde *Anadolu Efsaneleri*, editör Canan Tanrısever ve Özlem Güzel. 545-562.
(Ankara: Nobel Yayıncılık, 2022.)
- Gümüş, İnci Selin. “Mitolojide, Sembol Biliminde ve Marka Göstergesinde Elma Meyvesi”. *International Academic Social Resources Journal*. 7/37 (2022):602-606.
- Güney, Emrullah. *Toprak-Bitki Ekocoğrafya Sözlüğü*. İstanbul: Çantay Kitapevi, 2003.
- Güngör, Engin. “Bozkır Trük Kültüründe Mitolojik Demir ve Kutsal Efendileri (Demirciler)”. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*. IV/ II (2021):235-243.
- Güngördü, Ersin. *Türkiye’nin Coğrafyası*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2006.
- Gürsoy, Ahmet. “Mayıs Yedisi Geleneklerinde Sembollerin Dili”, İçinde *Geçmişten Günümüze Giresun’da Dini ve Kültürel Hayat Sempozyumu-I*, editör Mehmet Fatsa, Giresun: Giresun İl Özel İdaresi Kültür Serisi-2,2013.
- Hançerlioğlu, Orhan. *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar IV*. İstanbul: Remzi Kitapevi,2000.
- Işık, Adem. *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001.
- Işık, Adem. “Pers, Helenistik ve Roma İmparatorluk Dönemlerinde Paphlagonia ve Pontus Bölgesi Kültürleri”. Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2004.
- Işıklı, Mehmet. “M.Ö. I.Bin Yılda Erzurum Bölgesi: Arkeolojik ve Yazılı Kanıtlar Işığında Diauehi Krallığı”. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*. 6 (2006):49-72.
- İnan, Fatih. “Antikçağ da Doğu Karadeniz’de Mithra Kültü’nün Varlığı”, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2022.
- İzbırak, Reşat. *Türkiye-I*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Jerome, Robert. “Smith Social Folk Customs Festivals and Celebrations”. *Folklore and Folklife*. (1972).

- Kahveci, Hilal vd., “Doğu Karadeniz Kıyı Alanlarında Yetişen Perennial (Çok Yıllık Otsu) Bitkilerin Peyzaj Mimarlığı Açısından Değerlendirilmesi”. *Journal of Social Humanites Sciences Research*. 5/31(2018):4568-4579.
- Kaman, Sevda Gülakan. “International Periodical For The Languages”. *Literature and History of Turkish or Turkic*.10/8 (2015):1137-1154.
- Kaplan, Haktan. “Mitolojik İnançlarda ve Anlatılarda Yer Alan Balık Motifi ve Balık Motifinin Günümüz Efsanelerine Yansıması”. *International Journal of Filologia*. 4/6 (2021):129-137.
- Kara Düzgün, Ülkü. “Giresun Halk Takvimi, Sayılı Günler ve Bunlara Bağlı İnanış ve Uygulamalar”. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*. 6/ Karadeniz Özel Sayısı (2014):233-256.
- Kara Düzgün, Ülkü.” Giresun Adak Yerlerinde Tespit Edilen Çeşitli Uygulama, İnanış ve Efsaneler”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2/7 (2009): 133-153.
- Kaya, Elmas. “Trabzon İl Merkezindeki Kurtarma Kazısında Ortaya Çıkan Buluntular”. İçinde *IX.Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 321-334. Antalya: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Kaya, Mehmet Ali. *Türkiye’nin Eskiçağ Tarihi-ı (Tarih Öncesi Çağlardan Demir Devri’ne Kadar)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2017.
- Kaya, Mehmet Ali. *Türkiye’nin Eskiçağ Tarihi-II*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi,2020.
- Kaymakçı, Salih. “Antikçağ’da Kelkit Vadisi’ndeki İnanç ve Tapınımlar- Kültler”. *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*. 15 (2012):79-94.
- Kaymakçı, Salih. *Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Işığında Giresun (Giresun İli Dağlık Kesim Yerleşim Arkeolojisi/ 2015-2019)-I*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2019.
- Kaymakçı, Salih. *Kelkit Havza’nın Eskiçağ Tarihi ve Arkeolojisi (Lykos)*. Konya: Kömen Yayınları, 2017.
- Kerenyî, Karl. *Yunan Mitolojisi- II*, Çeviren. Oğuz Özügöl, İstanbul: Say Yayınevi, 2020.
- Keskin, Mehmet Ali. “Artvin Şavşat Maden (Bazgiret) Köyü Marioba Şenliği”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. 14/36(2021):1277-1293.

- Kınal, Füruzan. *Eski Anadolu Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,1998.
- Koç, Dilara Eylül. “Bitki Mitosları”.   inde *Anadolu Efsaneleri*, editör Canan Tanrısever ve   zlem Güzel. 757-804. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2022.
- Korkmaz, Mehmet. *Mitolojik Dinlerin Gizemi*. Ankara: Alter Yayınları, 2009.
- Kosovalı, Semra. *Mitoloji El Kitabı*. İstanbul: Ren Kitap, 2021.
- Kronberg, Peter. “Doğu Karadeniz Dağlarının (Kuzeydoğu Türkiye) Tektoniği   zerinde Fotojeolojik Veriler”. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*. 74/57 (1970): 57-65.
- K    kba ol, Yusuf. “  roruh Nehri ve Yusufeli Barajı: Toplumsal, Ekonomik ve   evresel Etkileri Bakımından Bir Baraj İncelemesi”. *Birey ve Toplum Dergisi*. 5/10 (2015):133-158.
- K    kbezci, Hatice G  l. “Hitit İnancında Farklı Kurban ve Sunu Türleri”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 41 (2019): 139-147.
- Memiş, Ekrem. *Eskiçağ Türkiye Tarihi*. Bursa: Ekin Yayınevi,2010.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam   ncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları 2007.
-   zdo an, Mehmet. “Paleolitik   a  İlk Adımlar”. *Arkeo Atlas Dergisi*.1(2002):30-47.
-   zdo an, Mehmet. “Neolitik   a : Çanak    mlekl  ”. *Arkeo Atlas Dergisi*.1 (2011):66-82.
- Öztürk, Bülent. “Karadeniz’de Dinsel Yaşam, Kültler”. *Aktüel Arkeoloji Dergisi*. 18 (2010):36-49.
- Öztürk, Hüseyin Sami. “Karadeniz Tarihi Konuk Sevmeyen Deniz”. *Aktüel Arkeoloji Dergisi*. 18 (2010): 92-99.
- Öztürk,   zhan. *Dünya Mitolojisi*. Ankara: Nika Yayınevi, 2016.
- Öztürk,   zhan. *Pontus; Antik   a ’dan Günümüze Karadeniz’in Etnik ve Siyasi Tarihi*. İstanbul: Nika Yayınevi, 2018.
- Pınarcık, Pınar. “Urartu Krallığı’nın Tarihi Co rafiyası Hakkında Yeni   neriler”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. 27/2 (2012): 459-482.
- San, Oya. “Urartu Siyasal Tarihinde Diauehi Krallığı”.   inde *OLBA III*. editör Serra Durugönül.19-29. Mersin: Mersin Üniversitesi Kılıkia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları-III, 2000.

- Sandalcı, Sema. *Yunan Mitolojisi*. İstanbul: İlgi, Kültür, Sanat Yayıncılık, 2021.
- Sevin, Veli. *Anadolu Arkeolojisi*. İstanbul: Dr Yayınları, 2003.
- Sevin, Veli. *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Smintheion. Troas'ta Kutsal Bir Alan, Çeviren Coşkun Özgünel, Ankara: Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, 2001.
- Sobol, Donald J.. *Yunan Mitolojisinde Amazonlar*. İstanbul: Öteki Yayınevi, 1999.
- Sönmez Satan, Rukiye. "Ünye'de Türk Varlığının Başlangıcı Üzerine". *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 3/1 (2021): 177-187.
- Şahin, Cemalettin. *Türkiye Fiziki Coğrafyası*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2002.
- Şahin, Derya. *Roma Mitolojisi*, İstanbul: SD Yayınevi, 2017.
- Şahin, Tahir Erdoğan. *Azzi/Hayaşa Bölgesi Efsaneleri*. Erzincan: Doğu Ciltevi Yayınevi, 2020.
- Şehnaz Eraslan, "Antik Dönem Sanatında Amazon Kraliçeleri", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, (2014): 69-79.
- Şenyurt, S.Yücel vd., "Kralın Tanrısı Dionysos Kurul Kalesi'nden Sesleniyor", *Aktüel Arkeoloji*, 7 (2020): 58-69.
- Şenyurt, S. Yücel. "Kurul (Ordu) Kalesinde Bir Kybele Heykeli". İçinde *OLBA XXIV*, editör Serra Durugönül vd., 293-344. Mersin: Mersin Üniversitesi 2018.
- Tarhan, M. Taner. "Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler". İçinde *Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü I. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. 109-120. Ankara: 1984.
- Testart A. "*Les Amazones, entre mythe et realite*", *L'Homme*. 185-194. 2002.
- Tellioğlu, İbrahim. *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022.
- Tok, Gökhan. "Söylencelerin Kadın Savaşçıları Amazonlar". *Bilim ve Teknik Dergisi*. Temmuz (2001): 76-79.
- Torebekkyzy, Lazzat. "Türk halk Kültüründe ve Edebiyatında Yedi Sayısı". *Çeşmi Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları*. 8/1 (2021): 82-105.

- Tuncel, Metin. “Giresun”, *İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi*. 2: 1-35. İstanbul: Milliyet Yayıncılık,1991.
- Ünal, Ahmet. “Amazonların Eski Anadolu Kökenleri Hakkında Yeni Kaynak ve Gözlemler”. *Cedrus*. I (2013): 21-32. 10.13113/CEDRUS/20131671
- Ünsal, Veli. “Doğu Karadeniz’in Tarihi Coğrafyası”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 8/2 (2006): 129-144. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/2818/37960>.
- Üstünova, Kerime. “Giresun da Yaşatılan Sacayağından Geçme Geleneğinde ‘Sacayağı’ ve ‘Üç’ Ne Anlatıyor? ”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*. 52(2010):181-194.
- Verep, Bülent vd., “Doğu Karadeniz Havzası Akarsuları Fiziko-Kimyasal Su Kalitesinin Değerlendirilmesi ve Dağılışının Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Kullanılarak Belirlenmesi”. *Anadolu Çevre ve Hayvancılık Bilimleri Dergisi*. 5/4 (2020): 725-742.
- Yıldız, Hakkı Dursun, Dönmez, Yusuf. “Trabzon”, *Görsel Türkiye Ansiklopedisi*. 6:1119-1235. İstanbul: Görsel Yayınlar,1985.
- Yıldız, Hakkı Dursun, Dönmez, Yusuf. “Artvin”, *Görsel Türkiye Ansiklopedisi*. 1:2-27. İstanbul: Görsel Yayınlar,1985.
- Yücel, Doğan. “Divan Şiirinde Ağaç ve Kültür”. *Kesit Akademi Dergisi*. 6/24 (2020):304-323.
- Yücel, Çağatay. “Dionysos Bayramları ve Şenlikleri”. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4 (2015):151-164.
- Zack, Naomi. *A’dan Z’ye Felsefe*, Çeviren Şükrü Alpagut, İstanbul: Say Yayınları, 2021.

Çevrimiçi Kaynaklar

Türk Dil Kurumu. Erişim Tarihi 18.10.2022- 15.04, <https://sozluk.gov.tr/>

EKLER

EK-1.: HARİTALAR

Harita 1.1: Antik Anadolu Haritası

Kaynak: (Sabah Gazetesi, Erişim Tarihi 06.01.2024

<https://www.sabah.com.tr/egitim/likonya-ne-demek-likonya-bolgesi-nerede-ve-hangi-medeniyet-hangi-sehirleri-kapsiyor-e1-6174315>)

Harita 1.2: Doğu Karadeniz Bölgesinin Jeomorfoloji Haritası

Kaynak: (Coğrafya Öğretmeni, “Karadeniz Bölgesi 2018”, (Erişim Tarihi 18.11.2023), <https://www.cografyaogretmeni.com/karadeniz-bolgesi/>)

Harita 1.3: Türkiye Akarsu ve Göller Haritası

Kaynak: (Erişim Tarihi 01.01.2024)

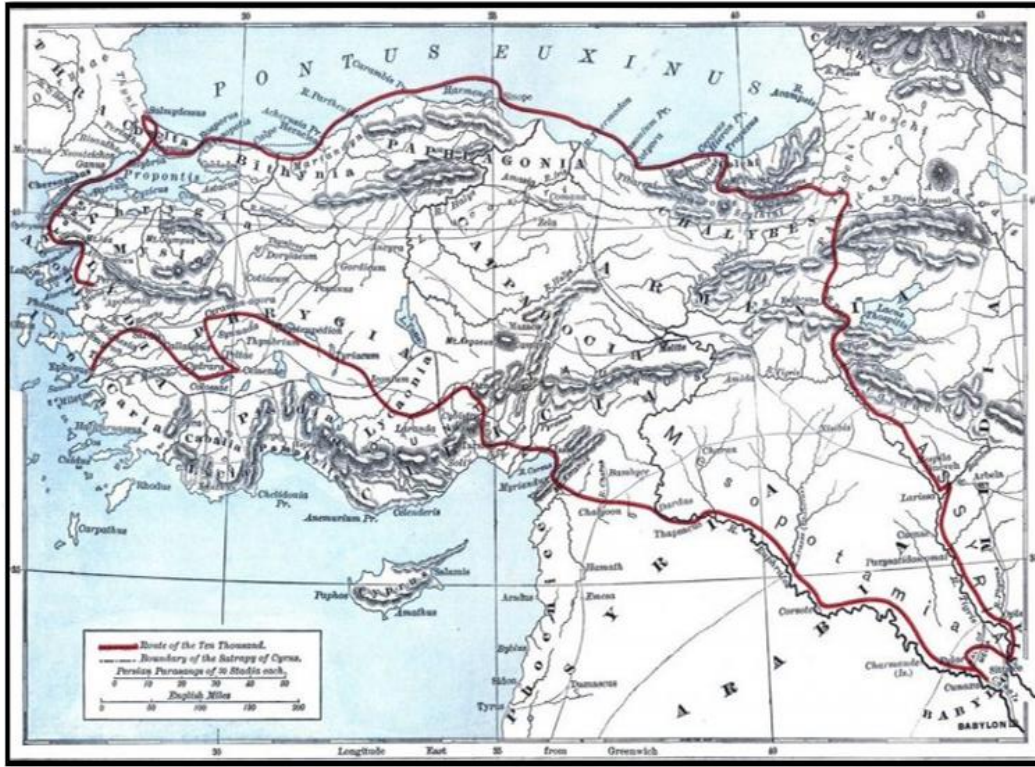
http://cografyaharita.com/turkiye_hidrografya_haritalari.html

Harita 1.4: MÖ I. Binyılın İkinci Yarısında Doğu Karadeniz Bölgesi Yerel Halklarının Muhtemel Coğrafi Yayılmı

Kaynak: Demirel, Serkan. “MÖ I. Binyılda Doğu Karadeniz’in Yerel Toplulukları”. *KAREN*, 5/8,(2019)129-141.

Harita 1.5: On Binlerin Tahmini Yol Güzergahı Haritası

Kaynak: (Antik Tarih, “Anabasis On Binlerin Dönüşü”, (Erişim Tarihi 20.11.2023),
<http://www.antiktarih.com/2019/05/14/anabasis-on-binlerin-donusu/>)

EK-2: RESİMLER

Resim 2.1: Apollon Heykeli

Kaynak: (Cengiz Selçukon, Erişim Tarihi: 03.01.2024 <https://cengizselcuk.com/apollon-smintheion/>)

Resim 2.2: Bronz Apollon Heykelciğı

Kaynak: (Erişim Tarihi 06.01.2024 <https://arkeofili.com/ordudaki-kurul-kalesinde-bronz-apollon-heykeli-bulundu/>)

Resim 2.3: Ares Betimli Sikke

Kaynak: Kaymakçı, Salih. “Antikçağ’da Kelkit Vadisi’ndeki İnanç ve Tapınımlar- Kùltler”. *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*. 15 (2012):79-94.

Resim 2.4: Ares Betimli Sikke

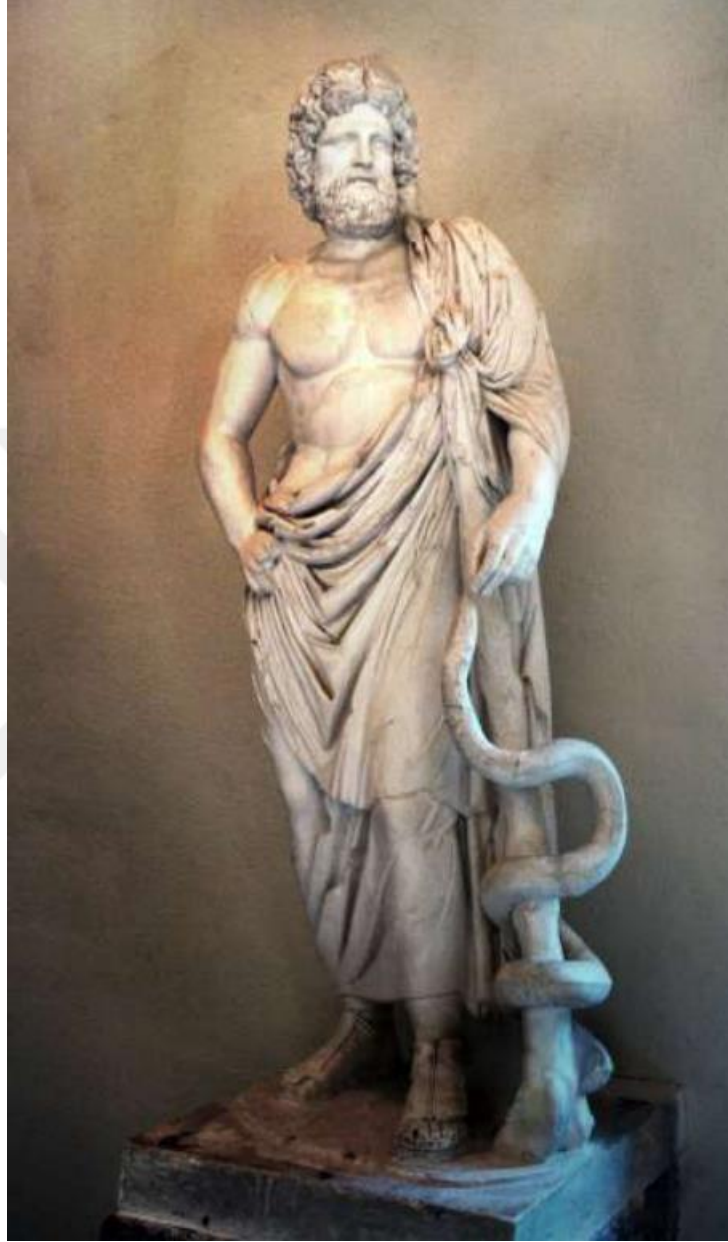
Kaynak: Kaymakçı, Salih. “Antikçağ’da Kelkit Vadisi’ndeki İnanç ve Tapınımlar- Kültler”.
TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi. 15 (2012):79-94.

Resim 2.5: Artemis Heykeli

Kaynak: (Dünya Tarihi Ansiklopedisi Erişim Tarihi 07.12.2023
<https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-537/artemis/>)

Resim 2.6: Asklepios'un Heykeli

Kaynak: Akdoğan, Ilgaz. “Tıp Sembolünün Tarihçesi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Lokman Hekim Dergisi*. 456-463.

Resim 2.7: Asklepios Betimli Sikke

Kaynak: Tahberer, Bekircan. Antik Kilikya Sikkelerinde Asklepios Kültü. Belleten. 69/254 (2005) 9-58.

Resim 2.8: Athena Heykeli

Kaynak: (Dünya Tarihi Ansiklopedisi Erişim Tarihi 07.12.2023.

<https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-488/athena/>)

Resim 2.9: Dionysos Heykeli

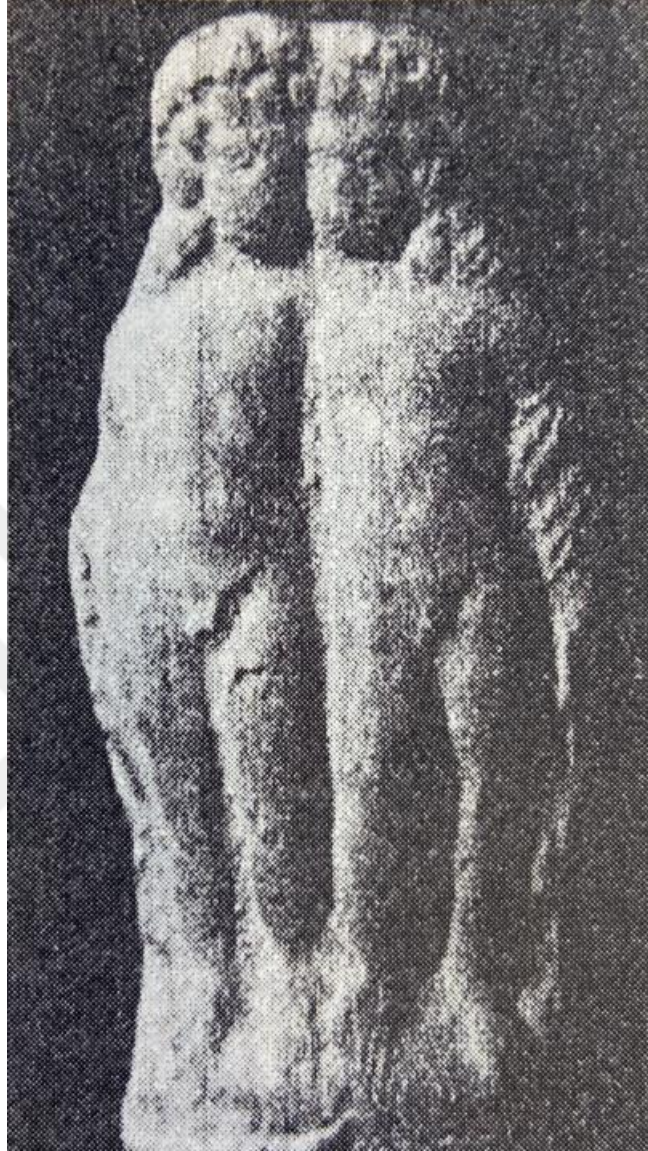
Kaynak: Şenyurt, S. Yücel. “Kralın Tanrısı Dionysos Kurul Kalesi’nden Sesleniyor”.*Aktüel Arkeoloji*, 2020:59-68.

Resim 2.10: Hadrianus Dönemi Dionysos Sikke

Kaynak: Işık, Adem. *Pontus Tanrıları*, (Ankara: Dorlion Yayınları, 2020)

Resim 2.11: Dioskur Kardeşler

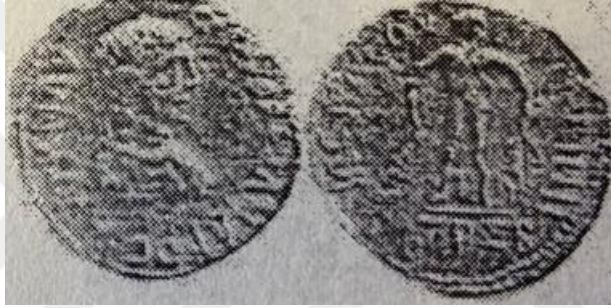
Kaynak: Işık, Adem. *Pontus Tanrıları*, (Ankara: Dorlion Yayınları, 2020)

Resim 2.12: Elegabalus Dönemi Herakles Sikke

Kaynak: Işık, Adem. *Pontus Tanrıları*, (Ankara: Dorlion Yayınları, 2020)

Resim 2.13: Severus Aleksander Dönemi Herakles Sikke

Kaynak: Işık, Adem. *Pontus Tanrıları*, (Ankara: Dorlion Yayınları, 2020)

Resim 2.14: Hermes Heykeli

Kaynak: Gül, Semra. “Trabzon Tabakhane Kazısında Ortaya Çıkarılan Bronz Heykel”,
Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Erzurum 2014.

Resim 2.15: Kybele Heykeli

Kaynak: (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Erişim Tarihi 03.12.2023 <https://basin.ktb.gov.tr/TR-277401/bin-700-yillik-ana-tanrica-kybele-turkiye-yolunda.html>)

Resim 2.16: Ordu Kurul Kalesinde Bulunan Kybele Heykeli

Kaynak: (Erişim Tarihi 25.12.2023 <https://arkeofili.com/ordudaki-tanrica-kibele-heykelinin-ilginc-detaylari-aciklandi/>)

Resim 2.17: Trianus Dönemi Mithras Sikke

Kaynak: Işık, Adem. *Pontus Tanrıları*, (Ankara: Dorlion Yayınları, 2020)

Resim 2.18: Commodus Dönemi Mithras Sikke

Kaynak: Işık, Adem. *Pontus Tanrıları*, (Ankara: Dorlion Yayınları, 2020)

Resim 2.19: Septimus Severus Dönemi Mithras Sikke

Kaynak: Işık, Adem. *Pontus Tanrıları*, (Ankara: Dorlion Yayınları, 2020)

Resim 2.20: Julia Domna Dönemi Mithras Sikke

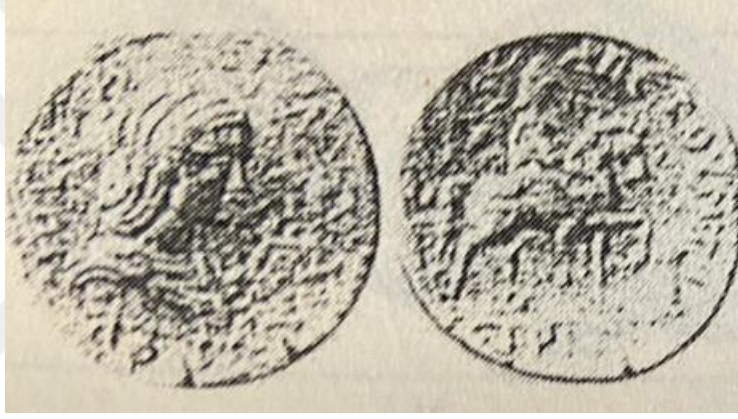
Kaynak: Işık, Adem. *Pontus Tanrıları*, (Ankara: Dorlion Yayınları, 2020)

Resim 2.21: Macrinus Dönemi Mithras Sikke

Kaynak: Işık, Adem. *Pontus Tanrıları*, (Ankara: Dorlion Yayınları, 2020)

Resim 2.22: Julia Paula Dönemi Mithras Sikke

Kaynak: Işık, Adem. *Pontus Tanrıları*, (Ankara: Dorlion Yayınları, 2020)

Resim 2.23: Severus Aleksaner Dönemi Mithras Sikke

Kaynak: Işık, Adem. *Pontus Tanrıları*, (Ankara: Dorlion Yayınları, 2020)

Resim 2.24: Otacilia Dönemi Mithras Sikke

Kaynak: Işık, Adem. *Pontus Tanrıları*, (Ankara: Dorlion Yayınları, 2020)

Resim 2.25: Nike Heykeli

Kaynak: Kaymakçı, Salih. “Antikçağ’da Kelkit Vadisi’ndeki İnanç ve Tapınımlar- Kültler”.

TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi. 15 (2012):79-94.

Resim 2.26: Nike Betimli Sikke

Kaynak: Işık, Adem. *Pontus Tanrıları*, (Ankara: Dorlion Yayınları, 2020)

Resim 2.27: Marcus Aurelius Dönemi Pan Betimli Sikke

Kaynak: Işık, Adem. *Pontus Tanrıları*, (Ankara: Dorlion Yayınları, 2020)

Resim 2.28: Poseiodon Heykeli

Kaynak: (Erişim Tarihi 15.12.2023

https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/206501/mod_resource/content/0/6a-Poseidon.pdf)

Resim 2.29: Elagabalus Dönemi Poseidon Betimli Sikke

Kaynak: Işık, Adem. *Pontus Tanrıları*, (Ankara: Dorlion Yayınları, 2020)

Resim 2.30: Mithradates III Dönemi Zeus Betimli Sikke

Kaynak: Işık, Adem. *Pontus Tanrıları*, (Ankara: Dorlion Yayınları, 2020)

Resim 2.31: Mithradates IV Dönemi Zeus Betimli Sikke

Kaynak: Işık, Adem. *Pontus Tanrıları*, (Ankara: Dorlion Yayınları, 2020)

Resim 2.32: Atmaca Kale

Kaynak: (Erişim Tarihi 07.01.2024 <https://kasam.org/atmaca-kalesindeki-prenses-gecmisi-ve-bugunuyle-unye-caleoglu-kalesi/>)

Resim 2.33: Aksu Festivali Açılış Töreni

Kaynak: Oğuz, “M.Öcal. Türkiye’nin Doğu Karadeniz Kıyısında Mayıs Yedisi Bayramı”, *Millî Folklor*, 18/69 (2006):5-14.

Resim 2.34: Aksu Deresinin 7 Çift 1 Tek Taşla Taşlanması

Kaynak: Oğuz, M.Öcal. “Türkiyenin Doğu Karadeniz Kıyısında Mayıs Yedisi Bayramı”, *Millî Folklor*, 18/69 (2006):5-14.

Resim 2.35: Sacayaktan Geçme Uygulaması

Kaynak: Oğuz, M.Öcal. “Türkiyenin Doğu Karadeniz Kıyısında Mayıs Yedisi Bayramı”, *Millî Folklor*, 18/69 (2006):5-14.

Resim 2.36: Ada Etrafında Dolaşanlar

Kaynak: Oğuz, M.Öcal. “Türkiyenin Doğu Karadeniz Kıyısında Mayıs Yedisi Bayramı”, *Millî Folklor*, 18/69 (2006):5-14.

Resim 2.37: Karagöl

Kaynak: (Kültür Portalı Erişim Tarihi 01.01.2024

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/giresun/gezilecekyer/karagol-yaylaları>)

Resim 2.38: Hamza Taşı

Kaynak: (Karadeniz Kültür Envanteri Erişim Tarihi 05.10.2023

<https://karadeniz.gov.tr/giresun-adasi-hamza-tasi/>)

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Nisa Nur ESER	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi
Fakülte	Fen-Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Tarih
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Anabilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	